

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tarih Anabilim Dalı

**İBN İYÂS'IN "BEDÂİ' EZ -ZUHÛR FÎ VEKÂİ' ED -DUHÛR" ADLI
ESERİNDEKİ RAMAZANOĞULLARI BEYLİĞİ VE AKKOYUNLULAR
İLE İLGİLİ KAYITLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

146486

Hazırlayan
Tülay KOYUNCUOĞLU

Danışman
Doç. Dr. Cüneyt KANAT

146486

İZMİR-2004

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “İbn İyâs’ın Bedâi’ ez-Zuhûr fi Vekâi’ ed-Duhûr Adlı Eserindeki Ramazanoğulları Beyliği ve Akkoyunlular İle İlgili Kayıtlar” adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel ahlâk ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Tülay KOYUNCUOĞLU

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun .13./1.05./2004 tarih ve 1.7/1.12. sayılı kararı ile oluşturulan jüriTarih...Cortasap...Tatibi) anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi ..Tulay.....
.....Koyunav...a...nın... 'm... İbn İyās'ın.. Bedā'i.. Zehir... fi... Vekā'i... ed... D... Adli Eserinde
10 yılları Beylik ve Akbayrak ile ilgili kayıtları. başlıklı tezini incelemiş ve adayı 29/1.06./2004 günü saat .10.00' da
.....90...dakika süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız olduğuna oybirliğiyle / oyçokluğuyla karar vermiştir.

BAŞKAN

Doç. Dr. Cüneyt KANAT

Başarılı

Başarısız

ÜYE

Doç. Dr. Samira Kortantamer

Başarılı

Başarısız

ÜYE

Doç. Dr. Faron Bekse

Başarılı

Başarısız

Not: Yüksek Lisans Tezi Savunma Süresi asgari 45 dakika - azami 90 dakikadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
GİRİŞ	III

I. BÖLÜM

I. İBN İYÂS'IN HAYATI VE ESERLERİ	1
1. Hayatı	1
2. Eserleri	3
3. Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr.....	4
4. İbn İyâs'ın Memlûk Tarihçileri Arasındaki Yeri	7

II. BÖLÜM

I. RAMAZANOĞULLARI İLE İLGİLİ KAYITLAR	10
II. RAMAZANOĞULLARI İLE İLGİLİ KAYITLARIN DEĞERLENDİRMESİ	19
III. AKKOYUNLULAR İLE İLGİLİ KAYITLAR.....	21
IV. AKKOYUNLULAR İLE İLGİLİ KAYITLARIN DEĞERLENDİRMESİ	55
SONUÇ	57
KAYNAKÇA.....	59

EKLER

I. RAMAZANOĞULLARI İLE İLGİLİ METİNLER	64
II. AKKOYUNLULAR İLE İLGİLİ METİNLER	72

ÖNSÖZ

XI.–XV. yüzyıllarda Türkiye tarihine ait yazılmış Türkçe kaynakların sayısı oldukça azdır. Bu bakımdan sayıları az olan bu kaynaklarla Türk tarihinin önemli dönemlerini oluşturan bu süreci aydınlatmak zordur. Bu asırlar, Türkler’in islâmiyeti benimsedikten sonra batıya ilerleyişleri, Anadolu’nun fethi ve Türk iskânıyla birlikte Anadolu’nun Türkleşmesi gibi önemli hadiselerin meydana geldiği yılları içine aldığı için son derece önemlidir.

Anadolu’nun Türkler tarafından fethi ile Anadolu’da kurulan siyasî teşekküller içinde en başta gelenler Selçuklu ve Osmanlı devletleridir. Ancak bu devletlerin dışında Anadolu’da pek çok Türk beyliği kurulmuştur. Anadolu’da ortaya çıkan bu siyasî kuruluşlar ile ilgili çok sayıda kaynak eser vardır. Bu eserlerin büyük bir kısmı Arapça’dır. Arapça’nın dışında Farsça, Ermenice, Lâtince, Süryanice, Yunanca ve Gürcüce olmak üzere çeşitli dillerde yazılmış eserler de mevcuttur. Fakat Arapça olan eserler sayı bakımından olduğu gibi içerik bakımından da diğerlerine göre daha zengindir.

Ülkemizde özellikle Memlûk devri Arapça kaynaklarında bulunan Türk tarihi ile ilgili kayıtların bir kısmı bazı araştırmacılar tarafından Türkçe’ye kazandırılmıştır. Kaynaklarda bulunan bu bilgiler, tarihçiler tarafından zaman zaman bölümler halinde veya belli bir konu çerçevesinde tespit edilerek tercüme edilmiştir. Şu ana kadar bu alanda yapılan çalışmalar şunlardır; XV. yüzyıl Memlûk döneminin en büyük tarihçilerinden el-‘Aynî’nin (1361-1451) “‘Ikdu’l-Cumân” adlı eserindeki Osmanlılar ile ilgili verilen bilgiler Âdile Âbidin tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir . Yine “‘Ikdu’l-Cumân” daki Anadolu tarihi ile ilgili kayıtların Türkçe tercümesi Kazım Yaşar Koprıman tarafından doktora çalışması olarak yapılmıştır. K. Y. Koprıman aynı eserdeki Karamanoğulları’na dair kayıtları da ayrıca yayınlamıştır. XV. yüzyılın Memlûk tarihçilerinden İbn Hacer’in (1361-1449) “‘İnbâ’ el-Gumr bî Ebnâ el-Umr” adlı eserindeki Osmanlılar ile ilgili kayıtlar Şevkiye İnalçık tarafından üç bölüm halinde Türkçe’ye çevrilmiştir. Aynı şekilde, XV. yüzyılın büyük bir tarihçisi olan Makrîzî’nin (1365-1441) “Kitâb es-Sulûk”unda bulunan Osmanlı, Karamanoğulları ve Batı Anadolu

Beylikleri ile ilgili bilgiler, tespit edilerek Cüneyt Kanat tarafından dilimize kazandırılmıştır.

Çalışmamızın amacı İbn İyâs'ın "Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr" adlı eserindeki Ramazanoğulları Beyliği ve Akkoyunlular ile ilgili kayıtları Türkçe'ye çevirerek Türk tarihinin bu dönemlerine ışık tutmaktır. İbn İyâs, eserinde Memlûk Devleti ile sıkı münasebetleri olan Ramazanoğulları ve Akkoyunlular hakkında önemli bilgiler vermektedir. Eserde bu iki devlet ile ilgili olarak anlatılanlar büyük ölçüde bu devletlerin Memlûk Devleti ile olan ilişkileri sonucunda ortaya çıkan olaylardır. Yazarın vermiş olduğu bu bilgiler dönemin ve bölgenin tarihini aydınlatması bakımından son derece önemlidir.

Çalışmamız esnasında İbn İyâs'ın Muhammed Mustafa tarafından 1982-84 yıllarında Kahire'de beş cilt halinde yayınlanan eserini kullandık. Çalışmamızın esasını teşkil eden Arapça metindeki hicrî tarihler milâdî tarihe çevrilmiş ve birlikte verilmiştir. Hicrî tarihteki bazı ay isimleri; Rebî'ül-evvel, Rebî'ül-âhir, Cemâzi-el-evvel, Cemâzi-el-âhir, Zi-l-ka'de, Zi-l-hicce gibi transkripsiyon alfabesine bağlı kalınarak değil Türkçe'de telaffuz edildiği şekliyle; Rebiülevvel, Rebiülâhir, Cemâziyelevvel, Cemâziyelâhir, Zilkâde, Zilhicce olarak yazılmıştır. Ayrıca tercüme esnasında bazı cümleleri daha anlamlı kılmak amacıyla köşeli parantez içinde kelimeler ilâve edilerek cümlelerin bütünlüğü sağlanmıştır.

İbn İyâs, Bedâi' ez-Zuhûr'da, genellikle bir konuyu anlattıktan sonra bu konuyla ilgili olarak ifadeyi pekiştirmek amacıyla bazen kısa bazen uzun mısralar halinde şiirler eklemiştir. Çalışmamız sırasında, bu şiirleri, anlam değişikliğine yol açmasından kaçındığımız için tercüme etmeden olduğu gibi Arapça şekliyle vermeyi uygun bulduk. Ayrıca tercümesini yaptığımız Arapça kayıtların orijinali ekler bölümünde verilmiştir.

Tez konumuzun tespitinden itibaren, çalışmamızın her safhasında, özellikle yaptığımız tercümeleri tek tek kontrol ederek gereken düzeltmelerin yapılmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Cüneyt Kanat'a ve çok kıymetli hocalarım Sayın Prof. Dr. İsmail Aka'ya, Doç. Dr. Samira Kortantamer'e ve Doç. Dr. Mehmet Ersan'a teşekkür ediyorum.

Bornova, 2004

GİRİŞ

Ramazanoğulları Beyliği ve Akkoyunlular ile ilgili kayıtlara geçmeden önce bu siyasî kuruluşların ortaya çıkmaları, tarihteki rolleri ve Memlûk Devleti ile ilişkileri hakkında kısaca bilgi vermeyi uygun gördük.

XIII. yüzyılda meydana gelen Moğol istilasının sonucunda Anadolu'ya Horasan ve Azerbaycan'dan pek çok Türkmen gelmiştir. Anadolu'da birikmiş olan bu Türkmenler'in bir kısmı Bizans uçlarına göç ederken, diğer önemli bir kısmı da Memlûk Devleti'ne sığınmıştır¹. Kırk bin evden fazla olan bu Türkmenler'i Memlûk Sultanı Baybars, Gazze'den itibaren Antakya'ya kadar yerleştirmiş, kendilerine çoğu Frenkler'den alınmış toprakları ikta olarak vermiştir². Bu Türkmenler, Antep, Halep, Trablus, Antakya ve Maraş bölgelerinde mekan tutmuşlardır. Böylece Memlûk Devleti, Suriye sınırlarında Türkmenler'den oluşan bir tampon bölge oluşturmuştur.

Tarsus ve Adana taraflarında yerleşen Halep Türkmenleri'nin çoğunluğu Oğuzların Üçok koluna mensup boylar yani; Yüregir, Kınık, Bayındır, İğdir ve Salur boyları idi³. Üçoklardan olan Yüregir'in oğlu Ramazan Bey, Ramazanoğulları Beyliği'nin ilk beyidir. Dulkadiroğlu Beyliği'nin kurucusu Zeyneddin Karaca Bey'in 10 Ocak 1453 tarihinde Kahire'de öldürülmesinden sonra yerine Yüregiroğlu Ramazan Bey tayin edilmiş ve Ramazanoğulları Beyliği kurulmuştur. Yaklaşık bir yıl sonra bir Ramazanoğlu beyi Kahire'ye gitmiş ve Türkmen Beyliği berâtını almıştır (9 Haziran 1354). Bu Ramazanoğlu beyi bu tarihten önce ölmüş olan Ramazan Bey'in oğlu İbrahim Bey'dir. Böylece Adana, Sis, Misis ve Ayas'ı içine alan Çukurova bölgesini uzun bir süre idare eden Ramazanoğulları Beyliği resmen kurulmuş oldu⁴.

Sârimüddin lakabını taşıyan İbrahim Bey, 1381 yılında Türkmen Emîri, 1383 yılında da Adana valisi olmuştur. İbrahim Bey'in hangi tarihte Adana'ya hâkim olduğu

¹ Faruk Sümer, "Çukur-Ova Tarihine Dâir Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, I/1 (1963), s. 8.

² *Baypars Tarihi El-Melik Ez-Zâhir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, Çev. M. Şerafettin Yalıtıkaya, İstanbul 1941, s. 155.

³ F. Sümer, "Ramazan-Oğulları", *İslâm Ansiklopedisi*, C. IX, Eskişehir 1997, s. 613.

⁴ Cüneyt Kanat, "Memlûkler ve Çukurova", *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, s. 101, 102; "Memlûkler'in Baybars Zamanındaki (1260-1277) Suriye-Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", *III. Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildiriler*, Adana 1999, s. 434.

tam olarak bilinmemektedir. 1383'lerde Memlûkler'in elinde bulunan Sis'i almak üzere harekete geçmiş ve hatta Memlûkler'e karşı isyan etmiş olan Dulkadiroğlu Halil Bey ile de ittifak yapmıştır. Bunları cezalandırmak için Memlûkler'in Halep valisi Temürbay kumandasında büyük bir kuvvet gönderildi⁵. Bu orduya karşı duramayacaklarını anlayan Türkmen beyleri Ayas'ta bulunan Temürbay'ın yanına gelerek itaatlerini bildirdiler. Buna rağmen, onların sözlerine itibar etmeyen Temürbay, obalarını yağmalattığı gibi birçok erkeği öldürttü, kadınları da esir aldı. Memlûkler'in bu hareketi Türkmenler arasında büyük bir üzüntü yarattı. Hepsi birleşerek eski Payas-Misis yolu üzerinde bulunan Demirkapı'da Memlûk ordusunu büyük bir yenilgiye uğrattılar. Memlûk Devleti, Çukurova bölgesinde böyle cesur bir Türkmen Beyliği'nin bulunmasını kendileri için iyi bir tedbir olarak görmekle beraber bunların fazla güçlenmesini de istememekteydi.

İbrahim Bey'den sonra Ramazanoğulları'nın başına kardeşi Şihâbeddin Ahmet Bey getirildi. Ahmet Bey döneminde Memlûkler, Ramazanoğulları'nın üzerine yeni bir sefer açmadılar. 1399 yılında Sultan Berkuk'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu Sultan Ferec'in çocuk yaşta olması ve valileri ile sürekli mücadele etmek zorunda kalması Çukurova'da yaşayan Üçok Türkmenleri'nin serbest hareket edebilmeleri ve onların durumlarını kuvvetlendirmeleri açısından çok önemli idi. 1401 yılında Ahmet Bey, Sultan Ferec'e karşı ayaklanan Şam valisi Tagrıbirdi ile Halep valisi Demirtaş'ın yanında yer aldı. Fakat 1402 yılında Demirtaş ve Tagrıbirdi yeni Halep valisi Tokmak tarafından yenilgiye uğrattıldılar. Bu yenilgi üzerine Ahmet Bey ile Adana'ya çekilen Demirtaş affedilerek Trablus valiliğine atandı. Tagrıbirdi ise bir yıl Ahmet Bey'in yanında kaldı⁶. Tagrıbirdi'den sonra Şam valisi olan Şeyh ile Memlûk Emîri Cekem taraftarı Nevruz arasında meydana gelen mücadele sırasında yeniden Antakya önlerinde görünen Ramazanoğlu Ahmet Bey, bu mücadelede Şeyh'in tarafında yer almıştır. Ahmet Bey, Antakya'ya gelmiş ve Nevruz'u yakalamış, sonra da serbest bırakmıştır. Bu olaydan bir ay sonra Sultan Ferec, Ahmet Bey'e çeşitli atlar, kılıç, altın eğer ve pek çok hediye gönderdi. Sultan Ferec, sürekli valileri ile mücadele halinde olduğundan her zaman Ahmet Bey'in desteğine ihtiyaç duymaktaydı. Ahmet Bey de, Sultanın bu

⁵ Yılmaz Kurt, "Ramazanoğulları Beyliği", *Türkler*, C. VI, Ankara 2002, s. 817.

⁶ F. Sümer, *Ramazan-Oğulları, İA.*, s. 615.

tutumundan dolayı ilişkileri iyi bir şekilde devam ettirmiştir. Nitekim 1410 yılında Halep'te bulunan Sultan Ferec ile görüşmüş ve bir süre sonra da kızını Sultan ile evlendirmiştir. Ramazanoğlu Ahmet Bey'in kızı kısa sürede Memlûk sarayında başkadın oldu. Fakat her iki taraf için olumlu görünen bu ilişkiler sonucunda önemli gelişmeler gerçekleşmedi.

Ramazanoğlu Ahmet Bey'in 1417 yılında ölümü ile Ramazanoğulları ve hatta Üçoklar'ın siyasî önemi azalmıştır. Ahmet Bey zamanında Adana ve Misis'ten başka Ayas ve Sis de Ramazanoğulları'nın hâkimiyeti altına girdi. Ancak Ahmet Bey'in ölümünden sonra kendisi gibi birçok meziyetleri üzerinde toplamış olan bir halefi olmaması nedeniyle Memlûkler, Ayas, Sis ve Tarsus'u doğrudan doğruya idareleri altına alarak tekrar Çukurova'da kuvvetle yerleşmişler ve bu durumu uzun süre devam ettirmişlerdir⁷. Ahmet Bey'den sonra beyliğin başına geçen oğlu İbrahim Bey döneminde, Memlûkler ile başlangıçta iyi bir şekilde devam eden ilişkiler daha sonra İbrahim Bey'in, Sultana baş kaldırması ile bozulmuştur. 1418 yılında Karamanoğlu Mehmet Bey'in kışkırtması sonucu Memlûkler'e karşı itaatsizlik eden İbrahim Bey azledilmiş ve yerine Memlûkler tarafından kardeşi İzzeddin Hamza⁸ tayin edilmiştir. İbrahim Bey'den sonra beyliğin başına geçen beyler dirayetsiz, sıradan bir Memlûk valisi gibiydiler.

Anlaşıldığı üzere Ramazanoğulları, Çukurova bölgesine tamamen yerleştikten sonra Memlûkler ile ilk önce anlaşmamış, onlarla savaşmışlar ya da onlara karşı gelenler ile birlikte olmuşlardır. Fakat o dönemin en kuvvetli devletlerinden olan Memlûk Devleti'ne, tek başına hatta çevredeki diğer Türkmen beylikleri ile birlikte dahi karşı gelemeyeceklerini anlayınca onlarla iyi geçinme yollarını denemişler ve uzun süre onlara bağlı kalarak yarı bağımsız bir devlet olarak yaşamışlardır.

Memlûkler, Ramazanoğulları Beyliği üzerinde bir takım siyasî haklara sahip idiler. Başa geçecek beyi kendi menfaatleri doğrultusunda tayin ediyorlardı. En çok para veren, en iyi hediye gönderen ya da kendilerine yumuşak davranan kişi bu makama

⁷ F. Sümer, Çukur-Ova Tarihi, s. 46.

⁸ F. Sümer, Hamza'nın, İbrahim Bey'in kardeşi olduğunu kabul etmektedir. Bkz. F. Sümer, Çukur-Ova, s. 46; "el-'Aynî ve İbn Hacer, ondan İbrahim Bey'in oğlu, Markîzî ise İbrahim Bey'in kardeşi olarak söz etmektedirler". Bkz. Kazım Yaşar Kopruman, *Mısır Memlûkleri Tarihi (Sultan el-Melik el-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî Devri 1412-1421)*, Ankara 1989, s. 166,167.

getiriliyordu⁹. Memlûkler, yıllardan beri Ramazanoğulları arasında yarattıkları geçimsizlikten dolayı çok yaralanmış beyliğin derlenip, toparlanmasına ve kuvvetlenmesine imkân vermedikleri gibi, onları ağır vergiler ile yıpratmışlardı. Bu yüzden Ramazanoğulları, Memlûkler ile bağlarını zayıflatarak Osmanlılar ile dostluk münasebetleri kurdular¹⁰.

1515 yılında Memlûkler tarafından görevden alınan Mahmud Bey, Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim'in yanına giderek bağlılığını bildirdi. Böylece Ramazanoğulları Beyliği kendi isteği ile Osmanlı hâkimiyetini kabul ettiği için bu topraklar kendilerine yurtluk ve ocaklık olarak verildi. Yönetim Ramazanoğulları'na bırakılmakla birlikte bölge diğer Osmanlı toprakları gibi nüfus ve arazi tahririne tâbi tutuldu¹¹. 1608 yılına kadar bu şekilde devam eden yönetim daha sonra tayin edilen Osmanlı valilerinin eline geçmiştir. Bu tarihten sonra yönetimden çekilen Ramazanoğulları, tarihî rollerini yavaş yavaş yitirdiler. Bunlar, Osmanlı Devleti tarafından yine üstün tutulmuş ve devletin çeşitli yerlerinde yüksek görevlere getirilmişlerdir.

Akkoyunlular da Ramazanoğulları gibi Oğuzlar'ın Üçok kolundan olup, bu kolun Bayındır boyuna mensuplardır. Bu nedenle onlar, Bayındır veya Bayındırlı adıyla anılmaktadırlar. Muhtemelen Moğol istilası üzerine Anadolu'ya gelen Türkmenler'den olup, Diyarbakır'ın Ergani yöresine yerleştiler ve Artuklular'a bağlandılar. Onların bilinen ilk şahsiyetleri Tur Ali Bey'dir. Akkoyunlular'ın tarih sahnesine çıkışları, 1340'da Tur Ali Bey idaresinde Trabzon Rum İmparatorluğu'na yaptıkları akınlarla başlar¹². Tur Ali Bey 1348'de Trabzon'u kuşatsa da bir sonuç alamadı. Trabzon Rum İmparatoru III. Alexios'un kız kardeşi ile oğlu Kutlu Bey'i evlendirerek onunla akrabalık kurdu.

Tur Ali Bey'den sonra yerine geçen oğlu Kutlu Bey (1362-1388) zamanında Akkoyunlular, özellikle Erzincan hâkimi Mutahharten, Eretnalılar, Kadı Burhaneddin ve Memlûkler arasındaki mücadelelerde faal rol oynadılar. Kutlu Bey'in ölümünden

⁹ Enver Kartekin, *Ramazanoğulları Beyliği Tarihi*, İstanbul 1979, s. 58.

¹⁰ F. Sümer, *Ramazan-Oğulları, İA.*, s. 618.

¹¹ Y. Kurt, *Ramazanoğulları Beyliği*, s. 821.

¹² Mükrimin Halil Yinanç, "Akkoyunlular", *İslâm Ansiklopedisi*, C. I, Eskişehir 1997, s. 251, 252; F. Sümer, "Akkoyunlular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1989, s. 270.

sonra beyliğin başına Ahmet Bey geçtiyse de, bir süre sonra Kara Yülük Osman Bey idareyi eline aldı. 1403 yılında Timur'dan Diyarbakır yöresinin beylik menşurunu alan Kara Yülük, buraya gelerek hâkimiyetini genişletmeye çalışmış ve böylelikle Akkoyunlular onun zamanında beylikten devlet haline gelmişlerdir¹³. Yine onun zamanında Akkoyunlular'ın sınırı Erzurum ve Erzincan'dan Mardin ve Urfa'ya kadar genişlemiştir. Kara Yülük, Karakoyunlular ile çok defa savaşmıştır. Bu savaşların başlangıcında Karakoyunlular'ın aldıkları yenilgiler sonucunda düştükleri güçsüz durumu fırsat bilen Kara Yülük, Erzincan ve Mardin üzerine akınlar gerçekleştirdi. Bayburt, Çemişkezek, Erzincan ve Tercan'ı alarak kendi topraklarına kattı. Daha sonra Mardin'e giden Kara Yülük Osman Bey'in amacı hâkim olduğu toprakları genişletmekle birlikte Karakoyunlular'ı Doğu Anadolu'dan çıkarmaktı. Ancak bu sırada Karakoyunlular tekrar güçlenmişler ve Azerbaycan'ı ele geçirmişlerdi. Karakoyunlu beyi İskender, Kara Yülük Osman Bey'in onlara karşı giriştiği bu faaliyetleri dikkate alarak Tebriz'den Bingöl'e geldi. Kara Yülük Osman Bey ise Harput üzerine yürüdü ve burayı Dulkadirîliler'den alarak oğlu Ali'ye verdi. Bu sırada, Urfa yöresinde Memlûk topraklarını yağmalamakta olan oğlu Hâbil, üzerine gelen Memlûk kuvvetlerine yenilerek esir düştü, Kahire'ye götürüldü ve orada öldü (1430). Aynı yıl Kara Yülük Osman Bey, Karakoyunlular'a bağlı bir vali tarafından yönetilen Mardin'i ele geçirdi ve şehrin yönetimini oğlu Hamza Bey'e verdi. Kara Yülük Osman Bey en sonunda Karakoyunlu İskender Bey ile giriştiği mücadelede hayatını kaybetmiştir. İskender Bey'in Şirvanşahlar'a saldırması üzerine Şirvanşah Halil, Timurlu hükümdarı Şahruh ve Kara Yülük Osman Bey'den yardım istemiştir. Şahruh'un emriyle Karakoyunlular üzerine yürüyen Kara Yülük Osman Bey, Erzurum'a gelerek şehri ele geçirmiştir. Şahruh da bu sırada Tebriz'den yola çıktı. Bunun üzerine Karakoyunlu beyi İskender, Erzurum'a doğru ilerledi. Şahruh'tan İskender'in önünü kesmek için emir alan Kara Yülük Osman Bey, Erzurum önlerinde Karakoyunlu beyi ile giriştiği mücadelede mağlup oldu ve savaş sonunda, çok geçmeden öldü (1435)¹⁴.

¹³ İsmail Aka, "Selçuklu Sonrası Orta Doğu'da Türk Varlığı", *Türkler*, C. VI, Ankara 2002, s. 842.

¹⁴ İlhan Erdem-Mustafa Uyar, "Akkoyunlular'ın Tarih Sahnesine Çıkışı", *Türkler*, C. VI, Ankara 2002, s. 875.

Timur'un oğlu Şahruh, Kara Yülük Osman Bey'in ölümünün ardından yerine onun oğullarından Ali Bey'e beylik menşuru vermiştir. Fakat Ali Bey'in beyliği kısa sürmüş ve yerine kardeşi Hamza Bey geçmiştir. Hamza Bey'in 1444 yılında ölümü üzerine Ali Bey'in oğlu Cihangir beyliğin başına geçmiştir¹⁵. onun zamanında da Karakoyunlular ile mücadeleler devam etti. Nihayet 1457 yılında Cihangir'in kardeşi Uzun Hasan idareyi ele geçirdi.

Uzun Hasan, idareyi ele aldığı ilk yıllarda tahtı tekrar ele geçirmek isteyen ağabeyi Cihangir ile mücadele etmek zorunda kaldı. Cihangir, Uzun Hasan'a karşı Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'tan yardım istedi. Bunun üzerine Cihangir'e yardım için gönderilen Karakoyunlu kuvvetleri Uzun Hasan tarafından mağlup edildi. Bu savaştan sonra Uzun Hasan, Mardin'de bulunan Cihangir'in yanına gelerek anlaşma yaptı. Uzun Hasan, diğer kardeşi Üveys'e de Urfa'yı vererek iç meseleleri halletmiş oldu. Bundan sonra yönünü Karakoyunlular'a çevirerek onların elinde bulunan Erzincan üzerine sefer düzenledi ve burayı aldı (1457).

Uzun Hasan'ın hâkimiyetini Güneybatıya doğru genişletme çabaları sonucunda Akkoyunlular ile Memlûkler arasındaki münasebetler de yoğunluk kazanmıştır. Çünkü, o zamanlarda bütün Suriye ve bazı Anadolu toprakları Memlûkler'in idaresinde idi. İki devlet arasında başlangıçta dostça devam eden münasebetler yerini, Uzun Hasan'ın Karakoyunlular'ı yenmesi ve İran'ı ele geçirmesiyle gerginliğe bıraktı. Uzun Hasan, Memlûkler üzerine dört defa akın yapmıştır ve bu akınlar sonucunda Uzun Hasan ile Memlûk Sultanı Kayıtbay arasındaki münasebetler bozulmuştur. Uzun Hasan, genişleme siyaseti nedeniyle 1462 yılından itibaren Memlûk topraklarına akınlar düzenlemiştir. İlk olarak 1466'da Harput'u ve daha sonra Memlûkler'e bağlı olan Birecik kalesini kuşattı. Ancak Birecik'i alamaması nedeniyle 1473 yılında ikinci defa kuşatmıştır. Bunun üzerine Memlûk Sultanının, Emîr Yeşbek komutasında gönderdiği kuvvet Uzun Hasan'ın geri çekilmesine neden olmuştur. Uzun Hasan 1475 yılında Memlûk topraklarına son defa düzenlediği akında Halep'e kadar gitmiş ve oradan dönmüştür. Bu sırada baş gösteren Osmanlı tehlikesinden olsa gerek Uzun Hasan Memlûkler ile mücadeleye girmekten kaçınmıştır. Akkoyunlular ile Memlûkler

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, 2. Baskı, Ankara 1969, s. 190.

arasındaki, Uzun Hasan'ın Memlûkler üzerine düzenlediği bu akınlar sonucu bozulan ilişkiler bundan sonra da Akkoyunlular'ın sonuna kadar bu şekilde devam etmiştir¹⁶.

Karakoyunlular'a ve Timurlular'a karşı sağladığı başarılarla kısa zamanda Akkoyunlular'ı imparatorluk haline getirmeyi başaran Uzun Hasan zamanında Akkoyunlu Devleti'nin sınırları Sivas dolaylarından Horasan'a, Basra'dan Şirvan'a dek uzanıyordu. Hasan Bey bu başarılarından sonra Memlûk ve Osmanlı devletlerinin hâkimiyetlerine son vermek arzusuna kapıldı. Bu nedenle kendine rakip olarak gördüğü bu devletlere karşı Avrupalılar'dan yardım istedi. Fakat onun bu girişimleri sonuçsuz kaldı.

Uzun Hasan döneminde büyük bir güce kavuşan Akkoyunlular'ın bu başarıları Osmanlılar'ın dikkatini çekmişti. Nihayet 1473 yılında Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmet ile Otlukbeli'de yapılan savaşta büyük bir yenilgi alınması Uzun Hasan'da büyük bir ruhî çöküntüye neden oldu. Ölmeden önce çıktığı Gürcistan seferinden dönerken hastalandı ve 54 yaşında iken 1478 yılında vefat etti¹⁷.

Uzun Hasan döneminde geniş topraklara sahip olarak güçlü bir devlet olan Akkoyunlular, onun ölümünden sonra yaşanan gerginlikler sonucunda hızla çöküntüye uğradılar¹⁸. Uzun Hasan'ın ardından, oğlu Halil yerine geçti ise de birkaç ay sonra kardeşi Yakup, onu öldürerek tahta oturdu. Yakup Bey dönemi Uzun Hasan dönemine göre daha çok sükûnetin hâkim olduğu bir dönemdir. Yakup Bey idareyi eline aldığıında uzun bir süre devlet dahilindeki beyler ile uğraştı ve devlet işlerinde bazı düzenlemeler yaptı. Daha sonra, Uzun Hasan'ın ölümüyle ortaya çıkan iç karışıklıkları fırsat bilerek Kirman'ı işgal eden Karakoyunlular ve Çağataylılar'a karşı kuvvet gönderdi ve şehri tekrar onlardan aldı. Yakup Bey, Uzun Hasan'ın ölümünden yararlanmaya çalışan Memlûkler ile de savaştı. Urfa'yı almak isteyen Memlûkler'e karşı parlak bir zafer kazandı (1480). Bu arada, 1457 yılında Uzun Hasan'ın yanına gelerek üç yıl onunla birlikte Diyarbakır'da kalan Şeyh Cüneyd'in oğlu, Yakup Bey tarafından öldürüldü. Uzun Hasan'ın kız kardeşi Hatice Begüm ile evlenen Şeyh Cüneyd'in Haydar adında bir

¹⁶ Walter Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, XV. Yüzyılda İnan'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi*, Çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, Ankara 1992, s. 40, 41.

¹⁷ W. Hinz, *a.g.e.*, s. 56, 57.

¹⁸ John E. Woods, *Akkoyunlular Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk*, Çev. Sibel Özbudun, İstanbul 1993, s. 203.

oğlu dñnyaya gelmişti. Babasının ölümünden sonra şeyhlik postuna oturan Haydar, babasını öldüren şirvanşahlar üzerine sefer yapmış ve onları büyük bir yenilgiye uğratmıştı. Akkoyunlular'a bağlı olan şirvanşahlar'ın bu şekilde hezimete uğratılmasından dolayı Yakup Bey, şeyh Haydar'ın üzerine bir ordu gönderdi ve yapılan savaşta şeyh Haydar ldrld (1488).

Yakup Bey döneminde Gürcistan'a başarılı akınlarda bulunuldu. Fakat onun 1490 yılında genç yaşta vefat etmesi üzerine i çekişmeler iyice arttı, Akkoyunlular ailesi arasında tekrar taht mücadeleleri başladı. Nihayet, bu karışık durumdan yararlanan Safevî lideri şah İsmail, Akkoyunlular zerine yürüyerek önce Elvend Bey'i, ardından da Murat Bey'i, yenilgiye uğratarak Akkoyunlular'a son verdi ve Safevî Devleti'ni kurdu (1501). Akkoyunlu beyleri bundan sonra varlıklarını bir süre daha sürdürdüler ise de Osmanlı–Safevî mücadeleleri arasında yok olup gittiler¹⁹.

¹⁹ İ. Erdem–M. Uyar, a.g.m., s. 879, 880.

I. BÖLÜM

I. İBN İYÂS'IN HAYATI VE ESERLERİ

1. Hayatı

İbn İyâs'ın asıl ismi Ebu'l-Berekât Muhammed b. Ahmed b. İyâs el-Mısırî el-Hanefî'dir¹. İyâs ismi halk arasında Ayâs şeklinde de telaffuz edilirdi. İbn İyâs, 9 Temmuz 1448 tarihinde Kahire'de doğdu. İbn İyâs ve ailesi hakkındaki bilgiler, onun çağdaşları olan müverrihler tarafından yazılmadığı için kısıtlı olup mevcut bilgiler de kendi eserinden edinilmektedir. Bunun nedeni çağdaşları tarafından ilim adamlığının fazla takdir edilmemesi ya da artık tarihçiliğin Mısır bölgesinde zayıflaması olabilir². Ancak bilinen bir gerçek var ki; bu da onun ve ailesinin aslen Türk olup memlûk soyundan gelmiş olmalarıdır. İbn İyâs'ın bilinen en büyük atası Özdemir el-Ömerî en-Nâsırî Ebu Dokmak el-Hazînedar'dır³. Özdemir, Sultan Hasan (1354-1361) ve Sultan el-Eşref Şaban (1363-1377) dönemlerinde, Kahire'de yüksek makamlara getirildi. Önce, 1356 yılında Emîr Silâh görevinde bulundu. Sonra sırasıyla Trablus, Halep ve Şam valiliği yaptı. Halep valiliğinden sonra, 1367 yılında tekrar Emîr Silâh görevine getirildi. Bu görevde bulunurken bir süre sonra hapsedildi. Tahliye edilince Şam valiliğinde bulundu. Fakat göreve başlamadan vefat etti (1370). Özdemir, kızını genç bir memlûk olan İyâs el-Fahrî ile evlendirmişti. İbn İyâs'ın dedesi olan İyâs el-Fahrî Türk kökenli bir memlûk olup, efendisi tarafından "Min Cüneyd" adı verilen bu memlûk, Sultan ez-Zâhir Berkuk'a satılarak onun memlûkları arasına katıldı. Sultan Berkuk'un memlûku olduğu için "Zâhirî" nisbesini aldı. O, hızlı bir şekilde yükseldi ve Berkuk'un oğlu Sultan en-Nâsır Ferec döneminde ikinci devâdâr oldu⁴.

¹ Carl Brockelmann'a göre İbn İyâs'ın tam ismi "Ebu'l-Berekât Muhammed b. Ahmed b. İyâs Zeyneddin (ya da Şehâbeddin) en-Nâsırî el-Çerkesi el-Hanbelî"dir. Brockelmann, İbn İyâs'ın Hanbelî olduğunu iddia eder. Fakat bunu neye dayanarak söylediğini belirtmemiştir. Bkz. C. Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Literatur*, C. II, Leyden 1949, s. 275.

² Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 231.

³ Muhammed Mustafa Ziyâde, *el-Muverrihûn fî Mısır fî'l-Karn el-Hâmis 'Aşer Mîladî el-Karn et-Tâsi' Hicrî*, Kahire 1954, s. 46; Muhammed Asaf Fikret, "İbn İyâs", *Daire-i Maarif-i Büzürg-i İslâmi*, C. III, Tahran 1990, s. 55; W. M. Brinner, "İbn İyâs", *Encyclopaedia of Islâm*², C. III, Leyden 1971, s. 812; M. Sobernheim, "İbn İyâs", *İslâm Ansiklopedisi*, C. V/2, Eskişehir 1997, s. 758.

⁴ Fâzıl Abdullatîf el-Hâlidî, "İbn İyâs el-Mısırî ve Menhecehu fî'l-Bahs et-Tarihî", *İbn İyâs (Dirâsât ve Buhûs)*, Editör: Ahmed İzzet Abdulkerim, Kahire 1977, s. 29.

İbn İyâs'ın babası Şehâbeddin Ahmet, memlûk oğlu olduğu için Evlâd en-Nâs⁵ sınıfındandı. O, pek çok emîrle ve yüksek dereceli devlet adamları ile yakın ilişkisi olan tanınmış bir kişi idi. Yaklaşık 84 yaşında iken 10 Şubat 1503 tarihinde vefat etmiştir. Uzun süren hayatında 25 çocuğu olmuştur. Bunlardan yalnızca, ikisi erkek biri kız olmak üzere üçü hayatta kalmıştır. Kızı, Emîr Korkmaz el-Musarî ile evliydi ve bir hastalık nedeniyle ölmüştü. Emîr Korkmaz, Sultan Kayıtbay döneminde aşravât emirlerinden (onbaşılar) biri olup görevi dördüncü Emîr Âhur'du. O, 1472 yılında Emîr Yeşbek b. Mehdî komutasındaki Memlûk askeri ile Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın askerleri arasında Fırat nehri kıyısında bulunan Birecik'te meydana gelen savaşta öldü. Erkeklerle gelince onlardan biri Cemal Yusuf olup, Sultan Kansuh el-Gûrî döneminin önde gelen topçu ustası (Zerdekâş) idi. Diğeri ise müellif olan Muhammed İbn İyâs'dır⁶.

İbn İyâs, ilimle uğraştı. Zamanın önde gelen iki ilim adamı olan Suyûtî (ölm.1505) ve Abdalbâsıt b. Halil el-Hanefî'den (ölm.1514) ders aldı. İbn İyâs daha çok şiir ve tarih ile ilgilendi. Arap şiirinin pek çok türünde şiirler yazdı. Sultan Kansuh el-Gûrî döneminde Memlûk devlet tarihçisi oldu. Yine Sultan Kayıtbay ve Sultan Kansuh el-Gûrî dönemlerinde bazı Memlûk devlet adamları ile evlilik ve dünürlük yollarıyla akrabalık kurdu. 1477 yılında Mısır hac kfilesıyla birlikte hacca gitti. Hacca gittiği sırada, Mekke'deki pahalılık, yokluk ve sıkıntıya tanık olmuştur. Eserinde Mekke'nin içinde bulunduğu bu durumdan ve zorlu bir hac yolculuğu geçirdiğinden söz eder⁷.

İbn İyâs'ın kişiliği ve ahlâkı hakkında da, hayatıyla ilgili bilinenler az olduğu için yeterli bilgiye sahip değiliz. İbn İyâs, 76 yaşında iken 1524 yılında Kahire'de vefat etmiştir⁸.

⁵ Evlâd en-Nâs, ikinci nesil memlûk fertleri oldukları için asıl memlûk değillerdi. Bu yüzden Tibak'a ve dolayısıyla orduya da girmezlerdi. Ayrıca savaş sırasında Sultanın emri altına girmekle yükümlü bulunan özel bir birliğe de Evlâd en-Nâs denmektedir. Bunlara Memlûk savaş sistemindeki Emîr Hamse rütbesiyle orantılı olarak tımar ya da 1000 dinar verilirdi. Bkz. M. M. Ziyâde, *a.g.e.*, s. 47; David Ayalon, "Studies on the Structure of the Mamluk Army", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, C. XV/2, Hertford 1953, s. 203-204.

⁶ İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr*, C. IV, Nşr. Muhammed Mustafa, Kahire 1984, s. 47.

⁷ M. A. Fikret, İbn İyâs, s. 54.

⁸ M. M. Ziyâde, *a.g.e.*, s. 53.

2.Eserleri

İbn İyâs, diğer bazı Memlûk tarihçileri kadar araştırmacıların ilgi odağı olmamasından dolayı olsa gerek eserleri üzerinde de yeterli çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle müellifin eserleri hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz.

İbn İyâs'ın eserlerinin büyük çoğunluğunu tarih sahasında yazdıkları oluşturmaktadır. Bununla birlikte coğrafya ile ilgili bir eseri vardır. Tarih sahasında yazmış olduğu en önemli eser genel bir Mısır tarihi olan Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr olup pek çok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Değerli bir kaynak niteliğinde olduğu için İbn İyâs'ın en çok üzerinde durulan eseridir. Bundan dolayı bu eser hakkında diğerlerine nazaran mevcut bilgiler daha fazladır.

Bedâi' ez-Zuhûr dışında İbn İyâs'a isnat edilen altı eser daha vardır.

a) Neşk el-Ezhâr fî 'Acâib el-Aktâr

Corci Zeydan, bu eserin adını Herîde el-'Acâib ve Bûgyet et-Tâlib olarak belirtmiştir⁹.

İbn İyâs'ın bu eseri coğrafya ve kozmografya hakkındadır. Dünyanın oluşumu, doğa ve astroloji ile ilgili önemli bilgilerin bulunduğu bu kitabı İbn İyâs, 1518 yılında tamamlamıştır. İbn İyâs, kitabın giriş kısmında diğer milletlerin tarihlerini okuduğundan ve onların ilginç özelliklerini yazmaya çalıştığından söz etmektedir. Bunun yanında Mısır'da duyduğu ve gördüğü tuhaf şeyleri de kitabında bir araya getirmiştir. İbn İyâs, Mısır firavunlarından, krallarından, kâhinlerden onların yapmış olduklarından ve tılsımlardan söz eder¹⁰.

Neşk el-Ezhâr, XIX. yüzyıl bilim adamları tarafından çok kullanılmıştır. L. Langlés tarafından 1807 yılında Paris'te yayınlanmıştır¹¹. Bu kitabın el yazma nüshaları Kahire'nin Ez-Zâhiriye Kütüphanesi'nde, British Museum'da ve bunların dışında birkaç yerde bulunmaktadır¹².

⁹ M. A. Fikret, İbn İyâs, s. 55.

¹⁰ M. M. Ziyâde, *a.g.e.*, s. 53.

¹¹ Seyyide İsmail Kâşif, "Mekân İbn İyâs Beyne Muverrihî Mısır fî'l-'Usûr el-Vustâ", *İbn İyâs (Dirâsât ve Buhûs)*, Editör: Ahmed İzzet Abdulkerim, Kahire 1977, s. 54.

¹² M. A. Fikret, İbn İyâs, s. 55.

b) Merc ez-Zuhûr fi Vekâi' ed-Duhûr

Resûller ve nebiler olmak üzere genel olarak peygamberlerin konu edildiği Merc ez-Zuhûr'un zaman zaman başka müelliflere ait olduğu üzerinde durulmuştur. Fakat İbn İyâs bu eserinde, Bedâi' ez-Zuhûr adlı eserinin birinci cildinin yedinci bölümünde yazdığı bazı hadiselerden söz etmektedir. Bu da eserin ona ait olduğu düşüncesini güçlendirmektedir¹³.

Merc ez-Zuhûr 1884 yılında Kahire'de basılmıştır¹⁴.

c) Nuzhet el-Umem fi'l-'Acâib ve'l-Hikem

İbn İyâs'ın az bilinen bir eseri olan Nuzhet el-Umem özet halinde yazılmış dünya tarihidir. Bir nüshası İstanbul'da bulunmaktadır¹⁵.

d) el-Muntazam fi bed' ed-Dunyâ ve Târîh el-Umem

Üç ciltten oluşan bu eser bir İslâm tarihidir. İbn İyâs'a ait olduğu şüphelidir¹⁶.

e) Ukud el-Cumân fi Vekâi' el-Ezmân

Mısır tarihine dair özet halinde yazılmış müstakil bir eserdir¹⁷.

f) Cevâhir es-Sulûk fi Ahbâr el-Umem ve'l-Mulûk

Bu eser Bedâi' ez-Zuhûr'un özeti olup, nüshaları zamanımıza gelmiş, fakat basılmamıştır¹⁸.

3. Bedâi' ez-Zuhûr fi Vekâi' ed-Duhûr

İbn İyâs'ın, başlıca ve en değerli eseri olup genel Mısır tarihidir. Müellif İslâm devrindeki Mısır tarihi için genel bir eser oluşturmak amacıyla yazmaya başlamış olduğu bu eserini Mısır'ın ilk dönemlerinden başlatarak kendi zamanına kadar getirir. İlk devirlere dair kısa bilgiler verir. Ancak İslâm devrinden sonra özellikle kendi zamanına doğru yaklaştıkça verdiği bilgiler artar.

İbn İyâs, eserini yazmaya başlamadan önce aradığı bilgileri bulmak için 37 tarih

¹³ M. M. Ziyâde, *a.g.e.*, s. 53; W. M. Brinner, *Ibn İyâs, EI²*, s. 813.

¹⁴ M. Sobernheim, *Ibn İyâs, İA.*, s. 759.

¹⁵ W. M. Brinner, *Ibn İyâs, EI²*, s. 813.

¹⁶ R. Şeşen, *a.g.e.*, s. 232; W. M. Brinner, *Ibn İyâs, EI²*, s. 813.

¹⁷ M. M. Ziyâde, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁸ R. Şeşen, *a.g.e.*, s. 232; W. M. Brinner, *Ibn İyâs, EI²*, s. 813.

kitabından faydalanmıştır¹⁹. Yaklaşık 1493 yılında yazmaya başladığı bu eserle ömrünün sonuna kadar meşgul olmuştur. İbn İyâs'ın eserinin temelini Memlûk Devleti'nin siyasî olayları oluşturmaktadır. Müellifin yaşadığı dönemleri kapsayan son bölümler oldukça ayrıntılıdır. Mısır'daki günlük hayat, fiyatların yükselip düşmesi, depremler, fırtınalar, kuraklıklar, yağmur yağması, sıcaklıkların artması düşmesi, ay tutulması, güneş tutulması, yıldız kaymaları, bulaşıcı ve öldürücü hastalıkların meydana gelmesi, ilginç ölümler ve nadir rastlanan tuhaf doğumlar, medreselerin, ribatların, mescidlerin, mezarlıkların inşâ edilmesi, Nil nehrinin suyunun azalıp çoğalması, bayramlar, edebiyatçılar, şairler ve üst tabakadan olan kimselerin vefatı gibi sosyal ve ekonomik açıdan son derece kıymetli bilgiler verilir²⁰. İbn İyâs eserinde en çok Memlûk sarayından, sultanlardan, onların aileleri, gezileri ve yolculuklarından, devlet adamları ve görevlerinden, Memlûk Devleti'ne çeşitli devletlerden gelen elçilerden, onların geldikleri yollardan, Kahire'ye geldiklerinde Sultanın huzuruna çıkmalarından, yanlarında getirdikleri armağanlardan, Sultanın onlara hil'at giydirmesinden, elçilerin ülkelerine dönmek için yola çıkmalarından söz eder. Ayrıca gelen elçi heyetinin başarılı olup olmadığına dair siyasî ve diplomatik açıdan son derece önemli bilgiler verir²¹.

İbn İyâs, olayları başlıklar halinde ayırmadan, yıl yıl anlatmıştır. Bir yılda geçen olayları aylara göre, bazen de günüyle birlikte kronolojik olarak sıralamıştır. İbn İyâs'ın özellikle, 1517 yılında Osmanlılar'ın Memlûk Devleti'ne son vermeleri ile ilgili yazdıkları eserin değerini artırmaktadır. Ülkenin, Memlûkler'den Osmanlılar'a geçiş devri hakkında verilen bilgiler son derece kıymetlidir²². İbn İyâs, olayları bizzat kendi gözlemlerine dayanarak açıklamış ve değerlendirmiştir. Beşinci ciltte, Osmanlılar'ın Mısır yönetimini anlatırken onların Mısırlılar'a yaptıkları baskılardan, halktan aldıkları ağır vergilerden şikayet eder. Son birkaç yılda, Osmanlılar'a karşı biraz daha iyi tutum sergiler. Memlûk Devleti'nin son zamanlarında yaşanan sıkıntıların ve Osmanlılar'a karşı aldığı büyük yenilgiyle birlikte yok oluşunun nedenini Sultan Kansuh el-Gûrf

¹⁹ *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. I, s. 5.

²⁰ el-Hâlidî, a.g.m., s. 33; M. A. Fikret, İbn İyâs, s. 53.

²¹ Hasan Ahmed Mahmud, "el-Ba'sât ed-Diplomasiyye li-Devlet Selâtin el-Memâlîk Kemâ Vasafahâ İbn İyâs", *İbn İyâs (Dirâsât ve Buhûs)*, Editör: Ahmed İzzet Abdulkerim, Kahire 1977, s. 39, 40.

²² Muhammed Abdullah İnan, "İbn İyâs ve'l-Feth el-Osmanî li-Mısır", *İbn İyâs (Dirâsât ve Buhûs)*, s. 141; W. M. Brinner, İbn İyâs, *ET*², s. 813; D. F. Richards, "İbn İyâs", *Encyclopedia of Arabic Literature*, C. I, Londra 1998, s. 337.

dönemine bağlar. Kansuh el-Gûrî'yi, ülkeyi iyi idare edememesinden ve ekonominin kötü gidişinden dolayı suçlar. Nitekim, memlûklar arasındaki mücadelelerin ve askerî gücün temel unsuru olan topçuluğa önem verilmemesinin devletin sonunu hazırladığını söyler²³.

Bedâi' ez-Zuhûr, İbn İyâs'ın kendine has üslubuyla yazılmıştır. Eseri neşreden Muhammed Mustafa, beşinci cildin önsözünde İbn İyâs'ın çağdaşları gibi kendine özgü üslubu olduğundan söz etmektedir²⁴. İbn İyâs, sade, basit sözler ve halk diline yakın bir dil kullanmıştır. Ayrıca çoğu zaman imlâ kurallarına uymamıştır. Bazen tekil-çoğul ve müennes-müzekker kavramlarını karıştırmıştır²⁵. Buna rağmen İbn İyâs eserinin bazı yerlerinde imlâ kurallarını bildiğinden bahsetmektedir. Fakat olayları gramere uymadan duyduğu gibi aktarmaktadır. Bunu yaparken de dürüst davrandığını ve metni gereksiz yere uzatmadığını eserinin birinci cildinde yazmıştır²⁶.

Bedâi' ez-Zuhûr'un nüshaları zamanımıza gelmiştir. Fakat, bunlar arasında önemli farklar vardır. İlk baskısı 1885-1888 yıllarında Kahire'de üç cilt halinde basılmıştır. Daha sonra yine üç cilt halinde 1894 yılında Bulak'ta tekrar basılmıştır. Birinci cilt başlangıçtan 1412 yılına kadar olan Mısır tarihini kapsar. İkinci cilt 1412-1501 yılları arasındaki ve üçüncü cilt de 1516-1522 yılları arasındaki Mısır tarihinden bahseder. 1501-1515 yılları arasındaki Sultan Kansuh el-Gûrî ve Adil Tomanbay devirlerinden bahsetmez. Halbuki bu kısım Kahire-Bulak baskılarının dayandığı el yazmalarında olmayıp diğer yazmalarda bulunur²⁷. 1501 ile 1507 yılları arasındaki olayları kapsayan nüsha Paris yazmasında olup, 1507'den 1515'e kadar olan kısım ise St. Petersburg yazmasındadır. İstanbul Fatih kütüphanesinde ise 1507-1516 yıllarına ait olan nüsha bulunmamaktadır²⁸.

Eserin 1468 yılı ile başlayıp 1522 yılına kadar devam eden kısımları üç cilt halinde önce Paul Kahle tarafından 1931 yılında, sonra Muhammed Mustafa tarafından 1932 yılında ve M. Sobernheim tarafından 1936 yılında İstanbul'da Bibliotheca

²³ M. A. İnan, a.g.m., s. 145-147.

²⁴ *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. V, s. 7.

²⁵ M. A. Fikret, İbn İyâs, s. 54.

²⁶ *Bedâi' ez-Zuhûr*, C. I, s. 3.

²⁷ W. M. Brinner, İbn İyâs, *EL*², s. 813.

²⁸ M. Sobernheim, İbn İyâs, *İA.*, s. 759.

Islamica serisinde neşredilmiştir²⁹. Daha sonra Muhammed Mustafa, bu ciltleri yeniden gözden geçirmiş, 1960-1963 yıllarında Kahire’de yayınlamıştır. Muhammed Mustafa, eserin önsözünde 1453-1468 yılları arasındaki kısım için 4198 numaralı Fatih yazmasını kullandığını belirtir³⁰. Son olarak 1982-1984 yıllarında Bedâi‘ ez-Zuhûr birinci cildi iki ayrı kısımdan oluşmak üzere beş cilt halinde Muhammed Mustafa tarafından Kahire’de yayınlanmıştır. Birinci cilt birinci kısım başlangıçtan 765/1364 yılına kadar, ikinci kısım 765-815/1364-1412 yılları, ikinci cilt 816-872/1413-1467 yılları, üçüncü cilt 873-906/1468-1500 yılları, dördüncü cilt 906-921/1501-1515, beşinci cilt 922-928/1516-1522 yılları arasındaki Mısır tarihini içermektedir.

Bedâi‘ ez-Zuhûr’da 1516 yılına kadar olan kısım hemen hemen konuşma dilindeki kelimelerle yazılmıştır. Fakat buna rağmen bahsedilen yıldan sonraki son kısımlar ise hem daha ayrıntılı hem de oldukça düzgün bir üslupla yazılmıştır. Bu durum nedeniyle K. Vollers, İbn İyâs’ın sadece son kısmın yazarı olduğunu iddia etmiştir. Ancak Sobernheim ise son kısımdaki bu farkın resmî nüshaya ait olmasından ileri geldiğini söyleyerek, üslupta uyumsuzluğun mümkün olabileceğini belirtmiştir³¹.

4. İbn İyâs’ın Memlûk Tarihçileri Arasındaki Yeri

XV. yüzyılda Doğu tarihçiliğinin ağırlık merkezi daha önce olduğu gibi, yine Suriye ve Mısır bölgeleri idi. Memlûkler döneminde Mısır’da yetişen tarihçilerin sayılarında önceki dönemlere göre artış olmuştur. Sultanlar ve devlet adamları tarafından tarihçiler itibar görmüşler ve önemli görevlere getirilmişlerdir.

Memlûkler’de de Eyyübîler’de olduğu gibi hem bürokratlar hem de din âlimleri arasından tarihçiler çıkmaya devam etti. Tarihçiler, özellikle genel İslâm tarihi yazmışlardır. Bununla birlikte yaşadıkları devrin tarihini, bir hanedanı veya bir şehrin tarihini yazan tarihçiler de vardı. Yine biyografi alanında da pek çok kitap yazılmıştır³².

Memlûk Devleti’nin sonlarına doğru tarihçilerin üsluplarında değişimler olduğu göze çarpmaktadır. XV. yüzyıl ve XVI. yüzyılda yaşamış olan İbn İyâs’ın eseri bu

²⁹ Brockelmann, a.g.e., s. 295; R. B. Serjeant, “Mohamed Mostafa: Die Chronik des Ibn İjäs”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, C. XXVII, Hertford 1964, s. 169.

³⁰ P. M. Holt, “Mohamed Mostafa: Die Chronik des Ibn İjäs”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, C. XXXVI, Hertford 1973, s. 740.

³¹ M. Sobernheim, İbn İyâs, *İA.*, s. 759; R. Şeşen, a.g.e., s. 251; W. M. Brinner, İbn İyâs, *EF*, s. 813.

³² R. Şeşen, a.g.e., s. 176.

yargıyı doğrulamaktadır. İbn İyâs, çağdaşları gibi, eserini kendine özgü üslubuyla kaleme almıştır³³. Ancak diğer tarihçilere nazaran onun eserinde imlâ hatalarına daha çok rastlanmaktadır. Bazı araştırmacılara göre onun Türk asıllı olması Arapça gramer kurallarında yanlışlıklar yapmasına neden olmuştur.

İbn İyâs'ın genel Mısır tarihini kapsayan eserinde, özellikle Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetine geçişi ve sonrası ile ilgili vermiş olduğu bilgiler son derece önemlidir. Bunun yanında yalnız Mısır tarihini konu edinen bir eser olmayıp ayrıca Anadolu'daki Türkmenler'den, beyliklerden, Osmanlılar'dan, Safevî Devleti'nden ve Memlûk Devleti ile ilişkisi olan diğer bazı devletlerden bahseden değerli bir eserdir. Bütün bunlara rağmen İbn İyâs, diğer bazı Memlûk tarihçileri kadar dikkat çekmemiştir. Yaşadığı dönemde devletin resmî tarihçisi olduğu halde çağdaşları da ondan hemen hemen hiç bahsetmemişlerdir. Bunun nedeni onun tarihçiliğinin çağdaşları tarafından beğenilmemesi olabilir³⁴.

İbn İyâs, hem Türk kökenli bir ailenin, hem de bir Memlûk Emîrinin oğlu olması bakımından, 1410-1470 yılları arasında yaşayan Memlûk tarihçisi İbn Tagrıbirdi'ye benzer. Bunun yanında o da, İbn Tagrıbirdi gibi Memlûk sarayı ve emirlerle yakın ilişkiler kurmuştur³⁵. İbn İyâs'ın eseri, sitil olarak İbn Tagrıbirdi ve Makrîzî'nin eserlerine benzemektedir. İbn İyâs'ın, Makrîzî'nin ölümünden 7 yıl önce, İbn Tagrıbirdi'nin ölümünden 22 yıl önce doğmuş olması bu büyük Memlûk tarihçileri ile eserlerindeki benzerliğin en büyük kanıtıdır³⁶.

Bedâi' ez-Zuhûr'un, başlangıçtan Mısır'da Osmanlı döneminin başlamasına kadar olan devri kapsadığı için, dikkate değer bir eser olduğu vurgulanmıştır. İbn İyâs kendi çağdaşı olan Mısır tarihçileri tarafından söz edilmemesine rağmen, işte bu eser, onun çağdaşları arasında önemli bir mevki elde etmesini sağlamıştır³⁷.

İbn İyâs, kendisinden önceki tarihçilere üslup bakımından benzemektedir. Onlardan farklı olarak, ele aldığı konularda çeşitli açıklamalara ve yorumlara yer

³³ M. M. Ziyâde, a.g.e., s. 53.

³⁴ R. Şeşen, a.g.e., s. 231.

³⁵ Donald Presgrave Little, *An Introduction to Mamlûk Historiography*, Wiesbaden 1970, s. 92.

³⁶ S. İ. Kâşif, a.g.m., s. 50; W. M. Brinner, *Ibn İyâs, EI²*, s. 813.

³⁷ M. M. Ziyâde, a.g.e., s. 52.

vermiştir. Ayrıca bazı olayları şiirlerle örnelemiştir. Eserindeki şiirlerin büyük çoğunluğu kendine aittir.

İbn İyâs, yaşadığı dönemin olaylarını nesnel bir ifadeyle ve dürüstlikle anlatmaya çalışmıştır. Bir yazarın özellikle tarih yazarının eğilimleri olabilir. Özellikle devrin yöneticisinin tarafını tutarak, onu överek itibar kazanma amacıyla olan tarihçiler olmuştur. İbn İyâs ise Osmanlılar'ın Mısır yönetimini açık bir şekilde eleştirmiş ve kendisine göre Osmanlılar'ın Mısırlılar'ı ihmâl ettiğini söylemiştir. M. M. Ziyâde'ye göre İbn İyâs'ın, Osmanlı'nın şaşaalı döneminde onların hâkimiyetinde yaşayan bir tarihçi olarak kendinde Osmanlı Devleti'ni eleştirebilme gücünü görebilmesi ona diğer tarihçiler arasında üstün bir yer vermiştir. Bu bakımdan belki de onun Osmanlı iktidarı dönemindeki bu tutumu yapmış olduğu kıymetli tercüme eserlerin yok olmasına neden olmuştur³⁸.

İbn İyâs, Memlûk dönemi Mısır tarihçiliği zincirinin son halkası olarak kabul edilebilir³⁹.

³⁸ M. M. Ziyâde, *a.g.e.*, s. 54; S. İ. Kâşif, *a.g.m.*, s. 61.

³⁹ D. F. Richards, *Ibn İyâs*, *EAL*, s. 337.

II. BÖLÜM

I. RAMAZANOĞULLARI İLE İLGİLİ KAYITLAR

C. I-K. II, s. 237-238, y. 780h. / 1378-79.

Bu ay (Zilhicce=Nisan) Halep Nâibi Timurbay Demirtaş'ın, Halepli askerlerle Sis'e (Kozan) doğru yola çıktığına dair haber geldi. Çünkü buradaki Türkmenler¹ arasında anlaşmazlık artmıştı. Ayas yakınlarında iken bir Türkmen Emîri, Demirtaş'ın yanına geldi ve ona çok sayıda armağan verdi. Türkmenler, arkadaşları için ondan eman istediler. Timurbay muhafızlarıyla onları tutuklattı ve zincire vurdurdu. Bu durum Türkmenler'e ulaşınca Türkmenler, büyük bir grup oluşturup, Bâb el-Melik'te² bulunan dar bir geçitte Halepli askerlere tuzak kurdular. Halep askerleri Ayas'a girince oradaki bütün eşyaları ve hayvanları yağmaladılar, kadınlara tecavüz ettiler, erkekleri öldürdüler. Orada her kötülüğü yaptılar. Döndükleri zaman bu dar geçitte tuzakla karşılaştılar. [Türkmenler] Halepli, Dimaşklı ve Hamalı askerlerle savaştılar. Onlardan ancak eceli gelmeyenler ölmedi. Türkmenler onların yanındaki atları, develeri ve silahları ele geçirdiler. Bir rivayete göre onlardan Türkmenler, yükleriyle beraber 30 bin deve ve 13 bin eğerli at ele geçirdiler. Bunun dışında askerlerin yanındaki silah, çadır ve kumaşları da ele geçirdiler. Bu ise devletin zayıflığı, Halep Nâibi'nin tedbirsizliği ve onun cehaletindendi. Bu olanlardan dolayı da halktan kimse memnun olmadı.

C. I -K. II, s. 292, y. 783h. / 1381.

Bu ay (Cemâziyelâhir=Eylül) Nevrûzî olarak bilinen, Berkuk'un devâdârı³ Emîr

¹ Burada sözü edilen Türkmenler Üçoklar'dır. Memlûk Devleti'ne bağlı olan Üçoklar'ın Memlûk hâkimiyetinden çıkmaları üzerine Halep Nâibi Timurbay Demirtaş, Üçoklar'ı itaat altına almak için harekete geçirilmiştir. Bkz. Şehabettin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul 1961, s. 88; F. Sümer, Çukur-Ova, s. 37.

² Metinde Bâb el-Melik olarak geçen yer, eski Payas-Misis yolu üzerinde bulunan Kurtkulağı köyünün doğusundaki Demir Kapı (Karanlık Kapı) adı verilen yerdir. Bkz. F. Sümer, Çukur-Ova, s. 39.

³ Devâdâr; devattar veya divittar kelimelerinin anlamı divit, yani hokka tutucudur. Devâdâr, sultanın, bir şey imzalarken hokkasını tutardı. Memlûkler'de başlangıçta küçük bir vazife olan devâdârlık bir sivil memur tarafından yapılırdı. Sultan Baybars devrinden itibaren bu mevki bir ordu mensubuna verilmeye başlandı. Başlangıçta bir onbaşı olan devâdâr, sonradan Binler Emîrleri arasından seçiliyordu. Devâdârların rolü öyle arttı ki bazı devâdârlar sultan bile oldular; Barsbay ve Tumanbay gibi. Bkz. Samira Kortantamer, "Memlûklar'da Devlet Yönetimi ve Bürokrasi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. II (1987), s. 39.

Yunus geldi. O, Dulkadiroğlu (Halil Bey) ile savaşmak için Halep'e doğru giden askerinin başında bulunuyordu. Bu askerler, Cemâziyelâhir'in 15'ine (6 Eylül) kadar Elbistan'da kaldılar ve sonra oradan ayrıldılar. Onlara, Dulkadiroğlu Halil Bey'in Harput kalesinden inip Malatya'ya doğru yöneldiği haberi geldi.

Sonra Emîr Yunus, Memlûkler ile Dulkadiroğlu Halil Bey arasındaki mücadeleden Halil Bey'e yardım eden Türkmenler'in beyi yani; Ramazanoğlu İbrahim Bey'in askerlerinin üzerine yürüdü. Malatya dışındaki askerlerden Onunla birlikte olanlar geldi. Sonra Bozoklu Türkmenler'in büyüklerinden Emîr Paşaoğlu Haydar'ın askerinin üzerine yürüdü. Emîr Paşaoğlu Haydar, emîrlerden eman istedi ve ona eman verildi. Dulkadiroğlu Halil Bey, üçüncü gün emretti ve gece yarısı yanında olan askerlerle kaçtı. Çok yağmur yağması nedeniyle Memlûk askeri, büyük sıkıntı çekti ve Mısır'a doğru ilerledi.

C. I-K. II, s. 338-340, y. 785h. / 1383-84.

Bu ay (Zilkâde=Aralık-Ocak) Türkmenlerle ilgili bir olay hakkında haber geldi. Olay kısaca şu şekilde idi. Türkmen hareketi nâiblere ulaştığında Şam⁴ Nâibi asker sevk etti. Bunun yanında, Halep Nâibi, Trablus Nâibi, Hama Nâibi, itaat altındaki Türkmen ve Kürtler de harekete geçti. Adana Nâibi Ramazanoğlu İbrahim Bey, Özeroğulları⁵ ve Üçok topluluğundan Murnasoğulları⁶ savaşmak için Sis'e doğru yöneldiler. Onlar arasında kötülük öyle artmıştı ki Rum⁷ hacılarının yollarını kesiyor ve hacıları

⁴ Burada Şam isminden kastedilen yer, o dönemdeki Suriye bölgesidir. Suriye'nin başkenti olan bugünkü Şam şehrine ise, o dönemde Dimaşk denmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara 1988, s. 27, 160; Guy Le Strange, *The Lands of Eastern Caliphate*, 3. Baskı, Londra 1966, s. 21.

⁵ Özeroğulları, Üçok Türkmenleri'nin önde gelen ailelerindedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. F. Sümer, Çukur-Ova, s. 62-66.

⁶ Metinde Murnasoğulları olarak geçen isim Burnasoğulları'dır. Bkz. F. Sümer, Çukur-Ova, s. 38.

⁷ Burada geçen Rum kelimesi "Anadolu" anlamına gelmektedir. "Anadolu", Grekçe'de güneşin doğduğu yer yani "Doğu" anlamındadır. Bu nedenle İstanbul Boğazı'nın batısında yaşayanlar, boğazın diğer tarafını "Doğu" yani "Anadolu" olarak tanımlamışlardır. Türkler ise, bu kelimeyi Avrupa ile ilgilenmeye başladıklarında öğrendiler ve zamanla kullanmaya başladılar. XVI. yüzyıldan itibaren Türkiye'nin Avrupa'da kalan parçası "Rumeli", Asya'da kalan parçası ise "Anadolu" şeklinde anıldı. Memlûk kaynaklarında ise, Memlûk Devleti 1517 yılında Osmanlılar tarafından yıkılana kadar, Osmanlı kaynaklarında olduğu gibi Anadolu "Bilâd er-Rum", Anadolu "Rumî", Osmanlı Sultanı "Melik er-Rum" olarak geçiyordu. İbn İyâs da eserinde Anadolu yerine Rum kelimesini kullanmıştır. Bkz. C. Kanat, "About The Origin of Mamluk Sultans, Khushkadam And Tımurbugha", *Ethnoses And Cultures On The Balkans International Conference*, C. II, Trojan 2000, s. 138-140.

soyuyorlardı ve yine onlar Mısır Sultanının elinden Sis'i ele geçirirlerken Larende (Karaman) sahibi Karamanoğlu Emîr Alaaddin Ali Bey ile ittifak yapmışlardı.

Bu olaylar Halep Nâibi Emîr Yelboğa en-Nâsirî'ye ulaştığında Emîr, Zilkâde ayının 2'sinde (27 Aralık) onlara karşı gitmek için Halep'ten çıktı ve Amik'e⁸ doğru yöneldi. Sonra Bağras Geçidi'nin⁹ altına inene kadar yoluna devam etti. Askerlerini oraya yerleştirdi. Çadırını ve develerini de orada bıraktı. Bağras Geçidi'ni geçene kadar gizlice gitti ve Türkmenler farkına varmadan, Misis köprüsünü savunmak için Tuz gölü tarafındaki Bâb el-İskenderûne'ye¹⁰ (İskenderun Kapısı) doğru yöneldi. Asker oraya ulaşmadan orayı ele geçirdi.

Halep Nâibi Emîr Yelboğa en-Nâsirî bu ayın 15'i Pazar (11 Ocak) gecesinden önce buradan ayrıldı. İkindiden sonra Misis'e vardı. Orada Türkmenlerle karşılaştı ki bunlar Bağras köprüsünü ele geçirmişlerdi. Türkmenler köprünün iki tarafını tutarak onun yolunu kestiler ve karşıdan karşıya geçmesine izin vermediler. Askerler Sis'e varmak için Ceyhan nehrinden geçtiler. Misis üzerine Türkmenler ile yerleştiler. Türkmen kuvvetlerinin çoğu bozguna uğratıldı. Türkmenler dağ yoluna gittiler ve orada saklandılar.

Sonra Türkmen elçileri, kendileri için eman istemeye geldiler. Halep Nâibi Emîr Yelboğa en-Nâsirî onların eman konusundaki isteklerine cevap verdi ve eman verildi. Sonra Ramazanoğlu Emîr İbrahim'in Adana'dan kaçtığı ve ulaşılması zor olan dağ yoluna doğru yöneldiği haberi geldi.

Sonra Sis Nâibi Emîr Taşboğa el-Izzi'den bir haberci geldi. Ramazanoğlu'nun Sis sınırlarına ulaştığını haber veriyordu. Türkmenler'den ve Karamanoğulları'ndan bir grup ona vardı. Sis Nâibi onlarla savaştı ve onları bozguna uğrattı. Onlardan bazıları kaçtı. Taşboğa, Ramazanoğlu İbrahim'in karısını ve çocuklarını yakaladı. İbrahim, kendi canını kurtarabildi ve Bayat Türkmenleri'nin yanına sığındı.

⁸ Bugünkü Antakya olup, İbn İyâs da eserinde bazen Antakya olarak yazmıştır. Bundan sonra metinde bütünlüğü sağlamak için bu şekilde yazacağız.

⁹ Bağras, Ortaçağ'da önemli bir kale olup, boğazın Antakya tarafındaki başında bulunmaktadır. Bu kale, Memlûk Devleti sınırlarını Üçok Türkmenleri'ne karşı korumak için yapılmıştı. Bu geçide "Bağras Beli" ya da "Belen Geçidi" de denilmekteydi. Bkz. F. Sümer, Çukur-Ova, s. 38; Ş. Tekindağ, *a.g.e.*, s. 89.

¹⁰ Bâb el-İskenderûne, Türkler tarafından Sakal-Tutan ismiyle ifade edilmekte olup İskenderun'dan 7 km uzakta bulunmaktadır. Bkz. F. Sümer, Çukur-Ova, s. 38.

Bu haber, Halep Nâibi Emîr Yelboğa en-Nâsırî'ye ulaştığında nâibler ve askerler, Ramazanoğlu İbrahim'in bulunduğu yere gidip Onunla savaşmak konusunda fikir birliğine vardılar. Bozoklu'ya vardıklarında onun üzerine saldırdılar. Onu ve onunla birlikte kardeşi Kara Mehmet'i, çocukları, annesini ve ona bağlı topluluğu da yakaladılar. Sonra asker Sis'e döndü. Türkmenler'den at, silah ve bunun dışında eşyalar olmak üzere pek çok ganimet ele geçirmişlerdi. Ramazanoğlu İbrahim'i Halep Nâibi'nin huzuruna getirdiler. Halep Nâibi, İbrahim'in ve kardeşi Kara Mehmet'in ortadan ikiye bölünerek cezalandırılmalarını istedi.

Sonra Halep Nâibi, Halep askeriyle birlikte yola koyuldu ve Saruca Şam (Sarıçam) olarak adlandırılan dağa doğru ilerlediler. Burası küçük bir yer olup burayı yüksek dağlar izliyordu. Her yeri bataklık olan vadi vardı. Bir kişinin atla orayı geçmesi mümkün değildi. Bu vadide ağaçlar, su ve yerleşik Türkmenler bulunuyordu. Askerler onlardan bir grubun üzerine saldırdılar ve onlarla savaştılar. İki gruptan da sayılamayacak kadar çok sayıda kişi öldürüldü. Halep Nâibi Emîr Yelboğa en-Nâsırî yolunu kaybetti ve onun kaybolduğu duyulana kadar oradaki vadilerde kaldı. Ondan sonra ortaya çıktı ve askerinin yanına geldi. Bu durum, bundan sonra, [Türkmen] askerlerinin, büyük bir sıkıntı ile aşırı bir şiddete maruz kaldıktan sonra yenilip kaçmalarına kadar sürdü.

Sonra asker oradan ayrıldı ve Ayas kalesine doğru yöneldi. Halep Nâibi Emîr Yelboğa en-Nâsırî, yüzünden hafif yaralanmıştı. Orada asker susuz kaldı ve yiyecek de azdı. Çok sayıda at açlıktan öldü.

Sonra Hâcib el-Huccâb¹¹ Emîr Sudun el-Muzafferî'nin Halep'e ulaştığı haberi geldi. Emîr Sudun el-Muzafferî, Halep halkının Bankûsâ¹² gençlerinden oluşan bir grup, askerlerle beraber geldi. Türkmen askerinin oraya geldiği haberi onlara ulaşmıştı ki Halep'te [eli silah tutan herkes] silah altına çağrıldı. Halep halkının çoğunluğu ve bir grup Kürt bu çağrıya uydu. Bunlar Bâb el-Melik'de bulunan Türkmenler'in üzerine saldırdılar ve onlardan bazıları ele geçirdiler ve onların içerisindeki Türkmenler'den

¹¹ Memlûkler'de, Emîrler ve askerler arasında özellikle Ikta'lar konusunda çıkan anlaşmazlıkları çözmek; sultanın huzuruna gelen gidenleri takdim etmek, askeri kontrol etmek vb. gibi işlerle Hâcib denilen yüksek dereceli memur görevli olup, bunların sayıları beş tane idi. İki tanesi Yüzler Emîri rütbesinde olup, bunlara Hâcib el-Huccâb denilirdi. Bkz. K. Y. Kopruman, *a.g.e.*, s. 45.

¹² Halep'te bulunan bir yerleşim yerinin adı.

oluşan bir grubu öldürdüler. Edrebinde (Berendi) yakınlarında Türkmenler'i bozguna uğrattılar. Asker orada aldığı galibiyete sevindi ve Antakya'ya doğru yöneldi, sonra Halep'e geldiler. Bu yolculuk zorlu, sıkıntılı ve çok korkunç idi. Onlardan pek çok kişinin ölmesine karşılık hiçbir zarara uğramayanlar da vardı.

C. I-K. II, s. 351, y. 786h. / 1384-85.

Ramazan ayında (Ekim-Kasım) Sultan, Elbistan'ın kontrolünü Timurbay el-Hasanî'ye verdi. Demirtaş el-Kuştimur'a Kerek nâibliğini, Aydemir eş-Şemsî Ebû Zalta'ya Yukarı Mısır nâibliğini ve Mehmet b. Ramazan et-Türkmânî'ye Bire¹³ nâibliğini verdi.

C. I-K. II, s. 520, y. 801h. / 1398-99.

Bu ay (Recep=Mart) Halep Kalesi Nâibine mektup yazıldı. Bu mektupta Nâibden, Adana Nâibi Ramazanoğlu Ahmet'e 100 asker, silah, 50 bergüstvan (gâşiye)¹⁴ ve ayrıca 2000 dinar para göndermesi isteniyordu.

C. I-K. II, s. 542-543, y. 801h. / 1398-99.

Zilkâde ayının 2. gününde (6 Temmuz 1399) Berid teşkilâtının önde gelenlerinden Togaytimur geldi. Yanında Varsak¹⁵ ve Üçok Emîrleri için armağanlar vardı. Adana Nâibi Ahmet b. Ramazan'a, Halep Nâibi'ne ve Sis Nâibi gibi nâiblere kalelerinde ve topraklarında hâkim olma hakkı verildi. Bunların yanı sıra 15 parça kürklerle süslenmiş elbiseler ve 24 parça nakış işlemeli cüppe ve pek çok sayıda da tören kıyafeti verildi.

¹³ Bugünkü Birecik olup, buradan itibaren bu şekilde yazacağız.

¹⁴ Metinde bergüstvan olarak geçen gâşiye, deriden yapılmış, altın sırmalı iplikle süslenmiş, atın eyerinin üzerinde bulunan bir örtü olup, Ortaçağ'da hükümdar alâmetlerinden biridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan Merçil, "Gâşiye ve Selçuklular'da Kullanılışına Dair Örnekler", *Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan*, Ankara 1985, ss. 321-328.

¹⁵ Varsak, Üçok Türkmenleri'ne mensup, Tarsus'da bulunan Türk oymağının adıdır. Bkz. F. Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları*, 3. Baskı, İstanbul 1980, s. 614; Çukur-Ova., s. 70-98.

C. I-K. II, s. 604-605, y. 803h. / 1400-01.

Cemâziyelevvel ayının 2. günü olan Cumartesi günü (19 Aralık 1400) Sultan'a¹⁶ posta geldi. Bununla beraber Nâib el-Gaybe¹⁷ Esendemir'in mektubu ve Trablus'tan beş Emîr geldi. Gelen mektupta, Ramazanoğlu Ahmet'in, Doğancıoğlu¹⁸ ve Şöhrî oğulları¹⁹ ile birlikte Halep'i Timur kuvvetlerinden aldıkları ve onlardan üç binden fazla kişiyi öldürdükleri bildiriliyordu.

C. I-K. II, s. 703, y. 807h. / 1404-05.

Bu ay (Cemâziyelâhir=Aralık) Türkmen Emîrlerinden Doğancıoğlu Fâris'in yaptığı kötülükler iyice arttı. Halep'teki iş yerlerinden pek çoğunu ele geçirdi. Bunun üzerine Halep Nâibi Emîr Demirtaş, ona Nâsireddîn Muhammed b. Şehrî el-Hâcib'i elçi olarak gönderdi. Dulkadiroğlu Alaaddin Ali Bey'e, [kendi] kardeşinin oğlu Tagrıbirdi'yi gönderdi. Diğer kardeşinin oğlu Korkmaz'ı da Bayat ve İnâl Türkmenlerini²⁰ bir araya getirsin diye Ramazanoğlu Emîr Şehabettin Ahmet'e gönderdi.

[Emîr Demirtaş] Halep'ten çıktı ve Antakya'ya geldi. Ramazanoğlu ile Dulkadiroğlu'nu bir araya getirdi. Aralarında büyük bir düşmanlık olan [bu beyleri] barıştırdı. Ayrıca onlara bağlı olan Üçok ve Bozoklar'ın da arasını bulmuştu. Onlara Sultan için yemin ettirdi. Onlara aşırı saygınlık gösterdi. Onlardan önde gelen iki emîre kıymetli hil'atler giydirdi.

Sonra Demirtaş, onlarla birlikte Emîr Cekem ile birlik olan Doğancıoğlu'nun, Sudun el-Celeb'in, Comak'ın (? جمع) ve Sultan'a karşı entrikalar çeviren diğer kişilerin

¹⁶ Melik en-Nâsır Ferec b.Berkuk (1399-1412).

¹⁷ Sultanın başkentte olmadığı zamanlarda ona refâkat eden Nâibin yerine, başkentte daha az yetki sahibi olarak bulunan başka bir nâibdir. Bkz. S. Kortantamer, a.g.m. ,s. 31.

¹⁸ Doğancıoğulları, Antakya bölgesine hâkim Türkmenlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. F. Sümer, Çukur-Ova, s. 166-70.

¹⁹ Şöhrî oğulları, Şehrizer, Musul ve Bağdat şehrinin bir kısmını içine alan, İlhanlılar döneminde idarî bir mıntaka adı olarak geçen Kürdistan bölgesinde yaşayan Kürt bir grup olmalıdır. Bunlara, daha çok Şehrizer'da buldukları için Şehrizer Kürtleri denmektedir. Bahsedilen bu grup İlhanlı hükümdarı Hülâgü, Bağdat'ı aldıktan sonra Şehrizer'a doğru ilerlediğinde onun önünden kaçarak Suriye ve Mısır'a gelmiştir. Bkz. C. Kanat, "Gazan Han Zamanında Memlûk Devleti'ne İlticâ Eden Uyratlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XV (2000), s. 105; T. Baykara, a.g.e., s. 26, 151.

²⁰ Bozoklar'a mensup Türkmen gruplarından biridir. Bkz. F. Sümer, Çukur-Ova, s. 35.

işini bitirmek için harekete geçti. Onlarla savaştılar, Doğancioğlu yenildi. Antakya'ya hücüm etti ve orayı kuşattı.

Demirtaş burada iken, berid teşkilâtının önde gelenlerinden Togaytimur geldi. Yanında Şahin Akçay, Cekem'in kardeşi (hûştaş) Akboğa, Dimaşk Hâcibi Şerefeddin Musa el-Hezbanî, Suriye Nâibi memlûk Emîr eş-Şeyh, Hama Nâibi Emîr Allân el-Hafizî vardı. Onların ellerinde Sultan'ın emanı vardı. Sultan'ın, Emîr Cekem'e gönderdiği mektupta Cekem'in Diyarbakır'a gitme veya Kudüs'te ya da Trablus'ta kalma konusunda seçim yapması bildiriliyordu.

Demirtaş'ın yanında bulunan birlikler dağıldı. Ramazanoğlu ve Dulkadiroğlu ayrılarak ülkelerine döndüler.

C. II, s. 249, y. 849h. / 1445-46.

Rebiülevvel (Haziran) ayında Kale Nâibi Tagrıbirmiş el-Fakih geldi. O, Ramazanoğlu İbrahim hakkında çıkan söylentileri araştırmak için Halep'e doğru gitmekteydi. Sultan'ın²¹ niyeti, şeriat bahanesiyle Ramazanoğlu İbrahim'i öldürmekti. Mevlid²² gününde dört Kadı'nın huzurunda iken Sultan'ın duyguları, Ramazanoğlu İbrahim yüzünden Başkadı Sâdeddîn ed-Dîrî'ye karşı değiştı. Ramazanoğlu İbrahim hakkında, onun kâfir durumuna düştüğü ve ispat edilmediği konusunda söylentiler olmuştu. Sultan, onun çabucak öldürülmesini istemekteydi. Sâdeddîn ed-Dîrî, onu öldürme konusunda tereddüte düştü. Sonra Ramazanoğlu İbrahim'i dövüldü ve hapse attılar. Böylece o, hapisteyken öldü.

C. III, s. 41, y. 874h. / 1469-70.

Bu ay (Rebiülâhir=Ekim) Halep'ten Türkmen Emîri Ramazanođlu²³ ile ilgili haberler geldi. Ramazanoğlu, Türkmenler'i toplayarak Suvar'ın²⁴ adamlarının üzerine

²¹ Melik ez-Zâhir Seyfeddin Çakmak (1438-1453).

²² Hz. Muhammed'in doğum günü.

²³ Burada sözü edilen şahıs Ramazanoğlu Ömer Bey'dir. Bkz. E. Kartekin, *a.g.e.*, s. 57; Y. Kurt, *Ramazanoğulları Beyliği*, s. 817.

²⁴ Burada sözü edilen Dulkadiroğlu Şahsuvar Bey'dir (1465-1472). Bundan böyle bu ismi Şahsuvar şeklinde yazacağız.

baskın düzenlemiş ve onlardan Sis şehrini almıştı. Sultan²⁵ bu habere sevindi ve Ramazanoğlu'na kıymetli bir hil'at gönderdi.

C. III, s. 51, y. 875h. / 1470-71.

Bu ay (Muharrem=Temmuz) Türkmen Emîri Ramazanoğlu ile Şahsuvar'ın savaştıkları haberi geldi. Ramazanoğlu yenilmiş ve Şahsuvar, Ayas kalesini ele geçirmişti. Sultan, bu haberden rahatsız oldu ve Şahsuvar'ın üzerine asker göndermeye karar verdi.

C. IV, s. 118, y. 913h. / 1507-08.

Bu ay (Rebiülâhir=Ağustos) yukarıda da adı geçen Şah İsmail b. Haydar es-Safevî ile ilgili Halep Nâibi'nin yanından haber geldi. Şah İsmail, Sultan'ın²⁶ ülkesine doğru ilerlemiş ve onun öncü kuvvetleri Malatya'ya varmıştı. Ayrıca onun yaptığı faaliyetlerin kötü olduğu hakkında da bilgiler geldi. Bu, Sultan'a bildirildiğinde sıkıntı hat safhaya ulaştı. Sultan, emîrleri çağırarak Safevîlerle ilgili bir toplantı yaptı. Emîrlere, Sultan'a Safevîler üzerine kuvvet göndermesini tavsiye ettiler. Bunu bildirmek için asker çağrıldı, toplanan asker kaleye çıktı ve onlara durum arz edildi. Bu sırada İbn Osman ile Türkmen Emîri Ramazanoğlu Halil Bey'in elçisi de [Kahire'de] bulunuyordu.

C. IV, s. 191, y. 916h. / 1510-11.

Bu ay, (Cemâziyelâhir=Eylül) Türkmen Emîri Ramazanoğlu Halil Bey'in vefat ettiği haberi geldi. O, alçak gönüllü, hürmete değer bir kişiydi.

C. IV, s. 193, y. 916h. / 1510-11.

Sultan, Ramazanoğulları'ndan bir kişiye²⁷ hil'at giydirdi. Yukarıda öldüğünden söz edilen Halil Bey'in yerine, Türkmen Emîri olarak onu geçirdi.

²⁵ Melik el-Eşref Seyfeddin Kayıtbay (1468-1496).

²⁶ Kansuh el-Gûrî (1501-1516).

²⁷ Halil Bey'in ölümünden sonra yerine kardeşi Mahmut Bey geçmiştir. Burada kastedilen şahıs muhtemelen o olmalıdır. Bkz. F. Sümer, Ramazan-Oğulları, *İA.*, s. 618.

C. IV, s. 268, y. 918h. / 1512-13.

Bu ayın (Rebiülâhir) 28'inde Pazartesi (13 Temmuz 1512) günü Türkmen Emîri Ramazanoğlu'ndan bir elçi geldi. Onun elinde Sultan için pek çok armağan vardı. Ne tuhaf ki bu ay 14'e yakın elçi Sultan'ın huzurunda toplandı.

C. IV, s. 378, y. 920 h./1514.

Bu ayın (Rebiülâhir) 25'inde Pazartesi günü (19 Haziran) Sultan, Ramazanoğulları'ndan Türkmen Emîri Selim Bey adlı bir kişiye hil'at giydirdi. Onu, amcasının oğlu Mahmut Bey'in yerine, Türkmen Emîrlîği'nin başına geçirdi.

II. RAMAZANOĞULLARI İLE İLGİLİ KAYITLARIN DEĞERLENDİRMESİ

Ramazanoğulları Beyliği, Adana merkez olmak üzere Memlûk Devleti'ne tâbi olarak kurulmuş olan bir Türk beyliğidir. Bu nedenle uzun süre bu devletin hâkimiyeti altında kalarak yarı bağımsız bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Ramazanoğulları ile Memlûkler arasındaki bu tâbilik meselesi ve ortak sınırlara sahip olunması sonucunda ilişkiler de başlamıştır. Memlûkler'in, beyliğin hâkim olduğu sahalarla çok fazla ilgilenmesi ilişkilerin sıkı bir şekilde gelişmesinde önemli bir etken olmuştur. İlişkiler, özellikle Memlûk Devleti'nin son dönemlerine doğru, Ramazanoğulları, Memlûk tâbiyetinden çıkmış olmasına rağmen, daha fazla yoğunluk kazanmıştır. Ancak buna rağmen İbn İyâs, Bedâi' ez-Zuhûr'da Ramazanoğulları'ndan çok fazla söz etmemektedir.

1353 yılında kurulmuş olan Ramazanoğulları ile ilgili bilgiler Bedâi' ez-Zuhûr'da, 1379 yılından itibaren verilmeye başlanmıştır. Bu tarihlerde Ramazanoğulları'ndan Sis ve Ayas bölgesinde yaşayan Türkmenler olarak bahsedilmektedir. Bu Türkmenler'in kimliği hakkında bilgi verilmemekle beraber bunların buldukları bölge dolayısıyla Ramazanoğulları'nı oluşturan Üçok Türkmenleri oldukları anlaşılmaktadır. Daha sonraki tarihlerde ise, beyliğin başına Ramazan Bey'den sonra geçen İbrahim Bey'den söz edilmektedir. Fakat, beyliğin Çukurova bölgesine yerleşmesi, kuruluşu ve kurucusu Ramazan Bey hakkında hiçbir bilgiye rastlanmamaktadır. Halbuki Ramazan Bey, beyliğin başına Memlûkler tarafından tayin edilmiştir. Böyle olmasına rağmen İbn İyâs eserinde beyliğin ilk dönemlerinden bahsetmemiştir. Fakat, 1379 yılından sonra ara ara Ramazanoğulları'nın faaliyetlerinden söz etmektedir. Özellikle, Memlûk Devleti'ni ilgilendirecek konular üzerinde durmaktadır. Ramazanoğulları ile Memlûkler arasında geçen mücadelelerden ve dostluklardan söz edilmektedir. Burada bulunan bu bilgilerden Ramazanoğulları ve Memlûkler arasında devam eden ilişkilerin bazen iyi olduğu ve bazen de bozulduğu anlaşılmaktadır.

Bedâi' ez-Zuhûr'da, Ramazanoğulları hakkında yazılanlar az olduğu gibi verilen bilgiler arasındaki süre de çok fazladır. İbn İyâs, beylik veya beyliğin başında bulunan bey hakkında yazdıklarını mümkün olduğu kadar kısa tutmuştur. Buna karşın beyliğin başına geçen beylerin isimleri ve ne zaman geçtiklerine dair önemli kayıtlar

bulunmaktadır. İbn İyâs, Ramazanoğulları hakkında 1514 yılından sonra hiçbir bilgi vermemektedir. 1514 yılında Memlûkler tarafından tayin edilen bir beyin yönettiği Ramazanoğulları, bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'ne bağılı olarak varlığını sürdürmüştür. Bedâi' ez-Zuhûr'da, Memlûk Devleti ile çok yakın ilişkiler içerisinde bulunan Ramazanoğulları hakkında yazılanlar, az olmasına rağmen verilen bilgiler değerli olup, beyliğin ve Çukurova bölgesinin tarihine ışık tutması bakımından önemlidir.

III. AKKOYUNLULAR İLE İLGİLİ KAYITLAR

C. I- K. II, s. 502, y. 800h. / 1397-98.

Bu ay (Zilkâde=Temmuz) Türkmen Emîri Dulkadiroğlu Sevlî'nin öldürüldüğü haberi geldi. Bazı Türkmenler hile yaparak onu öldürdüler. Ayrıca Sivas sahibi²⁸ de öldürüldü. Onun ölümü Kara Yülük tarafından gerçekleştirildi.

C. I-K. II, s. 521-522, y. 801h. / 1398-99.

Bu ay (Şaban=Nisan-Mayıs) Sultan²⁹, Kara Yülük Osman b. Tur Ali'ye eman gönderdi. Ayrıca Halep Nâibi'ne eman ile birlikte Osman b. Tur Ali'ye elli bin gümüş dirhem göndermesi için mektup yazdı.

C. I-K. II, s. 606-607, y. 803h. / 1400-01.

Ayın (Cemâziyelevvel=Aralık-Ocak) 25'inde (11 Ocak 1401) Sultan'dan³⁰ bir haberci geldi. [Haberci] Nâib el-Gaybe Emîr Temraz, Şeyhülislâm el-Bulkînî'yi, oğlu Kadıasker Celaleddin Abdurrahman ve Kahire'de bulunan âyanları davet etti. Sultan'dan gelen mektup onlara okundu; Sultan ayın 6'sında (23 Aralık) Dimaşk'a gelmişti, 8'inde de (25 Aralık) Timurlenk'in askerlerinden bir grup gelmişti. Timurlenk'in oğlu Mirza Şah ve damadı Nureddin öldürülmüştü ve [onu] Kara Yülük b.Tur Ali et-Türkmânî öldürmüştü.

C. I-K. II, s. 712, y. 807h. / 1404-05.

Ayın (Ramazan) 21'inde (23 Mart 1405) Kara Yülük olarak bilinen İbn Emîr Tur Ali, Birecik'e geldi. Şehri, yakarak ve bazı insanları esir alarak zorla ele geçirdi.

²⁸ Kadı Burhaneddin Ahmet (1381-1398).

²⁹ Melik ez-Zâhir Seyfeddin Berkuk (1381-1399).

³⁰ Melik en-Nâsır Ferec (1399-1412).

C. I-K. II, s. 772-773, y. 809h. / 1406-07.

Bu aya (Zilhicce=Mayıs) Cekem'in ölüm haberiyle ilgili müjde damgasını vurdu. Cekem Mısır'a yüz çevirerek ülkenin kuzeyini ele geçirmek ve orada sultanlığını ilan etmek istedi. Sonra Halep'ten çıktı. Hedefi Emîr Osman b. Tur Ali İbn Kara Yülük idi. Kara Yülük, Diyarbakır'daki Türkmenler ile yaşıyordu. Cekem, Birecik'i alana kadar kuşattı ve şehrin nâibi Güzel'i öldürdü. Sonra Birecik'ten Fırat'a döndü. Cekem'e Kara Yülük'ten elçiler geldi. Kara Yülük, Cekem'den Halep'e dönmesini istiyordu ve ona çok sayıda deve ve koyun gönderdi. Ancak Cekem, Kara Yülük'ün isteğini reddetti.

Cekem, Mardin'e doğru ilerledi ve şehrin yakınlarında bir yerde konakladı. El-Melik ez-Zâhir Mecduddin İsa ve hâcibi Feyyaz, Mardin'den onun yanına gelene kadar birkaç gün orada kaldı. Daha sonra Mecduddin İsa ile birlikte Kara Yülük'ün üzerine yürüdü. Cekem ile Kara Yülük arasında Cekem'in kahramanlık gösterdiği büyük bir savaş meydana geldi. Kara Yülük'ün oğlu İbrahim, Cekem tarafından öldürüldü. Onun ölümü nedeniyle Türkmenler Diyarbakır'a kaçtılar. Şehirde kendilerini korumaya çalıştılar. Cekem, onların üzerine saldırdı. Diyarbakır'daki bahçelerin ortalarına kadar ilerledi. Bunun üzerine Türkmenler bahçelere su bıraktılar, her yer çamur oldu. Bu nedenle süvariler, atlarıyla birlikte çamura saplandılar, süvarilerin kendilerini kurtarmaya yetecek güçleri yoktu. Cekem, yanına aldığı adamlarla birlikte dört bir yandan taşlanmaktaydı. Onlar dağların arasındaki geçitte sıkışıp kalmışlardı. Oradan saldırıda bulunmaları imkânsız olduğu gibi kaçamıyorlardı da. Bunun üzerine bir kısım Türkmen, Cekem'in olduğu yere yöneldi ve onun üzerine mancınık taşlarıyla taarruzda bulundu. Cekem'in yüzüne isabet etti. Cekem biraz sendeledi, yüzündeki ve sakalındaki kanı sildi. Daha sonra kalabalığa karıştı ve atından düştü. Kalan ordu kaçtı. Türkmenler, kaçan askerlerin peşlerine düştüler. Onları öldürerek ve esir ederek takip ettiler. Onlardan çok az kişi kurtulabilmişti.

Kara Yülük Osman Bey, Cekem'in ölümünden emin olmak amacıyla onun ölenler arasından getirilmesini istedi. Daha sonra Cekem'in başını keserek Mısır'a gönderdi. Bu olayda öldürülenler; Halep Hâcibi Emîr Nasıreddin Muhammed b. Şehrî, Ayıntab (Antep) Nâibi Emîr Akmul, Mardin hâkimi el-Melik ez-Zâhir İsa ve onun hâcibi Feyyâz idi. Emîr Gümüşboğa el-İsevî ve Emîr Timurboğa el-Meştûb ise Halep'e

varıncaya kadar kaçtılar. Bu olay Zilkâde'nin 27. günü (5 Mayıs) meydana gelmişti. Kalatu'l-Cebel'de³¹ bu sevinçli haberin etkisi 3 gün sürdü. Bununla ilgili olarak şöyle bir mani söylenmiştir;

اجعل الصبر للنوائب عدة كم تراخى الزمان من بعد شدة
كن صبورا على النوائب راض كل صعب سينقضى بعد مدة

Eğer, Cekem kendisine daha önceden sağlanan yardıma kanaat etseydi, bu yardım onun için yeterliydi. Zirâ o, Kara Yülük'ün askerini bozguna uğratmış ve onun oğlu İbrahim'i öldürmüştü. Ancak, o aslında kendi ömrünü tamamlamıştı. Tabii ki bunun sebebi kaza ve kaderi belirleyen Allah'tır.

C. I-K. II, s. 777, y. 810h. / 1407-08.

Bu ayın 18'i olan Cuma günü (Muharrem=25 Haziran), Emîr Nu'ayr'ın hâcibi geldi. Yanında Emîr Cekem'in ve İbn Şehrî'nin başları vardı. Onları Sultan'a sundu ve bu müjdeli haber ilan edildi. İki mızrağın ucunda başlar teşhir edildi. Kahire'de bunlarla ilgili haberi [tellallar] duyurdu. Sonra başlar Zuveyle kapısına asıldı. [Tellarlar] şehrin süslenmesi için duyuru yaptılar ve Kahire ile Mısır süslendi. Başlar yedi gün asılı kaldı. Cekem'in organlarını Kara Yülük'ün kestiği ve onlardan her birini Doğu şehirlerinden her birine gönderdiği söylendi.

C. I-K. II, s. 793, y. 811h. / 1408-09.

Bu ay (Zilkâde=Mart-Nisan) Kara Yülük'ün, son Artuklu beyi el-Melik es-Salih Ahmet b. İskender'den Mardin'i aldığı haberi geldi. Kara Yülük, Musul'u Melik es-Salih Ahmet'e ikta olarak verdi ve ondan Mardin'i aldı. El-Melik es-Salih, Musul'da uzun süre kalamadı, üzüntüsünden aniden öldü. Böylece Artuklular Devleti sona erdi. Onlar yaklaşık üç yüz yıl Mardin ve civarında hüküm sürmüşler ve daha sonra sona ermişlerdir.

³¹ Eyyübî Sultanı Salâhattin Eyyübî (1174-1193) tarafından Mukattam dağı üzerine inşa edilmiştir. Hükümet merkezi olup, Eyyübî ve Memlûk Sultanları burada otururlardı. Bkz. *Baypars Tarihi*, s. 9; R. Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbi ve Devlet*, İstanbul 1987, s. 96.

C. I-K. II, s. 813, y. 814h. / 1411-12.

Rebiülâhir (Ağustos) ayında Kara Yusuf³² ile Kara Yülük arasında çıkan kargaşada Doğu memleketlerinden pek çoğunun harap olduğu haberi geldi.

C. II, s. 39, y. 821h. / 1418.

Bu ay (Şaban=Eylül) Kara Yusuf'un askeriyle, Timurlenk'in oğlu³³ Kara Yülük'ün üzerine yürüdüğü ve Diyarbakır'a vardığı; bundan dolayı da Kara Yülük'ün ondan kaçtığı ve Fırat'ı geçip Antakya'ya vardığı haberi geldi. Halep Nâibi, bu durumu Sultan'a³⁴ bildirmek için bir elçi gönderdi. Bu haber ulaşınca durum kötüleşti. Sultan, bu sene hacca gitmek için büyük bir hazırlık yapmıştı. Ancak ona bu haber ulaşınca Hicaz'a yolculuk işi bozuldu. Sultan askerlerini silah altına alma işine girişti.

C. II, s. 40, y. 821h. / 1418.

Ramazan (Ekim) ayında Kara Yusuf'un, askerini Halep'e gönderdiği ve bunun üzerine Halep Nâibi'nin asker çıkardığı haberi geldi. Aralarında savaş oldu ve Kara Yusuf'un askeri yenilgiye uğradı ve pek çok kişi öldü. Bu nedenle Kara Yülük, Halep'ten ayrıldı. Askerinin yenildiği haberi Kara Yusuf'a ulaştığında o, Halep Nâibi'ne şu sözleri ilettiler: "Ben niçin Sultan'ın ülkesinde bulunayım ki, benim işim Kara Yülük ile". Bu haber geldiğinde Sultan'ın endişesi biraz yatıştı.

C. II, s. 55, y. 823h. / 1420.

Şaban (Ağustos) ayında Kara Yülük'ün, Erzincan³⁵ hâkimi Pir Ömer'i yakaladığı ve başını kesip Sultan'a gönderdiği haberi geldi.

³² Karakoyunlu hükümdarı.

³³ Burada bir yanlışlık söz konusudur. Müellifin daha önce de belirtmiş olduğu üzere Kara Yülük, Tur Ali Bey'in oğludur.

³⁴ El-Melik el-Müeyyed Şeyh el-Mahmudî (1412-1421).

³⁵ Metinde Azerbaycan olarak geçmektedir, ancak doğrusu Erzincan olmalıdır.

C. II, s. 69, y. 824h. / 1421.

Bu ay (Cemâziyelâhir=Haziran) Timurlenk'in oğlu Şahruh'un elçisi el-Melik Tatar'ın huzuruna çıktı. Ayrıca Kara Yülük'ün elçisi de geldi.

C. II, s. 111, y. 829h. / 1426.

Bu ay (Zilhicce=Ekim), Kara Yülük'ün oğlu Hâbil, esir olarak Kahire'ye geldi. Kaledeki bir burca hapsedildi. 833 (1429-30) yılında vebadan ölene kadar orada kaldı.

C. II, s. 123, y. 832h. / 1428-29.

Bu ay (Rebiülevvel=Aralık) Sultan³⁶, Kara Yülük'e sevk etmek üzere özel birlik görevlendirdi.

C. II, s. 125, y. 832h. / 1428-29.

Bu ay (Şevval=Temmuz) Mısır'dan yola çıkan askerle ilgili haber geldi. Onlar Urfa'ya vardıklarında orayı ele geçirdikleri gibi şehri harap ettiler. Mısır askerleri ile Kara Yülük'ün askeri arasında büyük bir mücadele meydana geldi. Kara Yülük'ün askeri yenildi; oğlu Hâbil ile emîrlerinden 9 kişi tutuklandı ve sayılamayacak kadar çok asker öldü. Bu olay Kara Yülük ile Sultan arasında yaşanan ilk çatışmaydı. Onlar arasında meydana gelen olaylar aşağıda bahsedilmektedir.

C. II, s. 126, y. 832h. / 1428-29.

Zilhicce (Eylül) ayında Kara Yülük'ün oğlu, zincirlerle bağlanmış bir şekilde ulaştı. Kendisiyle ilgili ne olacaksa olana kadar kalede hapsedildi.

C. II, s. 131, y. 833h. / 1429-30.

Bu ay (Cemâziyelâhir=Mart) kalede tutuklu bulunan Kara Yülük'ün oğlu Hâbil vefat etti.

³⁶ El-Melik el-Eşref Seyfeddin Barsbay (1422-1437).

C. II, s. 136-137, y. 834h. / 1430-1431.

Bu ay (Muharrem=Eylül-Ekim) Kara Yülük'ün askerleriyle Malatya'ya vardığı haberi geldi. Sultan, bu olayın doğru olduğunu öğrenince, askerî birlik ve emîrlerden bir grubu görevlendirdi. Bunlar; Kutlu'nun yakını olan el-Atâbekî, Emîr Silah Aynal el-Cekemî, Emîr Meclis³⁷ Akboğa et-Temrâzî, Re's Nevbete'n-Kebîr³⁸ Temrâz el-Karmuşî, Binler Emîri Murat Hoca, pek çok Tablhânât³⁹ ve Onlar Emîri⁴⁰ ve yanlarında onların sahip oldukları beş yüz memlûk idi. Bunların hepsi kahramanca Suriye beldelerine saldırmak için [yola] çıktılar.

Safer (Ekim-Kasım) ayında Suriye ve Halep Nâibi, asker çıkarmanın gerek olmadığını bildirmek amacıyla Sultan'a mektup gönderdiler. Zirâ, Kara Yülük ülkesine geri dönmüştü. Bunun üzerine Sultan, emîrlere ve askerlere geri dönmeleri için haber gönderdi ve onlar Katya'dan geri döndüler. Sultan, onlardan harcama için ayrılan paradan aldıklarını geri vermelerini istedi. Bu nedenle onlar, büyük bir sıkıntıya maruz kaldılar. Bu durumdan gulâmlar⁴¹ zarar gördüler. O zaman maaşlarıyla geçinmeye çalıştılar, bu da onlara ağır geldi.

Rebiülevvel (Kasım-Aralık) ayında Sultan, [kaleden] indi ve Birket el-Hâc yönündeki er-Remâye'ye doğru yöneldi. Sultan'ın, Kara Yülük ile savaşmak amacıyla yola çıktığı hakkında söylentiler yayıldı.

C. II, s. 141, y. 835h. / 1431-32.

Bu ay (Recep=Mart) Kara Yülük'ün, Mardin'i ele geçirerek, şehrin sahibini öldürdüğü haberi geldi. Kara Yülük, Mardin kalesinin anahtarlarını Sultan'a gönderdi.

³⁷ Sultan veya Emîrlerin toplantıları ile ilgili işlere bakmakla görevli olup tabipler, göz doktorları vb. kişilerin de âmiri idi. Yalnız bir kişi olurdu. Bkz. K. Y. Koprman, *a.g.e.*, s. 118.

³⁸ Nevbe, bölük, askeri kıta, garnizon demek olup buradaki görevli Emîr'e, Re's Nevbete'n-Kebîr denir. Bkz. S. Kortantamer, *a.g.m.*, s. 36.

³⁹ Memlûk ordusunda, Emîrler arasında rütbe bakımından ikinci derecede olup, en az kırk memlûke sahip olma hakkı bulunan Emîrlerdir. Bu yüzden kendilerine Kırklar Emîri de denilir. Hiçbir zaman kırktan aşağı düşmeyen memlûklerinin sayısı 70-80'e kadar çıkardı. Bu Emîrlerin sayısı da sabit olmayıp azalıp çoğalırdı. Bkz. K. Y. Koprman, *a.g.e.*, s. 21.

⁴⁰ Memlûk ordusunda onbaşı rütbesine sahip Emîrlerdir. Bkz. S. Kortantamer, *a.g.m.*, s. 37; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, İstanbul 1941, s. 357, 378, 417.

⁴¹ Genç çocuk, köle, uşak, hizmetçi. Bkz. Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul 1995, s. 633.

Kara Yülük'ün yarattığı sıkıntı artınca Sultan, ona karşı tedbir aldı ve sefer hazırlığına başladı.

C. II, s. 144, y. 836 h./1432-33.

Bu ay (Safer= Ekim) Sultan, Kara Yülük'ün kız kardeşi ile Sâlim et-Türkmâni'nin oğlu olan Hasan Bey'e hil'at giydirdi. Onu Kâşif el-Buheyra olarak, Emîr Ali'nin yerine geçirdi.

C. II, s. 148-149, y. 836h. / 1432-33.

Bu ay (Şevval=Mayıs-Haziran) Sultan'ın Diyarbakır'a girdiği ve Sultan ile Kara Yülük arasında büyük bir çatışmanın olduğu haberi geldi. Diyarbakır'da Sultan'ın memlûklerinden bir grup ile Onlar Emîrlerinden biri öldü. Onun, Baş Nâiblerden Tani Bek el-Musâri' olduğu söylendi. Binler Emîrlerinden olan Emîr Sudun Mîk ez-Zahirî de bu olayda yaralandı ve birkaç gün sonra öldü.

Daha sonra Sultan'a, Kara Yülük'ün Diyarbakır'a girerek bazı soygun faaliyetlerinde bulunduğu haberi geldi. Kara Yülük Halep'e ansızın ulaşmak için oraya doğru yola çıktı. Bunun üzerine Sultan, bir grup askeri ona karşı kullanmak için hazırladı. Memlûk askerleri, Kara Yülük'ü Fırat nehrine yakın bir yerde yakaladılar ve iki grup arasında Fırat nehri kenarında bir çatışma meydana geldi. Çok sayıda asker öldü, çoğu da Fırat'ta boğuldu. Bu nedenle Kara Yülük geri döndü.

Sultan, daha sonra Diyarbakır kalesini ele geçirmek amacıyla kalenin üzerine mancınıkla saldırdı. Kuşatmanın uzun sürmesi askeri tedirgin etti. İzah etmesi uzun sürecek bu olaylar meydana geldi. Asker orada bulunan Sultan'ın yanına döndü. Bu sırada Kara Yülük'ün, üzerine hamle yapacağını öğrenen Sultan, Diyarbakır'dan ayrılmaya ve Halep'e yönelmeye karar verdi. Bu arada Diyarbakır'da öyle bir pahalılık meydana geldi ki; yiyecek fiyatları çok fazla arttı, koyunlara ve atlara yem vermek güçleşti. Bu yüzden askerler rahatsızlık duymaya başladılar ve şöyle söylediler;

فى أمد رأينا العونة فى كل خيمة مرجونة

الغلام نهاروا يطحن والجندى يجيب المونة

[Memlûk askerleri] yaklaşık 40 gün Diyarbakır'da kaldılar. Kara Yülük, Diyarbakır'a gelmedi. Onun yerine Kara Yülük'ün oğlu Murat Bey ve damadı Mahmut, Diyarbakır valisi ile savaştılar. Onlar, Mısır Butayyit'ta (بطيط?) asker olarak bulunuyorlardı. İki gruptan da sayılamayacak kadar çok asker öldü. Daha sonra Kara Yülük'ün Diyarbakır'a yaklaştığı haberi Sultan'a ulaştığında Sultan, Suriye Nâibi Câr Kutlu'yu askerle birlikte [Kara Yülük'e] karşı görevlendirdi. Câr Kutlu ile Kara Yülük arasında uzun süren bir çatışma meydana geldi.

Kara Yülük, amcasının oğlu Ahmet ile ulemadan bir kadıyı Sultan'a gönderdi. Onların ellerinde Sultan'dan barış talep eden bir mektup vardı. Sultan, buna inanmadı, ancak askerin onun üzerine dönmesinden korkmuştu. Bu sırada pahalılık da artmıştı. Sultan, barışa cevap verdi ve Kâtib es-Sır Nâibi Kadı Muhibeddin el-Aşkar'ı Kara Yülük'e gönderdi. Kara Yülük, Sultan'ın itaati altına girmeyi kabul ettiğine dair yemin etti. Bunun üzerine Sultan, ona hil'at, altın eğerli bir at, altın kılıç ve bunun dışında başka şeyler gönderdi. Böylece ikisi arasında barış anlaşması gerçekleşti.

Bu sırada Azerbaycan hâkimi İskender b. Kara Yusuf'tan bir elçi geldi. Elçi, Sultan'ın huzuruna çıktı ve ona, Kara Yusuf ile birlikte Kara Yülük'e karşı yardımlaşmalarını talep eden mektubu sundu. Sultan teşekkür etti ve Kara Yusuf için övgü dolu sözler söyledi. Daha sonra Hısnıkeyfa hâkiminin oğlu el-Melik el-Eşref Yahya, kardeşi el-Melik el-Kâmil'in yanından Sultan'ın huzuruna geldi. El-Melik el-Kâmil, Sultan'a pek çok armağan ile birlikte, Kara Yülük'e karşı Sultan'ın yanında yer alacağını bildiren bir mektup gönderdi. Sultan, bundan dolayı ona teşekkür ederek, onun için övgü dolu sözler sarf etti. Bunun yanında Sultan, ona hil'at gönderdi ve Hısnıkeyfa şehrinin başına, babasının yerine onu geçirdi. Sultan'ın Diyarbakır ile ilgili yaptığı faaliyetler özet olarak bunlardır.

Bu ay (Zilkâde=Haziran-Temmuz) Sultan'ın Diyarbakır'dan ayrıldığı haberi geldi.

C. II, s. 150, y. 836h. / 1432-33.

Bu ay (Zilhicce=Temmuz-Ağustos) Kara Yülük'ün, Sultan döndükten sonra tekrar Diyarbakır'a girerek yağmalama, ağaç kesme gibi çirkin faaliyetlerde bulunduğu

haberi geldi. Sultan'ın Diyarbakır'a döneceği haberi yayılıncaya kadar, o bu çirkin davranışları devam ettirdi.

C. II, s. 152, y. 837h. / 1433-34.

Sultan [Kahire'de] olmadığı sırada, altı buçuk ay süren bir yolculuktaydı. O, Suriye ülkesine müfreze çıkararak sultanların sonuncusuydu. Onun bu müfreze için harcadığı (paranın) beş bin dinarı geçtiği söylenir. Nitekim, o eli boş döndü ve amacına ulaşamadı. Eğer, o Mısır'da kalıp, askerlerden ve emîrlere oluşan büyük bir askerî birlik gönderseydi, daha doğru olurdu. Ancak o, bunun kolay bir iş olduğunu düşündü. Ne yazık ki kargaşa iki kat daha arttı. Kara Yülük ve diğer Türkmen grupları baş kaldırdılar. Takdir Allah'ındır.

C. II, s. 158, y. 837h. / 1433-34.

Bu ay (Muharrem=Ağustos-Eylül) Kara Yülük'ün elçisi geldi. Yanında Sultan'a sunmak için armağan ve Kara Yülük'ten mektuplar vardı.

C. II, s. 161, y. 838h. / 1434-35.

Cemâziyelâhir (Ocak) ayında, Kara Yülük'ün asker toplayıp Urfa'ya indiği ve öncü birliklerinin Malatya'ya vardığı haberi geldi. Sultan, bu yüzden çok sıkıntı çekti.

C. II, s. 164, y. 839h. / 1435-36.

Bu ay (Muharrem=Ağustos) Canibek es-Sûfi'nin⁴² Kara Yülük'ün etrafını kuşattığı, atlarıyla ve adamlarıyla ona saldırdığı, ülkede çok büyük karışıklıklar meydana geldiği, Canibek es-Sûfi'nin orayı yağlamadığı ve oradan kılıç zoruyla (pek çok) mal mülk ele geçirdiği haberi geldi. Bu yüzden Sultan çok sıkıntı çekti.

⁴² Canibek es-Sûfi, Memlûk Emîrlerindendi. Memlûk Sultanı Tatar'ın öldüğü yıl (1421) Nâiblik görevinde bulunuyordu. Sultanın ölümünün ardından, tahtı ele geçirmek için, diğer bir Memlûk Emîri olan Atabek Barsbay ile giriştiği mücadelede başarısız olunca, 1422 yılında Barsbay, sultan oldu. Bkz. İsmail Yiğit, *Siyasî-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi; Memlûkler (648-923/1250-1517)*, C. II, İstanbul 1991, s. 112.

Safer (Eylül) ayında, Kara Yusuf'un oğlu İskender'in, muhafız askerlerinden oluşan ordu ile Kara Yülük'ün üzerine yürüdüğü haberi geldi. Kara Yülük, ondan kaçtı, ancak İskender onu takip etti. Kara Yülük, yakalanma korkusuyla kendini oradaki nehre attı ve nehirde boğularak öldü. Hiç kimse farkına varmasın diye gece yarısı oğulları onu gömdüler. Bunun üzerine İskender Bey, birkaç gün sonra onu çıkarana kadar mezarını araştırmayı sürdürdü. Daha sonra onun başını kesti ve bir kutu içinde Sultan'a gönderdi. Allah insanları onun düşmanlığına karşı korur. En sıkıntılı bir zamanda Allah bir kurtuluş verir.

Daha sonra, bu sırada Şahruh, oğlu Ahmet Cûki ile birlikte bir grup askeri, yardım amacıyla Kara Yülük'e gönderdi. Fakat (oğlu) onu ölmüş buldu. Bunun üzerine Kara Yusuf'un oğlu İskender ile savaştı ve onu mağlup etti. İskender, kaçarak Anadolu ülkesine geri döndü. Şahruh'un oğlu Ahmet, Kara Yusuf'un oğlu İskender'in ülkesine hâkim oldu ve oranın halkını ağır vergiye tâbi tuttu. Daha sonra Kara Yülük'ün kızı ile evlendi. Bu durum, İskender için anlatılması uzun sürecek işlere neden oldu, sıkıntı ve zorluk devam etti. Bu konu ileride izah edilecek.

C. II, s. 166, y. 839h. / 1435-36.

Bu ay (Rebiülâhîr=Kasım) Kara Yülük'ün başı ve Onunla birlikte oğullarına ve emîrlere ait yaklaşık otuz baş geldi. Onlar mızrakların ucunda teşhir edildi. Kahire onlar için süslendi. Sonra Kara Yülük'ün ve oğullarının başları Zuveyle kapısında üç gün asıldı. Daha sonra gömüldüler.

Bu ay, Kara Yusuf'un oğlu İskender'in elçisi geldi. Elçinin elinde İskender'in, Şahruh'a karşı Sultanla iş birliği halinde olması ile ilgili mektuplar vardı. Bunun üzerine ona teşekkür edildi. Onun için yaklaşık on bin dinar armağan olarak hazırlandı. Daha önce belirttiğimiz gibi Kara Yülük'ün öldürülmesinin sebebi oydu.

C. II, s. 178, y. 841h. / 1437-38.

Bu ay (Cemâziyelevvel=Kasım) Canibek es-Sûfi'nin başı Kahire'ye geldi. Onun öldürülmesinin nedeni Kara Yülük'ün oğlu Mehmet Bey'in yanına gitmesi idi. Canibek es-Sûfi, Dulkadir'den, İbn Osman'ın ülkesine kaçmıştı. Halep Nâibi Tagribirmiş,

Türkmenler'e kendini sevdirdi ve onlara çok miktarda para verdi. Kara Yülük'ün oğullarına [da] Canibek es-Sûfi'yi yakalamaları için beş bin dinar gönderdi. Canibek es-Sûfi, bunu duyunca Kara Yülük'ün oğullarının yanından kaçmak istedi. Bu yüzden canını kurtarmak için onların yanından ayrıldı. Bunun üzerine Kara Yülük'ün oğullarından oluşan bir grup Canibek es-Sûfi'yi yakaladı. Onu öldürdüler, başını kestiler ve Halep Nâibi'ne gönderdiler. Halep Nâibi, bir kutu içinde onu Sultan'a gönderdi. Canibek es-Sûfi'nin başı Kahire'de teşhir edildi, üç gün Zuveyle kapısında asıldı. Daha sonra el-Hâkim Camii'nin lağımına atıldı.

C. II, s. 206, y. 842h. / 1438-39.

Bu ay (Recep=Aralık-Ocak) Kara Yülük'ün oğlu Ali Bey, Kahire'ye geldi. Yanında, ileride Irakeyn hâkimiyetini ele geçirecek olan oğlu Uzun Hasan vardı. Onlar, Sultan'ın [yanına] indirildiler. Sultan, onlara ihtiyaçları olan şeyi verdi.

C. II, s. 243, y. 848h. / 1444-45.

Bu ay (Recep=Ekim-Kasım) Kara Yülük et-Türkmâni'nin oğlu olan Diyarbakır hâkimi [Hamza'nın] vefat ettiği haberi geldi. O, babasından sonra Diyarbakır'da hâkimiyet sürmüştü ve onun kötü bir hayat hikâyesi vardı. Ondan sonra kardeşi Ali'nin oğlu, Uzun Hasan'ın kardeşi Cihangir hükümdar oldu. Onlar Doğu'ya hâkim olana kadar yükselmeye devam ettiler.

C. II, s. 261, y. 852h. / 1448-49.

Bu ay (Zilhicce=Ocak-Şubat) Kara Yülük'ün Birecik'e vardığı, orayı ele geçirdiği ve oradaki küçük köyleri harap ettiği haberi geldi. Bunun üzerine Malatya Nâibi Kansuh en-Nevrûzî, onun üzerine gitti ve onunla savaştı. Kansuh en-Nevrûzî yaralandı ve onun askeri gasp edildi.

C. II, s. 290, y. 855h. / 1451.

Bu ay (Rebiülevvel=Nisan) Cihangir'in, kardeşi Uzun Hasan'ı, asker ile birlikte amcası Şeyh Hasan ile savaşmaya gönderdiği haberi geldi. [Uzun Hasan] Onunla karşılaştığında savaştılar. Bu olayın sonunda Şeyh Hasan öldü. Uzun Hasan ilk defa [bu olayda] görüldü. Böylece o zaman Cihanşah⁴³ ile onun arasında meydana gelecek düşmanlık belirdi ve Uzun Hasan'ın Cihanşah'ın devletine son verip oraya hâkim olmasına kadar devam etti.

C. II, s. 335-336, y. 860h. / 1455-56.

Zilhicce (Kasım) ayında yanında Sultan'a⁴⁴ vermek için armağan ve mektup ile Cihanşah'ın elçisi geldi. Cihanşah'ın gönderdiği bu mektupta, Sultan'a, Uzun Hasan'dan şikayet ediliyordu. Zirâ o [Uzun Hasan], onun [Cihanşah'ın] toprağına el uzatıyordu ve onun ülkesine doğru ordusu ile yürüyüşe geçmişti. Bunun üzerine bu konuyla ilgili ona [Cihanşah'a] cevap gönderdi.

C. II, s. 340, y. 861h. / 1456-57.

Bu ay (Recep=Haziran) Diyarbakır hâkimi Uzun Hasan'ın, Tebriz ve Irakeyn hâkimi Cihanşah ile savaştığı haberi geldi. Onların aralarında anlatılması uzun sürecek savaşlar meydana geldi ve bunların sonunda Uzun Hasan, Cihanşah'ın oğluna galip geldi. Bu haber geldiğinde Sultan, Uzun Hasan'ın Cihanşah'ın [oğluna] karşı kazanmasına sevindi.

C. II, s. 388, y. 865h. / 1460-61.

Bu ay (Zilhicce=Eylül) Osmanlı sultanı İbn Osman Mehmet ile Diyarbakır hâkimi Uzun Hasan arasında büyük bir ihtilaf meydana geldiği haberi ulaştı.

⁴³ Karakoyunlu hükümdarı.

⁴⁴ Melik el-Eşref Seyfeddin İnâl (1453-1461).

C. II, s. 392, y. 866h. / 1461-62.

Bu ay (Cemâziyelevvel=Şubat) Hısnıkeyfa hâkimi el-Melik Halef el-Eyyûbî'nin, oğlu tarafından öldürüldüğü haberi geldi. el-Melik Halef ölünce, amcasının oğulları, Halef'in oğluna karşı geldiler. Bu nedenle onu öldürdüler ve Hısnıkeyfa'yı ele geçirdiler. Onların aralarında büyük bir ihtilaf meydana geldi. Uzun Hasan, bunu duyunca onların üzerine yürüdü, onlarla savaştı ve Hısnıkeyfa'yı onlardan aldı. Yaklaşık iki yüz yıldan fazla sahip oldukları Hısnıkeyfa'nın elden çıkması Eyyûbî Devleti'nin sona ermesine neden oldu. Uzun Hasan, o gün Hısnıkeyfa'yı ve etrafını hâkimiyeti altına aldı. Öldürülen el-Melik Halef'in iyi bir hayat hikâyesi vardı. Halkını seven, onlara karşı çok adil, Doğu hükümdarları içinde iyi bir kişi idi.

Bu ay (Cemâziyelevvel=Şubat), elinde bir mektup ile Uzun Hasan'ın elçisi geldi. Bu mektupta Suriye Nâibi Cânım'ın, Sultan ile Uzun Hasan 'ın arasını yapmak için Uzun Hasan 'ın yanına gittiği, fakat onun ihanet ederek gücüne güç kattığı ve Türkmenler'i kuşattığı yazıyordu.

C. II, s. 426, y. 869h. / 1464-65.

Bu ay (Rebiülevvel=Kasım) Karamanoğlu'na⁴⁵ yardımcı kuvvetler gittiğine dair Uzun Hasan'dan mektup geldi. [Karamanoğlu], erkek kardeşleriyle savaştığında onları yendi. Bunun üzerine [kardeşleri] ondan kaçtılar ve İbn Osman'ın⁴⁶ ülkesine [gittiler]. (Karamanoğlu) onlardan pek çok kale aldı. Sultan⁴⁷ bu habere sevindi.

C. II, s. 427, y. 869h. / 1464-65.

Bu ay (Cemâziyelevvel=Ocak) Sultan, es-Seyyid Şerif Nureddin Ali el-Kürdî'yi elçi olarak İbn Osman'a gönderdi. Sultan, İbn Osmanla, Uzun Hasan'a karşı anlaşma yapmak istediği için [elçi] gönderdi. Sultan'a, Uzun Hasan'ın Gerger (ya da Kerker)

⁴⁵ Karamanoğlu İbrahim Bey'in 1465 yılında ölümü üzerine Silifke ve Taşeli'ne hâkim olan oğlu İshak Bey, beyliğin tamamına sahip olmak amacıyla kardeşleri Pir Ahmet, Karaman ve Kasım Beylere karşı Uzun Hasan'dan yardım istemiştir. Bkz. İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, Haz. Şerafettin Turan, 2. Baskı, Ankara 1991, s. 236.

⁴⁶ Fatih Sultan Mehmet (1451-1481).

⁴⁷ El-Melik ez-Zâhir Seyfeddin Hoşkadem (1461-1467).

kalesini ele geçirdiği [haberi] ulaşmıştı. Böylece Uzun Hasan, Mısır sultanına karşı olduğunu göstermiş oldu.

Cemâziyelâhir (Şubat) ayında, elinde Gerger kalesinin anahtarlarıyla Uzun Hasan'ın elçisi geldi. [Uzun Hasan bununla] Sultan'ın gönlünü almaya çalıştı ve karşılığında da on bin dinar istedi.

C. II, s. 428, y. 869h. / 1464-65.

Sultan, Uzun Hasan'ın elçisine hil'at giydirdi. [Uzun Hasan'a] mektup yazdı ve elçiyi Uzun Hasan için [hazırlanan] armağanlarla gönderdi. Sultan, Gerger kalesini sağ salim teslim etmesini ve oradan çekilmesini istiyordu. Bu yüzden Sultan, onun üzerine asker göndermeyi amaçladı. Halep'e gitmeleri ve orada kalmaları için emîrlerden bir grubu görevlendirdi.

C. II, s. 430, y. 869h. / 1464-65.

Zilkâde (Temmuz) ayında, Halep Atabeki Aynal el-Aşkar'ın, Diyarbakır'a doğru hareket ettiği ve Uzun Hasan ile bir araya geldiği haberi geldi. Bunun nedeni Gerger kalesinin teslimi idi. Onunla görüştüğünde [Uzun Hasan], Gerger kalesinin anahtarlarını teslim etti. [Anahtarları] ondan, Sultan adına vekil olsun diye Osman b. Ağelbek teslim aldı. Bu ay, Uzun Hasan'ın Harput tarafına gittiği, oranın halkını kuşattığı ve orayı Melik Aslan'dan⁴⁸ aldığı haberi geldi. Bu yılın sonunda Doğu ülkelerinde çok fazla karışıklık, kargaşa meydana geldi.

C. II, s. 433, y. 870h. / 1465-66.

Bu ay (Safer=Eylül-Ekim) Halep'ten Uzun Hasan'ın, Melik Aslan'ın üzerine gittiği haberi geldi. Melik Aslan, ondan Elbistan'a kaçtı. Bunun üzerine Uzun Hasan, onu takip etti ve Elbistan'a girdi; orayı ele geçirdi ve pek çok yeri harap etti. Daha sonra döndü ve Harput'a hâkim oldu. Bu haber Sultan'a ulaştığında Sultan, bundan rahatsız oldu. Uzun Hasan'ın gücü [çok] artmıştı.

⁴⁸ 1454-1465 yılları arasında hüküm süren Dulkadiroğlu hükümdarı.

C. II, s. 437, y. 870h. / 1465-66.

Recep (Şubat-Mart) ayında Halep'ten Uzun Hasan'ın annesi ile ilgili haber geldi. O, elindeki Harput kalesinin anahtarlarını Sultan'a teslim etmek ve oğlu Uzun Hasan'a karşı Sultan'ın teveccühünü kazanmak için Halep'e gelmişti. Sultan, onun Kahire'ye girmesine izin verdi. Böylece o, [Kahire'ye] geldiğinde Sultan, onu büyük bir misafirperverlikle karşıladı. Bunun üzerine anahtarları Sultan'a teslim etti. Bir müddet Mısır'da kaldıktan [sonra] yola çıktı. Sultan'ın ona bahsettiği armağanlar [ile] ülkesine geri döndü.

C. II, s. 450, y. 871h. / 1466-67.

Bu ay (Zilhicce=Temmuz) Irakeyn hâkimi Cihanşah ve Diyarbakır hâkimi Uzun Hasan arasında büyük bir çatışmanın meydana geldiği haberi ulaştı. Bu çatışmanın boyutu Cihanşah'ın Uzun Hasan tarafından öldürülmesine ve ülkesinin ele geçirilişine kadar vardı. Bu konudan aşağıda uygun bir yerde bahsedilecek.

C. II, s. 461, y. 872h. / 1467-68.

Bu ayın (Rebiülevvel=Ekim) sonunda Yeşbek Üç Kulak (أوش قلاق?) el-Müeyyedî, Doğu ülkesinde Diyarbakır hâkimi Uzun Hasan tarafından öldürüldü. O çok cesur biri olarak vasıflandırılmıştı.

C. II, s. 463, y. 872h. / 1467-68.

Bu ay (Rebiülâhir=Kasım) Uzun Hasan'ın kardeşi Cihangir'in öldüğü haberi geldi. O, Kara Yülük'ün iyiliği [ile bilinen] torunuydu. Mardin'de nâib olarak bulunmuştu. Sultan Çakmak, ona Halep'te binler komutasını vermişti. O, amcası Hamza'dan sonra Diyarbakır'a hâkim oldu. O, öldükten sonra Uzun Hasan, Mardin ve Diyarbakır'ın tamamına tek başına hâkim oldu. O günden sonra Uzun Hasan'ın şöhretinden bahsedildi ve onun gücü arttı.

C. II, s. 471, y. 872h. / 1467-68.

Bu ay (Cemâziyelevvel=Aralık) Cihanşah'ın başı geldi. Onu Uzun Hasan öldürmüştü. [Daha sonra] başını Sultan'ın huzuruna göndermişti. Üç gün Zuveyle kapısında asılması emredildi ve asıldı. Bu durum, ilk kez Uzun Hasan'ın Doğu hükümdarları arasında yer aldığını gösterdi.

C. II, s. 472, y. 872h. / 1467-68.

Bu ay (Cemâziyelâhir=Ocak) Uzun Hasan'ın, Sultan'ın ülkesine doğru ilerlediği haberi geldi. O, Şahsuvar ile savaşmayı amaçlamıştı. Uzun Hasan'ın niyeti Sultan'ın ülkesine doğru ilerlemek için Şahsuvar'ı kendi yolu üzerinden kaldırmaktı.

C. III, s. 19, y. 873h. / 1468-69.

Bu ay (Muharrem=Temmuz-Ağustos) Uzun Hasan'ın elçisi geldi. Elçinin elinde Sultan'ın⁴⁹ hükümdarlığını tebrik eden bir mektup ile kutlama armağanı vardı.

C. III, s. 21, y. 873h. / 1468-69.

Sultan, kaleden indi ve Siryakos⁵⁰ Hangâh'ına yöneldi, orada çadır kurdu ve iki gün kaldı. Sultan, tören yemeği düzenledi. Oraya Sultan ile birlikte Uzun Hasan'ın ve Hindistan hükümdarının elçileri de geldiler. O günler hatırlanmaya değerdi. Nitekim Sultan mutlu oldu, rahatlığa erdi. Daha sonra kaleye geri döndü.

C. III, s. 24, y. 873 h. / 1468-69.

Bu ay (Rebiülevvel=Eylül-Ekim) Uzun Hasan'ın Irak bölgesini işgal ettiği ve hükümdarları oradan çıkardığı haberi geldi. Uzun Hasan'ın gücü çok artmıştı. Bu yüzden Sultan, aslında ondan endişelendi ve tedbir aldı. Fakat, Şahsuvar meselesi Sultan'ı, Uzun Hasan ile ilgilenmekten alıkoydu.

⁴⁹ El-Melik el-Eşref Seyfeddin Kayıtbay (1468-96).

⁵⁰ Kahire yakınlarında bulunan küçük bir yerdir. Bkz. Yakut el-Hamavî er-Rumî, *Mu'cem el-Bıldan*, Leipzig 1873, C. III, s. 88.

C. III, s. 27, y. 873h. / 1468-69.

Bu ay (Recep=Ocak-Şubat) elinde Sultan'a verilmek üzere armağan ve mektup ile Uzun Hasan'ın elçisi geldi. Mektup, Uzun Hasan'ın Irakeyn hükümdarlığından ele geçirdiği [yerleri] içeriyordu. Ayrıca elçinin elinde pek çok kale ve hisarın anahtarı vardı. Uzun Hasan, [aslında bunları] Sultan'a göndermekle Sultan'ın sahip olduğu beldelerde kendisi nâib olarak onun hâkimiyetini artırdığını söylemek istiyordu. Sultan, Uzun Hasan'ın elçisine ve onun yanındakilere ikramda bulundu ve elçiye tören elbisesi giydirdi. Sultan, değerli armağanlarla elçinin Uzun Hasan'a gönderilmek üzere yola çıkmasına izin verdi. [Fakat] Uzun Hasan, ona ihanet etti. Niçin ihanet ettiğinden daha sonra söz edilecek.

C. III, s. 32, y. 873h. / 1468-69.

Bu ay (Şevval=Nisan-Mayıs) Semerkand ve Buhara sahibi Ebû Said b. Ahmet b. Sudan Şah b. Timurlenk'in öldürüldüğü haberi geldi. O, Uzun Hasan tarafından öldürülmüştü ve güç bakımından Doğu'nun en büyük hükümdarlarından idi. Ölüncü yerine oğlu Ahmet geçti ve bugünlere⁵¹ kadar hâkimiyetini muhafaza etti.

C. III, s. 34, y. 873h. / 1468-69.

Tören Sultan, kaleye çıkana kadar devam etti. Bu onun ilk kutlama töreniydi. Bu tören, Uzun Hasan'ın elçisinin bulunduğu zamana rastladı. O, bu güzel törene çok şaşırdı. Elçi, elinde Semerkand hükümdarı Ebû Said'in başını getirmişti ve onun Uzun Hasan tarafından öldürüldüğünden daha önce bahsedilmişti. Sultan, kaleye çıkıp avludaki kürsüye oturduğunda Uzun Hasan'ın elçisi, bir kutunun içinde bulunan Ebû Said'in başıyla geldi. Törendeki askerlerin kıyafeti ihtişamlı idi. [Bu tören] adet üzere yapılan genel bir tören idi.

⁵¹ Müellif burada, eserini kaleme aldığı tarihten söz etmektedir.

C. III, s. 53, y. 875h. / 1470-71.

Bu ay (Rebiülevvel=Eylül) Sultan, Uzun Hasan'ın elçisine hil'at giydirdi ve Uzun Hasan'a [götürmesi] için hazırlanan armağanlarla birlikte yola çıkmasına izin verdi.

C. III, s. 70, y. 876h. / 1471-72.

Bu ay (Zilkâde=Nisan-Mayıs) Uzun Hasan'ın yanından elçi geldi. Elinde Sultan'a [verilmek üzere] armağan ve içinde gizli şeyler yazan mektup vardı. Sultan, bu elçinin gelmesinden memnun olmadı. Ve mektupta yazılanlar hakkında bilgi edinilmedi.

C. III, s. 72, y. 876h. / 1471-72.

Bu sene, Fars bölgesinde korkunç karışıklıklar meydana geldi. Bu karışıklıklar Beni Utas'ın idareyi ele geçirmesine kadar devam etti. Doğu bölgesinin hâkimiyeti konusunda da Uzun Hasan ile Herat ve Semerkand hâkimleri arasında mücadeleler oldu. Bu sene, Doğu'da ve ülkenin diğer bölgelerinde karışıklıklar devam etti.

C. III, s. 80-82, y. 877h. / 1472-73.

Bu ay (Cemâziyelevvel=Ekim) Halep Nâibi'nden, Irakeyn hükümdarı Uzun Hasan'ın çok sayıda asker toplayarak Sultan'ın ülkesine doğru ilerlediği haberi geldi. Oğlu Mehmet'i de büyük bir orduyla gönderdi ve onlar Urfa'ya ulaştılar. Bu nedenle insanlar arasında dedikodular arttı. Asker, Şahsuvar ile ilgili karışıklığın biteceğine inanmıyordu. Ancak [bu sefer] Uzun Hasan'ın sıkıntısı onları perişan etti. Bunun üzerine Uzun Hasan'ın da Şahsuvar'a benzediği yolunda insanlar arasında söylentiler çoğaldı. Bu durum tahammül edilemez boyuta ulaştı. Sultan ve asker endişeye kapıldılar. Bu durum [aşağıdaki] şiirde şu şekilde ifade edilmektedir;

شكوتُ جلوس إنسان ثقيل فجاءنا آخر من ذاك أثقل
فكنت كمن شكى الطاعون يوما فجاء له على الطاعون دُمل

Cemâziyelâhir'de (Kasım) Sultan, Uzun Hasan'ın üzerine göndermek için askerî birlik görevlendirdi. Bunun için Binler Emîrlерinden üç kişiyi tayin etti. Bunlar; Emîr

Silah Canibek Kulaksız, Sudun el-Efram, Karaca et-Tavîl el-Aynalî. Bunların yanında çok sayıda Tablhânât ve Onlar Emîrleri ile beş yüze yakın memlûk görevlendirdi. Sultan, onları görevlendirdiğinde, onların giderlerini karşıladı ve onların gecikmeden hızlı bir şekilde Halep'e gitmelerini emretti.

Bu ay Sultan, Sudun el-Efram'ın öncü birliklerini yola çıkardı. O, daha önce Uzun Hasan'a düzenlenecek seferden muaf tutulmuştu. Ona bununla ilgili sefer emri çıkarıldığı zaman bu sefer Kaçmaz el-İshâkî'ye verilmişti. Sûdûn el-Efram'a tüm ihtiyaçlarını karşılamak üzere ücret hazırladı. Böylece o (Kaçmaz el-İshak) tarhan⁵² olarak memleketinde ikâmet etmeye devam etti.

Bu ay, Halep'ten Uzun Hasan'ın askeriyle ilgili haber geldi. Kahta ve Gerger'i ele geçirmişlerdi. [Uzun Hasan] Elbistan hâkimi Şahbudak'a altın suyuyla yazılmış mektup göndererek ondan, etrafındaki itaatten çıkmamış kaleleri teslim etmesini istedi. Bunun üzerine ona içinde can sıkıcı hitapların yazılı olduğu bir mektup gönderdi Mektupta; "Allah'a, Peygamber'e ve hükümdarlarınıza itaat edin" yazıyordu. Sonra yazdığı mektupta, muhalefet ettiğinde onu ele geçireceğini söyleyerek gözdağı veriyordu.

Şahbudak, Sultan'a bu mektubu gönderdi. Sultan [mektubu] okuduğunda ve anladığında tedirgin oldu ve etkisinde kaldı. Sonra Emîr Yeşbek ed-Devâdâr'ı askerine başına tayin etti ve öncekinden daha büyük bir askerî birlik görevlendirdi. Burada, Binler Emîrlerinden görevlendirilenler; Yeşbek ed-Devâdâr, Aynal el-Aşkar ve Kara Barsbay. [Bununla beraber] çok sayıda Tablhânât ve Onlar Emîrleri [görevlendirildiler]. İki binin üzerinde de asker yükümlü tutuldu. Daha sonra onların giderleri temin edildi ve sefere çıkmaya hazırlandılar. Önce, esas müfreze birliği çıktı. Bu askerinin başında Emîr Silah Canibek Kulaksız bulunuyordu ve yanında emîrler de vardı. Onlar Rîdanîye'den ayrıldıklarında, Emîr Yeşbek ve yanındaki emîrler yola çıktı. O gün Kahire ayağa kalktı, hatırlanmaya değer bir gündü.

⁵² Tarhan, eski Türk devletlerinde bir rütbe, bir asalet veya şeref ünvanı olup daha sonraki Türk ve Moğol devletlerinde ise çeşitli mükellefiyetlerden muafiyet imtiyazına sahip kişi ya da topluluğa denir. Memlûkler'de ise çeşitli tipte tarhanlıklar vardı. Bunlardan biri askerî tarhanlık, fiili devlet hizmetinde bulunamayacak kadar yaşlanmış olan bir memlûke verilmiş bir çeşit emeklilik imtiyazı idi. Bunun dışında arazi tarhanlığı ve çeşitli devlet memurlarına ait tarhanlıklar da söz konusudur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Reşat Genç, "Tarhan", *Türk Ansiklopedisi*, C. XXX, Ankara 1981, s. 433-435.

Recep (Aralık) ayında, bu ayı kutlamak için kadılar [Sultan'ın huzuruna] çıktığında onlarla birlikte Şeyh Emineddin Aksarayî de vardı. Sultan, Uzun Hasan hakkında Şeyh Emineddin ile konuşmaya başladı. Şeyh Emineddin'in, anlattıkları Sultan'ı endişelendirdi. Bu toplantıda onunla birlikte Şahsuvar olayını da ona anlattı. Aslında Sultan ondan etkilenmişti.

Bu ay (Recep=Aralık) Suriye Nâibi, Uzun Hasan'ın mektubunu Sultan'a gönderdi. Uzun Hasan, bu gönderdiği mektupta tehditler savuruyor ve açıklanması imkânsız şeyler için emir veriyordu. Mektubun başında şöyle yazıyordu; "Ey iman edenler, siz Allah'a yardım ederseniz, o da size yardım eder, ayaklarınızı sabit kılar"⁵³. Sultan bu haberden tedirgin oldu. Bu olaydan sonra, Halep'ten Birecik Nâibi Verdebeş'in Uzun Hasan'ın askerinden bir grubu yakaladığı ve öncü kuvvetlerini bozguna uğrattığı haberi geldi. Sultan bu habere sevindi.

Bu ay, Yeşbek ve ordu Rîdanîye'den ayrıldılar. Sultan, sefere giden askerin giderini karşıladığı için bu askerî birliğe de dört yüz yirmi bin dinar masraf yaptı. Emîrlere gönderilen pek çok şey bunun dışındadır. Emîr Yeşbek, Hangâh'a gittiğinde Sultan, onun yanına geldi. Orada ona iyi davrandı ve yalnız olarak onunla konuştu ve Uzun Hasan'ın Suriye Nâibi'ne gönderdiği mektubu ona verdi.

Bu ay, Halep Nâibi'nin, Osman b. Ağelbek'i tutukladığını haber vermek üzere Halep Nâibi'nin habercisi geldi. O Uzun Hasan'ın Halep'teki birliğinin başında üstaddar olarak bulunuyordu. Halep Nâibi, diğer gruptan da yaklaşık kırk kişiyi yakalamıştı. Onlara ülkenin haberlerinin Uzun Hasan'a mektupla bildirilip, onunla suç ortaklığı yaptıkları suçlaması isnad edilmişti. Bu yüzden Halep Nâibi, onların tümünün asılmasını emretti ve Halep'te asıldılar.

C. III, s. 84, y. 877h. / 1472-73.

Bu ay (Şevval=Mart) Halep'ten, Emîr Yeşbek ed-Devâdâr'ın Halep'e girdiği haberi geldi. [Bugün] onun kıyamet günüydü. Emîr Yeşbek Halep'te ikâmet ederken ona, Uzun Hasan'ın yanından elinde bir mektup ile elçi geldi. Uzun Hasan, Halep'te hapsedilen adamlarını istiyordu. Onları, serbest bıraktıkları zaman o da elindeki esirleri

⁵³ Kur'an-ı Kerim, Muhammed Sûresi, VII. Ayet.

bırakacaktı. Yeşbek'in yanında Malatya Nâibi Devlet Bay en-Necmî ve diğer bir grup da vardı. Emîr Yeşbek elçiyle fazla ilgilenmedi ve ona cevap vermedi.

C. III, s. 86-87, y. 877h. / 1472-73.

Bu ay (Zilkâde=Nisan) Halep'ten, Emîr Yeşbek'in, Uzun Hasan'ın askeri ile savaşmaları için bir grup askeri Birecik'e gönderdiği haberi geldi. Yeşbek'e onların Fırat'a kaçarak başarısız oldukları haberi ulaştı. Bu sırada Uzun Hasan, Mısır askerine karşı savaşmak için Frenkler'den yardım etmeleri konusunda, onlara mektuplar gönderdi. Bu, müslümanlara karşı savaşmak için Frenkler'den talep edilen yardımla ilgili ilk vakıa idi.

Bu ay (Zilkâde=Nisan) Osmanlı sultanı İbn Osman'ın, Uzun Hasan'a karşı mücadelede Sultan'a yardım edeceğini bildiren elçisini Emîr Yeşbek'e gönderdiği haberi geldi. Elçi iyi bir şekilde karşılandı, yanına Kadı Şemseddin b. Kadıasker Ece verilerek, elinde armağan ve mektup ile İbn Osman'a gitti. Böylece Uzun Hasan meselesi nedeniyle İbn Osman ve Sultan arasında dostluk başladı.

Bu ayın sonunda, Halep'teki İbn Savva'dan Sultan'a mektup geldi. [İbn Savva] Emîr Yeşbek'in, Uzun Hasan'ın askerini mağlup ettiğini ve onları Birecik'ten çıkardığını haber veriyordu. [Bu mücadelede] Uzun Hasan'ın oğlu, ciddi şekilde yaralanmıştı, diğer oğlu da gözünden vurulmuştu. İki grup arasında şiddetli bir katliam meydana geldi. Bu savaşta Onlar Emîrlerinden dördüncü Emîr Âhur⁵⁴ olan Korkmaz el-Alây el-Musârî' adlı bir kişi öldürüldü. O, damadımızdı⁵⁵ ve kahramanlığı, cesareti ve dövüşteki ustalığı ile bilinen, dinen hayırlı, iyi bir insandı. Bir ok şakağına isabet etti ve hemen öldü. Bu savaşta askerlerden sadece o öldürüldü. Daha sonra Uzun Hasan'ın askeri Birecik'ten ayrıldı. Halep'ten gelerek Fırat'tan geçtikten sonra Allah onları cezalandırdı. Böylece Allah onları müslümanlardan vazgeçirdi. Şairler bu yardımla [ilgili] çok sayıda kısa şiirler söylediler.

⁵⁴ Sultanın veya büyük Emîrlerin ahırlarından sorumlu olan görevlidir. Bu kişi Yüzler Emîri rütbesinde olup üç tane Tablhâne Emîri ile çok sayıda Onlar Emîri kendisine yardımcı olurdu. Bkz. K. Y. Koprman, *a.g.e.*, s. 34.

⁵⁵ Korkmaz el-Alây, İbn İyâs'ın kızkardeşi ile evliydi.

Bu ay, Osmanlı sultanı İbn Osman'ın yanından bir elçi geldi. Elçi, Tuz Gölü tarafından gelmişti ve yanında Uzun Hasan'ın Frenk krallarından bazılarını gönderdiği mektuplar vardı. Buna göre [Frenkler] denizden Mısır sultanı ve İbn Osman'ın üzerine yürüyecekler, karadan da Uzun Hasan onların üzerine yürüyecekti. Bu kişi, Uzun Hasan'ın elçisini Frenk ülkesine yaklaşırken ele geçirmiş ve onu yolda yakalamıştı. Elçi gemideyken onu esir aldı. Daha sonra elçi (İbn Osman'ın elçisi) birkaç gün Mısır'da kaldı, Sultan, onu misafir etti ve ardından onun yola çıkmasına izin verdi. [Ayrıca], Sultan ona hil'at giydirdi. Daha sonra Sultan, Devlet Bay Himam el-Eşrefi'yi elçi olarak İbn Osman'a göndermek üzere görevlendirdi.

C. III, s. 88, y. 877h. / 1472-73.

Bu ay (Zilhicce=Mayıs) hac müjdecisi geldi. Irak hac kafilesi gelmişti. Bu kafile, Medine'ye ulaştığı zaman Medine'de Rüstem denilen bir kişi kafilenin emîri idi. Onun yanında Ahmet İbn Dehîye adlı bir Kadı vardı. Onlar Medine kadılarına rahat vermiyorlardı onları sıkıştırıyorlardı. Onlara Medine'de el-Haremeyn eş-Şerifeyn'in hâdimi olarak el-Melik Âdil Uzun Hasan adına hutbe okumalarını emrettiler. Rüstem ve Ahmet İbn Dehiye, Medine'den çıktıklarında Mekke'ye gitmeye niyet ettiler. Medine halkı bu durumu Mekke Emîri'ne yazdı. Eş-Şerif Muhammed b. Berekât onların yanına geldi. Onlar Mekke'ye gelmeden önce, Merv şehrinde onlarla karşılaşmıştı. O, Irak hac kafilesinin Emîri Rüstem'i yanındaki Kadı'yı ve onlardan bir grup ileri geleni yakaladı. Sultan'a göndermek üzere onları zincirlerle bağlattı. Sonra, hacılardan olanları serbest bıraktı. Onlara zorluk çıkarmadı.

C. III, s. 90, y. 878h. / 1473-74.

Bu ay (Muharrem=Haziran) Mekke Emîri'nin oğlu Şâfi Kadısı Burhaneddin b. Zuheyre, onun oğlu Ebû Suûd ve kardeşi hac kafilesi ile birlikte geldi. Yanlarında Irak Hac Emîri Rüstem ve Kadı vardı. Onları (Rüstem ve Kadı'yı) Uzun Hasan yanlarında kisve (Kâbe örtüsü) ile birlikte göndermişti. Onlar, Mekke ve Medine halkına Mekke ve Medine'de Melik el-Âdil Uzun Hasan adıyla hutbe okutmaları için emir verdiler. Bu konudan daha önce bahsedilmişti. Sultan, Rüstem ve Kadı'nın Kaledeki burçta

hapsedilmesini istedi. Bunun üzerine onlar hapsedildiler. Bu yıl hac kafilesi gelmesi gereken tarihten üç gün gecikti. Bunun nedeni ise develerin ölmesi ve susuzluktu. Daha sonra Sultan, "leyle" olarak adlandırdığı Hayır Bek el-Hoşkademî'yi gönderdi. Hayır Bek, Sultan'dan, Mekke'den Kudüs'e gidip ölene kadar orada kalmayı istedi. Emîr Yeşbek el-Cemâlî, ona şefaathçi oldu ve onun isteğine cevap verildi. Sonra, Mekke'den Kudüs'e götürüldü. Hac kafilesi, Şeyh Sinân el-Azerbaycanî el-Hanefî ile beraber geldi. O Şeyh şu anda Emîr Yeşbek ed-Devâdâr'ın türbesinde bulunuyor.

C. III, s. 91, y. 878h. / 1473-74.

Bu ay (Rebiülevvel=Ağustos) İbn Osman'ın, Uzun Hasan ile savaşmak için asker gönderdiği ve Uzun Hasan'ın askerinin yenildiği haberi geldi. Sultan, bu habere sevindi. Rebiülâhir (Eylül) ayında Sultan, Irak'taki Hac Emîri Rüstem ile yanındaki Kadı'yı serbest bıraktı. Onlara hil'at giydirdi ve onları Uzun Hasan'ın gönlünü hoşnut etmek için onun ülkesine gönderdi. Bunu yapmasını Emîr Yeşbek ed-Devâdâr önermişti.

C. III, s. 95-96, y. 879h. / 1474-75.

Bu yıl Muharrem (Mayıs-Haziran) ayında, elinde mektupla Uzun Hasan'ın elçisi geldi. Mektupta Uzun Hasan, bütün bu olanlardan dolayı özür diliyor ve hepsinin kendi isteği dışında olduğunu bildiriyordu. Sultan, elçiye misafirperverlikte bulundu ve onları affettiğini belirtti. [Bu sırada] Uzun Hasan'ın öldürüldüğü ağızdan ağıza dolaşıyordu. Bazı Türkmenler onun kana bulanmış gömleğini getirdiler. Sonra bu söylentinin yalan olduğu ortaya çıktı. Birkaç kez onun öldüğünden bahsedilmişti fakat yalan olduğu ortaya çıktı.

C. III, s. 108-109, y. 880h. / 1475-76.

Bu ay (Rebiülâhir=Ağustos) Halep'ten Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmet ile babasının arasında bir olayın meydana geldiği haberi ulaştı. Uğurlu Mehmet, babasına karşı Halep'ten yardım istedi. Bunun üzerine Halep Nâibi, Halep askerinden bir grubu onunla birlikte gönderdi. Bu askerlerin başında Halep Atabeki Aynal el-Hekîm ve

Cidde Nâibi Cânım es-Seyfî Canibek bulunuyordu. Canibek o zaman Birecik Nâibiydi. Ayrıca Devlet Bay el-Mehucceb ve diğer Halep Emîrleri de görevlendirildiler. Onlar Uzun Hasan'ın ordusunun üzerine hareket ettiler ve onlarla savaştılar. Halep askeri yenildi ve Uğurlu Mehmet ciddi bir şekilde yaralandı. Halep'e beş kişi ile geri döndü. Aynal el-Hekîm savaş yerinde kayboldu. Devlet Bay el-Mehucceb esir alındı ve pek çok Halep askeri öldürüldü. Bu haber Sultan'a ulaştığında, Sultan rahatsız oldu ve emîrlerden bir grubu görevlendirdi. Bunlar; Atabek Özbek, Yeşbek ed-Devâdâr, Re's Nebete'n-Nuvvâb Temrâz, Hâcibu'l-Huccâb Özdemir et-Tavîl, Kara Barsbay, Hayır Bey ve Verdebeş idi. Bunun yanında, Tablhânât ve Onlar Emîrlerinden pek çok kişi görevlendirildi. Onlara, Uzun Hasan'ın üzerine yürümleri için hazırlanmaları ve bu meseleyi bir şekilde halledene kadar tetikte olmaları emredildi. Bunun üzerine asker telaşlandı. Onlar bu durumdayken İbn Savvâ'dan bir mektup geldi. Bu mektupta Uzun Hasan'ın askerinin ülkelerine döndüğü ve onlardan zarar gelmediği haber veriliyordu. Sultan, bu habere sevindi. Böylece Uzun Hasan'a [gönderilmek üzere] tayin edilen askerî birliğin gönderilmesi iptal edildi. Bu konuyla ilgili şöyle söylenmiştir;

وكم همّ تساء به صباحا فتأتيك المسرة بالعشى

C. III, s. 110, y. 880h. / 1475-76.

Bu ay (Cemâziyelevvel=Eylül) Kadıasker olan Kadı Şemseddin b. Ece geldi. O, elçi olarak Uzun Hasan'a gönderilmişti. Uzun Hasan'ın ülkesinde vebanın yayıldığını ve pek çok sayıda askerinin öldüğünü haber verdi. Böylece Uzun Hasan meselesi ortadan kalkmıştı. Bu haber Sultan'ı sevindirdi.

Bu ay, Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmet'in annesi olan [Uzun Hasan'ın] karısı Kahire'ye geldi. O, Sultan'dan, oğlu Mehmet ile babası arasında aracılık yaparak onların aralarında barışı sağlamasını istiyordu. Kadın geldiğinde, Sultan onu iyi bir şekilde karşıladı ve onu harem dairesine yerleştirdi.

C. III, s. 111, y. 880h. / 1475-76.

Bu ay (Cemâziyelevvel=Eylül) Doğu ülkelerinden, Elbistan hâkimi Dulkadiroğlu Şahbudak ile Karamanoğlu arasında mücadele olduğu ve aralarında büyük bir savaş meydana geldiği haberi ulaştı. Ayrıca Uzun Hasan ve kardeşi Üveys arasında da bir çatışma meydana gelmişti. Uzun Hasan, Urfa'dan bir grup askeri Üveys'in üzerine gönderdi. Askerler, Üveys ile savaştı ve Üveys ile yanında bulunan askerleri en kötü şekilde öldürdüler.

C. III, s. 113, y. 880h. / 1475-76.

Bu ay (Ramazan=Ocak) Uzun Hasan'ın yanında esir bulunan Devlet Bay el-Mehucceb geldi. Uzun Hasan, onu serbest bıraktı ve ona hil'at giydirdi.

C. III, s. 139, y. 882h. / 1477-78.

Sultan, Fırat'a ulaştığında, oradayken yanına Uzun Hasan'ın torunlarından biri geldi. O, Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmet'in oğluydu. Güzel yüzlü bir delikanlı olup, yaklaşık 18 yaşında idi. Annesi, amcalarının onu öldürmelerinden korktu ve Sultan'a getirdi. O, Sultanla birlikte Kahire'ye geldi ve Sultan nazarında itibar kazanmıştı. Kahire'den geçerken önünde ulak vardı. Ölene kadar Mısır'da kaldı. Bununla ilgili durum yeri geldiğinde anlatılacak. Onun adı Hüseyin Bey idi ve ona Mirza deniliyordu.

C. III, s. 148-149, y. 883h. / 1478-79.

Bu ay (Şaban=Kasım) İrakeyn hükümdarı Uzun Hasan'ın öldüğü ve ondan sonra İrakeyn'in yönetimine oğlu Halil'in geçtiği ve onun Recep (Ekim) ayında öldüğü haberi geldi. O, çok hilekâr olmasının yanında onurlu ve akıllı bir yöneticiydi. Garip hilelerle kardeşi Cihangir'den Irak hükümdarlığını aldı. Ayrıca amcası Şeyh Hasan'ı öldürdü. Eyyûbîler Devleti'ne de onun tarafından son verildi. Daha sonra Cihanşah'ın hakkından geldi, onu öldürüp oğullarını dağıtana kadar onunla savaştı. Böylece Tebriz ve İrakeyn'e hâkim oldu. O, atalarının ve akrabalarının ulaşamadığı yerlere ulaştı. Sonra,

Anadolu hâkimi İbn Osman ile mücadelede bulundu; gücünün yettiği kadar onun topraklarından ele geçirdi. Daha sonra, Mısır sultanı ile çekişmeye başladı. El-Eşref Kayıtbay ile aralarında açıklaması uzun sürecek meseleler meydana geldi. El-Eşref Kayıtbay, onun nüfuzundan çekinmiş idi. Onun öldüğü pek çok kişi tarafından kabul edildiğinde, el-Eşref Kayıtbay mutlu oldu. [Bu durum] aşağıdaki şiirde şu şekilde ifade edilmektedir;

أيا ملكا صار من سعده بموت الأعدى حقيقا يفوزا
لقد أهلك الله عنك العداة وينصرك الله نصراً عزيزا

C. III, s. 161, y. 884h. / 1479-80.

Bu ay (Zilhicce=Şubat) İrakeyn hükümdarı Uzun Hasan'ın oğlu Halil Bey'in öldüğü haberi geldi. Halil Bey, Uzun Hasan'ın en büyük oğlu idi. Bazı emîrleri, ona karşı isyan çıkardılar ve onu öldürdüler. O ölünce yerine kardeşi Yakup geçti. O, Uzun Hasan'ın iyi bir oğluydu.

C. III, s. 166, y. 885h. / 1480-81.

Emîr Yeşbek, Diyarbakır'a yapılan seferi tamamlamakla görevlendirildi. Bunu Sultan, bizzat kendisi istedi. Bunun sebebi ise Emîr Yeşbek ile Sultan'ın culbânı⁵⁶ arasında Sultan'ın yakını Cânım eş-Şerifi dolayısıyla söz konusu olan bir hâdise idi. Yeşbek, Cânım eş-Şerifi'yi kendisiyle uğraşmak ve Sultan'ın askeriyle tehdit etmekle suçluyordu. Birkaç defa onu öldürmeye niyet ettiler. Bazı acemler ona, Uzun Hasan'ın memleketinin serbest olduğunu, askerinin oğlu Yakup'a karşı olduğunu ve onlarla savaştığı zaman ona bütün Irak'ı teslim edeceklerini söylediler. Emîr Yeşbek bu sözlerine kulak astı ve Sultan'dan ona karşı yapacağı sefer için izin istedi. Böylece Allah kaza ve kaderin gerçekleşmesi için bir sebep yaratmış olur. Bu durum şu şekilde ifade edilmektedir;

أتطمع من ليلي بوصل وإنما تقطع أعناق الرجال المطامع

⁵⁶ Muşterevât veya eclâb da deniyor. İktidarda olan sultanın memlûkleridir. Bkz. S. Kortantamer, a.g.m., s. 35.

Sultan, emîrleri görevlendirdikten sonra askerleri belirledi ve çoğunluğu Aynalîye grubundan olan yaklaşık beş yüz memlûk istedi. Onlara ihtiyaçlarını verdiğinde hemen hazırlanmalarını ve Emîr Yeşbek'in yanına gitmelerini emretti. Bu hareket sırasında onlara yüz bin dinardan fazla nafaka ulaştı.

C. III, s. 170-173, y. 885h. / 1480-81.

Şevval (Aralık) ayında büyük bir felaket olduğuna dair Urfa'dan haber geldi. Emîr Yeşbek ed-Devâdâr öldürülmüş ve askerinin hepsi birden bozguna uğratarak pek çoğu katledilmişti. Bunun nedeni Emîr Yeşbek'in Suriye Nâibi, Halep Nâibi, Hama Nâibi, Trablus Nâibi, Mısırlı, Suriyeli, Halepli askerler ve diğer askerlerle birlikte Halep'e girmesiydi. [Emîr Yeşbek], Halep'teyken onun yüzünden [Halep'ten] çıkan Seyf Emîr Âl Fadl'in kaçıp Urfa'ya doğru yöneldiği haberi ulaştı. Bunun üzerine Emîr Yeşbek, hırslandı ve Fırat'tan geçti. Seyf'in nerede olduğunu [bulmak için] onu takip etti. [Bu durum] aşağıdaki dizelerde şu şekilde ifade edilmektedir;

و كم من طالب يسعى لشيء وفيه هلاكه لو كان يدري

[Emîr Yeşbek] asker ile Fırat'tan geçti ve on binin üzerinde insan, Urfa yakınlarında onunla bir araya geldi. O günlerde Urfa'nın yönetiminde Uzun Hasan'ın oğlu Yakup Bey'in nâiblerinden biri olan Bayenzur adlı bir şahıs vali olarak bulunuyordu. Emîr Yeşbek, şiddetli bir şekilde Urfa şehrini kuşattı. Orayı almaya azmedince Bayenzur, Emîr Yeşbek ile anlaşma yapmak üzere bir elçi gönderdi ve ona şöyle dedi; "Seyf'in yakalandığını garanti ederim". Ona (ikinci defa) elçi gönderdi; Urfa'dan ayrıl, ben sana şehir halkından pek çok mal toplarım." Ancak Yeşbek yanında pek çok askerinin olduğunu gördüğü için bu teklifi kabul etmedi. Böylece o, Urfa şehrinin ele geçirilmesindeki umudunu sürdürdü. [Sonra] daha önce ikna edildiği gibi Irak hükümdarının üzerine yürüyecekti. Askeri silah başına çağırdı, hepsi birden atlarına bindiler. [Bu arada] askeriyle birlikte Bayenzur görüldü. Daha sonra aralarında savaş oldu.

Henüz bir saat geçmemişti ki Mısır askeri bozguna uğrattıldı. Askerinin hepsi [orada] kaldı. Emîr Yeşbek atının sırtında esir alındı ve onu Bayenzur'a getirdiler. Emîr

Yeşbek ile birlikte Suriye Nâibi Kansuh el-Yahyâvî, Halep Nâibi Özdemir, Hama Nâibi Cânım el-Ceddâvî de esir alındılar. Sultan'ın akrabası olan Trablus Nâibi Bûrd Bek öldürüldü. Hâcibu'l-Huccâb Kara Barsbay ve Binler Emîrlerinden Tani Bek Kara esir alındı. Onlar Emîrlerinden, Suriye ve Halep Emîrlerinden sayılmayacak kadar çok kişi öldürüldü. Yine Emîr Yeşbek'in beraberinde bulunan askerlerden de çoğu öldürüldü. Askerlerin cesetlerinden atlar basacak yer bulamıyorlardı.

Mısır askerinin önde gelenlerinden öldürülenler şunlardır: Sultan'ın akrabası olan Trablus Nâibi Bûrd Bek; o, Bûrd Bek el-Mîmar es-Seyfi Çeribaş Kürt idi, Onlar Emîrlerinden Sibay'ın kardeşi Canıbay, Tacî Bek Kara'nın kardeşi Canıbay, ok atmada usta olan Suzar el-Eşrefî, Halep Emîrlerinden Toktamış el-Hoşkademî, Şahsuvar'ın akrabalarından Süleyman Bey, Re's en-Nevvâb'lardan ve Onlar Emîrlerinden biri olan Kansuh el-Bevvâb el-Aynalî, yine Re's en-Nevvâb ve Onlar Emîrlerinden biri olan Korkmaz Karakaş el-Muhammedî ez-Zâhirî. Sultan'ın memlûklerinden ve Hasekilerinden öldürülenlere gelince büyük sayılarından dolayı tespit edilemedi. Halepli, Suriyeli ve bunların dışında sayılmayacak kadar çok asker öldürüldü. Bu olay Mısır askerinin başına nadir gelen korkunç bir felaketti.

Emîr Yeşbek ed-Devâdâr, üç gün esir olarak Bayenzur'un yanında kaldı. Sonra dördüncü gün ona Türkmen kölelerden siyah bir köle gönderdi. Gece yarısı [köle] onun başını kesti ve onu Bayenzur'un huzuruna getirdi. Onun başını kılıçla birçok defa kesmeye çalıştığını ancak kesilmediği için küçük bir bıçakla kestiğini söyledi. Ona çok acı vererek eziyet etmişti. Gündüz olduğunda onun başı hariç cesedini buldular. Onun cesedi yolun ortasına atılmıştı ve avret yerinin üzerinde örtü yoktu. Bu yüzden bazı köleler yoldaki otlarla onun üzerini örttüler. İtibar kazandıran da rezil eden de ne yücedir. Bu durum aşağıdaki şiirde şu şekilde ifade edilmektedir;

ما أعجب الدهر في قلبه والدهر لا تقضى عجائبه
وكم رأينا في الدهر من أسد بالت على رأسه ثعالبه

Emîr Yeşbek'in öldürülmeden bir gün önce başını tıraş ettiği söylendi. Sonra o, aynada yüzüne bakıp şöyle demişti: “Ey baş acaba Mısır'a mı gideceksin, Mardin'e mi gideceksin?” Ne tuhaftır ki Emîr Yeşbek, müneccimleri toplamış ve onlar Özdemir

isimli bir kişi tarafından öldürüleceğini haber vermişlerdi. O da bu şahsın Özdemir et-Tavîl olduğunu zannetti ve öldürülmesi için acele etti. Bayenzur, onu öldürmesi için siyah bir köle gönderince Yeşbek, ona adını sordu. O da dedi ki; “Özdemir”. Bunun üzerine onun tarafından öldürüleceğinden emin oldu. Özdemir et-Tavîl ise boşu boşuna öldürülmüştü. O kişi, bu siyah köle idi.

Bayenzur, Emîr Yeşbek’in başı kesilince, onu Acem ülkesine Uzun Hasan’ın oğlu Yakup’un yanına gönderdi. Bu gün Mardin şehrinde hatırlanmaya değer bir gün oldu. Onunla (Emîr Yeşbek’in başıyla) Acem ülkesinin çevresinde dolaştılar. O mızrağın ucundaydı ve onu dolaştırırken kafasına büyük bir başlık geçirdiler. Zincirlerle bağlanmış esir ettikleri emîrler ve nâibler ile memlûkleri de dolaştırdılar. Bayenzur askerden gasp edilen at, para, silah, kumaş, deve ve sayısız pek çok başka eşyayı Yakup b. Hasan’a gönderdi. Bu yenilgi Mısır askerinin tuhaf bir savaştan aldığı yenilgi idi.

C. III, s. 174-175, y. 885h. / 1480-81.

Bu haber Sultan’a ulaştığında Sultan rahatsız oldu. Bütün Kahire [bu haberle] dalgalandı. O gün korkunç bir gündü. Sonra insanlar arasında Emîr Yeşbek’in hayatta olduğuna ve Bayenzur’un yanında esir olarak bulunduğuna dair söylentiler yayılmıştı. Kendisinin kaçarak bazı Türkmenler’in yanına sığındığı söyleniyordu. Onun hakkında farklı farklı söylentiler çıktı. Komutanlık kürsüsü, ölümünden sonra uzun bir süre kapısında durdu. Durum bu hal üzere devam etti. Ölümünün gerçek olduğu şüpheliydi. Sonra, insanlar arasında Sultan’ın bizzat kendisinin Halep’e sefere çıkacağına, Halep ve Suriye’ye ulaşamayan Yakup b. Hasan’ın askerinden çekindiği için orada (Halep’te) ikâmet edeceğine dair dedikodular yayıldı. Bu sırada nâiblerin hepsi Yakup b. Hasan’ın yanında esirdiler.

C. III, s. 175, y. 885h. / 1480-81.

Sultan, Suriye nâibliğinin idaresini Emîr Âhur Kaçmaz el-İşhâkî’ye verdi. Kendisine hil’at giydirildi ve Suriye nâibliğine, Uzun Hasan’ın oğlu Yakup’un yanında esir olan Kansuh el-Yahyâvî’nin yerine tayin edildi.

C. III, s. 180-181, y. 886h. / 1481-82.

Bu ay (Safer=Nisan) Atabek Özbek ile ilgili Halep'ten haber geldi. O, Halep'e vardığı zaman Mısır askerleri ile Bayenzur arasında meydana gelen çatışmanın yatıştığını gördü. Uzun Hasan'ın oğlu Yakup, Bayenzur'a Emîr Yeşbek'in hemen öldürüldüğü için içerlemişti ve bu yüzden ona kızmıştı. Ancak Atabek Özbek, Canibek Habîb'i elçi olarak Yakup İbn Hasan'a gönderdi. [Canibek] konuşmasında ona karşı dikkatli ve hassas davrandı. Emîr Canibek Habîb deneyimli, tatlı dilli bir siyasetçi idi. Yakup, ikramda bulundu ve onu oyaladı. Daha sonra yanında esir bulunan emîrleri, nâibleri ve diğerlerini serbest bıraktı. Böylece hepsini Emîr Canibek'e teslim etti ve Canibek onları yanında Halep'e getirdi. Sultan, bu haberi duyduğunda çok sevindi.

C. III, s. 184, y. 886h. / 1481-82.

Bu ay (Recep=Eylül) Bayenzur'un yanında esir olarak bulunan Onlar Emîrlerinden biri olan Berkuk es-Sâkî el-Aynâlî geldi. Onunla birlikte Atabek Özbek'in memlûku İyâs da geldi. O, Bayenzur'un yanında esir olan nâiblerin ve emîrlerin hepsinin serbest bırakıldığını, Canibek Hâbib'in yanında Halep'e girdiklerini ve onlara Uzun Hasan'ın oğlu Yakup'un hil'at giydirdiğini haber verdi.

C. III, s. 189, y. 886h. / 1481-82.

Bu ay (Ramazan=Ekim-Kasım) elinde mektup ile Uzun Hazan'ın oğlu Yakup'un elçisi geldi. Yakup, mektupta Bayenzur olayından ve kendisinin bir şey bilmemesinden dolayı özür diliyordu. Bunun üzerine Sultan, Bayenzur olayı ve onun Emîr Yeşbek'i hemen öldürmesi nedeniyle elçiyi azarladı. Daha sonra elçiyi misafir olarak ağırladı, ona hil'at giydirdi ve onun yola çıkmasına izin verdi.

C. III, s. 213, y. 889h. / 1484-85.

Bu ay (Zilhicce=Aralık-Ocak) Sultan, emîrleri çağırdı ve İbn Osman meselesi için toplantı düzenlediler. Bunun nedeni de İbn Osman'ın, Ali Devlet'in tarafında olmasıydı. Atabek Özbek ve diğer emîrler Sultan'a, ona (İbn Osman'a) armağan ile bir

elçi göndermesini, Sultan ile onun aralarındaki anlaşmazlığın giderilmesini önerdiler. Bu konuşmaya Sultan kulak astı ve bunun için ikinci Emîr Âhur Emîr Canibek Hâbib'i görevlendirdi. Zirâ o, tatlı dilli tecrübeli bir siyâsetçi idi. Daha önce ifade edildiği gibi o, Uzun Hasan'ın oğlu Yakup'a gitmiş ve ona karşı dikkatli, nazik bir şekilde konuşmuş ve bunun üzerine Yakup'un yanında bulunan nâibler, emîrler ile askerler serbest bırakılmıştı.

C. III, s. 233, y. 891h. / 1486.

Bu ay (Şevval=Ekim) Kayt es-Sâkî el-Hasekî geldi. O, Kayt Min Akbay'dı. Uzun Hasan'ın oğlu Yakup'a elçi olarak gitmişti. Yanında [Yakup'un] Sultan'a olan dostluğunu bildirdiği mektup ile döndü.

C. III, s. 246, y. 893h. / 1487-88.

Bu ay (Muharrem=Aralık-Ocak) Tablhânât Emîrlerinden ve ikinci Emîr Âhur olan Canibek Hâbib el-Alây el-Aynâlî vefat etti. O, alçak gönüllü, tatlı dilli, güzel sözlü, bilgili, tecrübeli ve Arap dilini doğru kullanan bir siyâsetçi idi. Ayrıca o, Uzun Hasan'ın oğlu Yakup'a ve sonra da İbn Osman'a elçi olarak gitmişti.

C. III, s. 251, y. 893h. / 1487-88.

Bu ay (Cemâziyelevvel=Nisan-Mayıs) Yakup b. Uzun Hasan ile Herat hâkimi arasında, hakkında pek bir şey bilinmeyen bir anlaşmazlık meydana geldiği ve bu olayın sonunda, Yakup'un yenildiği ve sayısız askerinin öldüğü haberi geldi. Bu haber Sultanı üzdü.

C. III, s. 285, y. 896h. / 1490-91.

Bu ay (Zilhicce=Ekim) Doğu ülkelerinden, Doğudaki hükümdarlar arasında büyük bir kargaşanın meydana geldiği ve Yakup b. Uzun Hasan'ın kardeşini öldürdüğü haberi geldi.

C. III, s. 286, y. 897h. / 1491-92.

Bu ay (Rebiülâhir=Şubat) Uzun Hasan'ın ülkesinde karışıklık olduğu ve İbn Osman'ın, Uzun Hasan'ın ülkesini oğullarının elinden almaya teşebbüs ettiği haberi geldi. Bu haber, Sultan'a ulaştığında Sultan, Kahire'de ikâmet etmekte olan Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu'nun oğlu Hüseyin'in yanına güçlü bir ordu verdi. Fakat daha sonra ordu, görevini ihmâl etti. Hüseyin de hacca gitti ve orada öldü. El-Medine eş-Şerîfe'ye gömüldü.

C. III, s. 325, y. 901h. / 1495-96.

Onun (Sultan Kayıtbay'ın) saltanat günlerinde Şahsuvar, Uzun Hasan, İbn Osman, Doğu hükümdarlarından diğerleri ve bunların dışında başkaları kendisine karşı harekete geçmişler ve onların üzerine pek çok kuvvet gönderilmişti.

C. III, s. 359, y. 902h. / 1496-97.

Bu ay (Şaban=Nisan) İrakeyn ve Diyarbakır hâkimi Rüstem'in vefat ettiği haberi geldi. O, iyi bir kişiydi.

C. III, s. 362, y. 902h. / 1496-97.

Bu ay (Şevval=Haziran) Dimaşk'tan, Suriye Nâibi Kansuh el-Yahyâvî'nin vefat ettiği haberi geldi. O, [daha önce] Yakup b. Uzun Hasan'ın yanında bulunuyordu. Yeşbek ed-Devâdâr gibi o da Bayenzur tarafından esir alınmıştı.

C. III, s. 475, y. 906h. / 1501-02.

Bu ay (Ramazan=Mart-Nisan) İrakeyn hâkimi Uzun Hasan'ın oğlu Halil'in kızı Züleyha Hatun Kahire'ye geldi. O hacca gitmek istiyordu. Sultan, ona ikramda bulundu ve kendisine nezaketle davranılmasını emretti.

C. IV, s. 6, y. 906h. / 1501-02.

Ayın (Şevval) 18'inde (7 Mayıs 1501) hacılar Kahire'den çıktılar. Hac kafilesinin başında ileri gelenlerden Sûdûn el-Acemî bulunuyordu. İlk kâfilede Devlet Bay Karmut vardı. Arkadaşı Atabek Tanibey el-Cemâlî yola çıktı ve ona (Devlet Bay'a) Mekke'de kalmasını emretti. O [Mekke'de] vekilken kendisi [oradan] çıktı. Sultan, Halil b. Uzun Hasan'ın kızı Hatun'a nezaketle davranılmasını emretti ve o da o sene hac yaptı.

C. IV, s. 143-144, y. 914h. / 1508-09.

13 Ramazan Perşembe (5 Ocak 1509) günü Sultan, avluda gösterişsiz sade bir tören düzenledi. Diğer emîrlere avluda toplandı. Sultan, camiinin yanındaki Silahhâne'nin kapısını süslemelerini istedi. Onu elbise, silah ve sultanlık sancağıyla süslediler. Sonra Sultan, elçiyi kabul etti. [Elçi] mihmandarın yanında [Sultan'ın huzuruna] çıktı. Sultan, onu huzuruna kabul etti ve o elinde getirdiği mektubu okudu. Elçinin gelme nedeni Bağdat'ta vali olan Murat Han b. Yakup b. Uzun Hasan'ın Bağdat hâkimiyeti ile ilgiliydi. Şah İsmail İbn Haydar es-Safevî, onun üzerine yürümüştü. Şah İsmail, onun askerinin direncini kırdı ve onlar da [askerler] Safevîler tarafına meylettiler. [Murat Han] bunu görünce kaçtı ve Sultan'ın topraklarına girdi. Sultan'a, Safevîler ile savaşması nedeniyle kendisini asker ile desteklemesi için elçisini gönderdi. Sultan elçiye ikramda ve ihsanda bulundu. Bu olay Bağdat hâkimi İlkan (İlhan) Ahmet İbn Üveys olayına benziyordu. Timurlenk, onun üzerine yürümüştü ve o da ondan kaçıp ez-Zâhir Berkuk'a sığınmıştı. Bu konu yerinde bahsedilmişti.

C. IV, s. 252, y. 917h. / 1511-12.

Ayın (Zilhicce) 20'sinde (9 Mart 1512) Perşembe günü Ebvâb eş-Şerîfe'ye Sultan'a takdim etmek üzere yanında armağanlarla Ali Devlet'in elçisi ve beraberindekiler geldi. Armağanların bir kısmı memlûk, at ve deveden oluşuyordu. Üzerinde çiçekli ağaçlar ve kuşlarla, renklendirilmiş ipekle işlenmiş büyük bir çadır da

vardı. Altın suyuyla tezyin edilmiş, tahta ve lacivert taşlarla süslenmiş hargâh⁵⁷ vardı. O, vahşi hayvanların resminin nakşedildiği bir hargâh idi. Bu hargâh mavi ve ince bir kumaşla örtülmüştü. Onun kırmızı yünden askı ve ipleri vardı. Ve yine onun sürgülü tahta bir kapağı vardı. Yine bu hargâhda benzeri yapılmamış harika bir işçilikle (hargâhın) büyüklüğüne göre serilmiş yuvarlak bir halı vardı. Bu hargâh, Uzun Hasan'ın kıymetli eşyaları arasındaydı. İsmail es-Safevî'ye ulaştı o da onu Ali Devlet'e, o da Sultan'a gönderdi. Bu hargâh ve çadır paha biçilmez kıymetli eşyalar arasındaydı. Sultan, onların seyredilmek için avluda kurulmasını emretti.

⁵⁷ Büyük çadır, otak. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 15. Baskı, Ankara 1998, s. 330.

IV. AKKOYUNLULAR İLE İLGİLİ KAYITLARIN DEĞERLENDİRMESİ

İbn İyâs, eserinin I. cilt II. kısmından itibaren Akkoyunlular hakkında bilgi vermeye başlamıştır. Akkoyunlu hükümdarı Kara Yülük Osman Bey'in 1398 yılında Kadı Burhaneddin Ahmet'i öldürmesi bu devlet ile ilgili verilen ilk bilgiyi oluşturmaktadır. Bu tarihten itibaren İbn İyâs, Akkoyunlu Devleti ile Memlûkler arasındaki ilişkileri ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.

Bedâi' ez-Zuhûr'un özellikle II. ve III. ciltlerinde Akkoyunlular ile ilgili kayıtlar diğer ciltlere göre daha çoktur. Eserin I. ve V. ciltlerinde ise bu devlete ait hiçbir bilgiye rastlanmamaktadır. Eserde genel olarak Kara Yülük Osman Bey'den itibaren 1509 yılına kadar Akkoyunlu hükümdarları ve onların faaliyetlerinden söz edilmektedir.

Akkoyunlular, Memlûk Devleti ile ortak sınırlara sahip olmalarından dolayı aralarındaki ilişkiler oldukça yoğun bir şekilde devam etmiştir. Akkoyunlular'ın büyük devlet olma girişimleri, hâkimiyet alanlarını genişletme çabaları iki devletin arasının bozulmasına neden olmuştur. Bedâi' ez-Zuhûr'da, Kara Yülük Osman Bey'in sınırlarını genişletmek için zaman zaman Memlûk topraklarını ele geçirmeye çalıştığı görülmektedir. Akkoyunlular'ın bu teşebbüsleri Memlûk Devleti ile çatışmalara sebebiyet vermiştir. Akkoyunlular zamanla Memlûkler'in çekindikleri bir devlet haline gelmişlerdir.

İbn İyâs, Kara Yülük Osman Bey döneminin olaylarından uzun olarak söz etmiştir. Bununla beraber Kara Yülük'ten sonra devletin başına geçen hükümdarlardan tek tek bahsetmiş, bunlardan en önemlisi olan Uzun Hasan devri üzerinde daha fazla durmuştur. İbn İyâs'ın yazdıklarına göre Uzun Hasan döneminde Akkoyunlu-Memlûk ilişkileri genellikle bozuktur. Fakat Uzun Hasan'ın ilişkileri iyi tutmak için Memlûk Sultanına sık sık elçiler ile birlikte armağanlar gönderdiği görülmektedir. Yine İbn İyâs'a göre, Uzun Hasan gücünün doruğa ulaştığı zamanlarda Osmanlılar ve Memlûkler'e karşı mücadele etmiştir. Ayrıca bu devletleri mağlup edebilmek için Avrupalılar ile ittifak girişimlerinde bulunmuştur. Burada İbn İyâs, müslüman bir devletin müslümanlara karşı Avrupalılar'dan yardım istemesinin ilk defa gerçekleştiğini yazarak önemli bir bilgi vermiştir.

İbn İyâs, Uzun Hasan'dan sonra yerine geçen oğlu Yakup'un faaliyetlerinden ve Memlûk Devleti ile olan ilişkilerinden yine uzun uzun söz etmektedir. Bu dönemde iki

devlet arasında meydana gelen çatışmalar ve bunların en büyüğü olan Urfa Savaşı ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Memlûkler'in bu savaşta büyük bir yenilgi aldıkları görülmektedir. Bedâi' ez-Zuhûr'dan anlaşıldığına göre Yakup Bey döneminde iki devlet arasındaki ilişkiler oldukça kötü olmasına rağmen Yakup Bey, Memlûkler ile ilişkilerini düzeltmek amacıyla Kahire'ye sık sık elçiler göndermiştir. İbn İyâs'ın, Yakup Bey döneminden sonra Akkoyunlular'ın zayıflamaya başlamasıyla beraber bu devlet hakkında yazdıkları da azalmıştır. Yakup Bey'den sonra başa geçen Akkoyunlu hükümdarlarına kısaca değinmiş ve son olarak devletin Safevîler tarafından ortadan kaldırılmasından söz etmiştir.

Bedâi' ez-Zuhûr'da, Akkoyunlular hakkında 1397-1398 ile başlayıp 1509 yılına kadar yazılan bilgiler, hem Akkoyunlular hem de bu devletin Memlûkler ile ilişkilerini aydınlatması açısından son derece kıymetlidir. İbn İyâs, eserini Mısır tarihi yazmak amacıyla kaleme almış olmasından dolayı Memlûk Devleti ile sınır olan ve yakın ilişkiler içerisinde bulunan devletlerden ve beyliklerden de söz etmektedir. Özellikle bunlardan söz ederken Akkoyunlular'ın genel olarak siyasî tarihlerini de büyük ölçüde anlatmıştır. Bundan dolayı eserdeki kayıtlar büyük önem taşımaktadır.

SONUÇ

1448-1524 yılları arasında yaşayan Memlûk tarihçisi İbn İyâs, Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr adlı eserinde başlangıçtan 1522 yılına kadar Mısır tarihini anlatmaktadır. İbn İyâs'ın genel bir Mısır tarihi olan bu eseri, yazmış olduğu eserleri içinde en değerlisidir. Mısır'ın ilk dönemlerine dair kısa bilgilerin yer aldığı eserde İslâm devrinden sonra, özellikle Memlûk Devleti ile ilgili yazılanlar daha ayrıntılıdır.

Memlûk Devleti tarihinin temel kaynaklarından biri olan Bedâi' ez-Zuhûr, Mısır tarihinin yanı sıra Anadolu tarihi için de önemli bir eserdir. İbn İyâs, Memlûk tarihini yazarken bu devlet ile ilişkisi olan diğer devletlerden ve beyliklerden de söz ederek, çok sayıda çeşitli siyasî kuruluşların tarihine de eserinde yer vermiştir. Bunlardan Adana'da kurulan ve Memlûkler ile Osmanlılar arasında tampon bölge oluşturan Ramazanoğulları Beyliği ile ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Çukurova bölgesinin Türkleşmesi açısından oldukça önemli bir role sahip olan bu beylik ile Memlûkler arasında, beyliğin kuruluşundan itibaren meydana gelen ilişkiler sıkı bir şekilde devam etmiştir. Bedâi' ez-Zuhûr'dan da anlaşıldığına göre Memlûkler, Ramazanoğulları üzerinde bir takım siyasî haklara sahiptiler. Başa geçen beyin tayin edilmesinden beyliğin yönetimine kadar müdahale etmekteydiler. Memlûkler'in, Ramazanoğulları üzerindeki hâkimiyetleri nedeniyle beyliğin kuvvetlenmesine imkân vermedikleri anlaşılmaktadır. Bedâi' ez-Zuhûr'da Ramazanoğulları hakkında yazdıkları ile İbn İyâs, Çukurova tarihinin aydınlatılmasına katkıda bulunmuştur.

İbn İyâs, Bedâi' ez-Zuhûr'da, Diyarbakır'da kurulan ve Memlûk Devleti ile yakın ilişkisi olan Akkoyunlu Devleti ile ilgili pek çok bilgi vermiştir. Zamanla sınırlarını genişleterek Memlûkler ve Osmanlılar ile boy ölçüşebilecek duruma gelen Akkoyunlular, buldukları bölge itibarıyla oldukça önemli bir konuma sahiptiler. Bedâi' ez-Zuhûr'da Memlûk Devleti ile ilişkilerine bağlı olarak geçen bu devlet hakkında yazılanlar son derece önemli bilgilerdir. İbn İyâs, bu ilişkiler sonucunda ortaya çıkan olayları anlatırken Akkoyunlu Devleti'nin tarihine de ışık tutmuştur. Akkoyunlular hakkında Kara Yülük Osman Bey'den itibaren yazmaya başlamış ve devletin Safevîler tarafından ortadan kaldırılışına kadar olan bilgileri aktarmıştır. İbn İyâs'ın Akkoyunlular hakkında vermiş olduğu bu bilgiler devletin genel olarak siyasî tarihini aydınlatacak önemli kayıtlardır.

Bu sebeple Arapça yazılmış önemli bir kaynak eser olan Bedâi' ez-Zuhûr, Mısır tarihinin esas alındığı bir eser olmakla beraber Anadolu Türk tarihi hakkında içerdığı değerli bilgiler açısından da son derece dikkat çekicidir.

KAYNAKÇA

Aka, İsmail, “Selçuklu Sonrası Orta Doğu’da Türk Varlığı”, *Türkler*, C. VI, Ankara 2002, ss. 839-860.

Ayalon, David, “Studies on The Structure of The Mamluk Army”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, C. XV/2, Hertford 1953, ss. 448-476.

Baykara, Tuncer, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu’nun İdarî Taksimatı*, Ankara 1988.

Baypars Tarihi El-Melik Ez-Zâhir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi, Çev. M. Şerafettin Yaltkaya, İstanbul 1941.

Brinner, W. M., “İbn İyâs”, *Encyclopaedia of Islâm*², C. III, Leyden 1971, ss. 812-814.

Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Literatur*, C. II, Leyden 1949.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 15. Baskı, Ankara 1998.

Erdem, İlhan-Uyar, Mustafa, “Akkoyunlular’ın Tarih Sahnesine Çıkışı”, *Türkler*, C. VI, Ankara 2002, ss. 873-881.

Fikret, Muhammed Asaf, “İbn İyâs”, *Daire-i Maarif-i Büzürg-i İslâmi*, C. III, Tahran 1990, ss. 54-55.

Genç, Reşat, “Tarhan”, *Türk Ansiklopedisi*, C. XXX, Ankara 1981, ss. 433-435.

el-Hâlidî, Fazıl Abdullatif, “İbn İyâs el-Mısırî ve Menhecehu fî'l-Bahs et-Tarihî”, *İbn İyâs (Dirâsât ve Buhûs)*, Editör: Ahmed İzzet Abdulkerim, Kahire 1977, ss. 25-36.

Hinz, Walter, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, XV. Yüzyılda İnan'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişİ*, Çev. Tefik Bıyıklıoğlu, Ankara 1992.

Holt, P. M., "Mohamed Mostafa: Die Chronik des Ibn İjäs", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, C. XXXVI, Hertford 1973, s. 740.

İbn İyäs, *Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr*, C. I-II-III-IV-V, Nşr. Muhammed Mustafa, Kahire 1984.

İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, Haz. Şerafettin Turan, 2. Baskı, Ankara 1991.

İnan, Muhammed Abdullah, "İbn İyäs ve'l-Feth el-Osmanî li-Mısr", *İbn İyäs (Dirâsât ve Buhûs)*, Editör: Ahmed İzzed Abdulkerim, Kahire 1977, ss. 137-148.

Kanat, Cüneyt, "Memlûkler ve Çukurova", *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı, Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul 2000, ss. 93-107.

_____, "Memlûkler'in Baybars Zamanındaki (1260-1277) Suriye-Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", *III. Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildiriler*, Adana 1999, ss. 423-434.

_____, "About The Origin of Mamluk Sultans, Khushkadam And Timurbugha", *Ethnoses And Cultures On The Balkans International Conference*, C. II, Trojan 2000, ss. 135-142.

_____, "Gazan Han Zamanında Memlûk Devleti'ne İlticâ Eden Uyratlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XV (2000), ss. 105-120.

Kartekin, Enver, *Ramazanoğulları Beyliği Tarihi*, İstanbul 1979.

Kâşif, Seyyide İsmail, "Mekâne İbn İyäs Beyne Muverrihî Mısr fî'l-'Usûr el-Vustâ", *İbn İyäs (Dirâsât ve Buhûs)*, Editör: Ahmed İzzed Abdulkerim, Kahire 1977, ss. 47-62.

Kopraman, Kazım Yaşar, *Mısır Memlûkleri Tarihi (Sultan el-Melik el-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî Devri 1412-1421)*, Ankara 1989.

Kortantamer, Samira, “Memluklar’da Devlet Yönetimi ve Bürokrasi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. II (1987), ss. 27-45.

Kurt, Yılmaz, “Ramazanoğulları Beyliği”, *Türkler*, C. VI, Ankara 2002, ss. 816-823.

Little, Donald Presgrave, *An Introduction to Mamlûk Historiography*, Wiesbaden 1970, ss. 92-94.

Mahmud, Hasan Ahmed, “el-Ba’sat ed-Diplomasiyye li-Devlet Selâfîn el-Memâlîk Kemâ Vasafahâ İbn İyâs”, *İbn İyâs (Dirâsât ve Buhûs)*, Editör: Ahmed İzzet Abdulkerim, Kahire 1977, ss. 37-45.

Merçil, Erdoğan, “Gâşiye ve Selçuklular’da Kullanılışına Dair Örnekler”, *Yusuf Hikmet Bayur’a Armağan*, Ankara 1985, ss. 321-328.

Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul 1995.

Richards, D. F., “İbn İyâs”, *Encyclopedia of Arabic Literature*, C. I, Londra 1998, ss. 337-338.

Serjeant, R. B., “Mohamed Mostafa: Die Chronik des Ibn İjäs”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, C. XXVII, Hertford 1964, ss. 168-169.

Sobernheim, M., “İbn İyâs”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. V/2, Eskişehir 1997, ss. 758-759.

Strange, Guy Le, *The Lands of Eastern Caliphate*, 3. Baskı, Londra 1966.

Sümer, Faruk , *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları*, 3. Baskı İstanbul 1980.

_____, “Çukur-Ova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, I/1 (1963), ss. 1-114.

_____, “Ramazan-Oğulları”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. IX, Eskişehir 1997, ss. 612-620.

_____, “Akkoyunlular”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1989, ss. 270-274.

Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998.

_____, *Salâhaddin Eyyûbi ve Devlet*, İstanbul 1987.

Tekindağ, Şehabeddin, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul 1961.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, 2. Baskı, Ankara 1969.

_____, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, İstanbul 1941.

Woods, John E., *Akkoyunlular Aşiret, Konfederasyon, İmparatorluk*, Çev. Sibel Özbudun, İstanbul 1993.

Yakut el-Hamavî er-Rûmî, *Mu‘cem el-Buldân*, III. Cilt, Leipzig 1873.

Yiğit, İsmail, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi; Memlûkler (648-923/1250-1517)*, C. II, İstanbul 1991.

Yinanç, Mükrimin Halil, “Akkoyunlular”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. I, ss. 251-270.

Ziyâde, Muhammed Mustafa, *Muverrihîn fi Mısır fi'l-Karn el-Hâmis Aşer Mîlâdî el-Karn et-Tâsi Hicrî*, Kahire 1954.

EKLER

I. RAMAZANOĞULLARI İLE İLGİLİ METİNLER

C. I-K. II, s. 237-238, y. 780h. / 1378-79.

وفيه قدم البريد بأن الأمير تمرباي الدمرداشي ، نائب حلب ، خرج بالمسافر الحلبية إلى نحو سيس ، وقد كثر فساد التركان بها ، فلما قرب من مدينة إيتاس ، أتى إليه بمض أمراء التركان ، وأهدى له هدية خفلة ، وسأله الأمان لأصحابه من التركان ، والتزم له بالدرك على المادة ، فقبض عليه وقيده .

فلما بلغ التركان ذلك ، جمعوا عدة وافرة من التركان ، وأكمنوا للمسكر الحلبى في مكان مضيق ، يقال له باب الملك ، فلما دخل عسكر حلب إلى مدينة إيتاس ، نهب ما فيها من الأموال والمواشى ، وسبوا النساء ، وقتلوا الرجال ، وارتكبوا فيهم كل قبيح ، فلما طادوا (١٥٠ ب) خرج عليهم ذلك السكين في المكان المضيق ، فلمبوا بالسيف في عسكر حلب ودمشق وحماة ، فلم ينج منهم إلا من طال عمره .

وحاز التركان ما كان مهم من الخيول والجمال والأسلحة ، فقتل غنموا منهم التركان ثلاثين ألف جمل بأحاملها ، وثلاثة عشر ألف رأس من الخيل ، ظالبها مسرجة ملجعة ، وغير ذلك مما كان مع المسكر ، من قاش وخيام وسلاح ، فكان هذا من الوهن في الدولة ، وسوء تدبير نائب حلب ، وشدة جهله ، فاشكره على ذلك أحد من الناس .

C. I-K. II, s. 292, y. 783h. / 1381.

وفيه قدم الأمير يونس الشهير بالنوروزى ، دوا دار الأتابكى برقوق ، وكان توجه إلى حلب ، صحبة المسكر المتوجه إلى محاربة ابن ذلنادر ، وذلك أن المسكر أقام على الأبلستين إلى خامس عشر جمادى الآخرة ، ثم رحل المسكر عنها ، (١٧٧ ب) وقد بلغهم نزول خليل بن ذلنادر بقلمه خرت برت ، إلى جهة ملطية .

ثم قدم على المسكر الأمير إبراهيم بن رمضان ، مقدم التركان ، عونته لهم على قتال خليل بن ذلنادر ، فنزل بمن معه من المسكر بظاهر ملطية ؛ ثم قدم على المسكر الأمير حيدر بن باشا ، كبير التركان البروقية ، وطلب الأمان من الأمراء ، فكتب له أمان . عند ذلك تلاشى أمر خليل بن ذلنادر ، وهرب تحت الليل بمن معه من المسكر ، وقد نال المسكر مشقة عظيمة من البرد وكثرة الأمطار ، فعند ذلك قصد التوجه إلى الديار المصرية .

وفي شهر ذي القعدة ، فيه قدم البريد وأخبر بواقعة التركان ، وكان من ملخص ذلك ، أنه لما بلغ النواب حركة التركان ، أخرج لهم نائب (١٩٨ ب) الشام تجريدة ، وكذلك نائب حلب ، ونائب طرابلس ، ونائب حماة ، وتركان الطاعة ، وأكرادها ، سرجهوا إلى سيس لطاربة إبراهيم بن رمضان ، نائب أدنة ، وبنى أوزر ، وابن مرناس من طائفة الأجدية ، فإنهم قد تزيد منهم الفساد ، وصاروا يقطعون الطرقات ، ونهبوا حجج الروم ، وقد اتفقوا مع الأمير علاء الدين على بك بن قرمان ، صاحب لارندة ، على أنهم يقلعوا بلاد سيس من يدى سلطان مصر .

فلما بلغ ذلك إلى الأمير يلبننا الناصرى نائب حلب ، خرج إليهم من حلب في ثاني ذي القعدة ، وتوجه إلى العمق ، ثم سار حتى نزل تحت عقبة بنراس ، فمضى المسكر هناك ، وترك البرك والحيام بها ، وسار مخفيا حتى جاوز عقبة بنراس ، وجد السير إلى أن نزل بباب إسكندرونة ، بجانب البحر الملح ، ليحفظ جسر المصيصة ، قبل أن يظن به التركان ، فيقطعونه قبل وصول المسكر إليه .

ثم إن الأمير يلبننا الناصرى ، نائب حلب ، ركب من هناك [في] الثلث الأول من ليلة الأحد خامس عشر هذا الشهر ، فوصل إلى المصيصة بمد المصر ، فوجد التركان قد ملكوا جسر بنراس ، وقطعوا منه جانبا يسيرا لا يمنع الاجتياز منه ، فمدى المساكن نهر جاهان ، إلى أن وصل إلى بلاد سيس ، واتقوا مع التركان على المصيصة ، فانكسر التركان كسرة قوية ، وذهبوا إلى شعب الجبال ، فاخطفوا بها .

ثم حضرت قصاد التركان يسألون لهم الأمان ، فأجاب الأمير يلبننا الناصرى ، نائب حلب ، إلى سؤالهم في أمر الأمان ، وكتب لهم أمانا ؛ ثم بلنه أن الأمير إبراهيم ابن رمضان ، قد فر من أدنة ، وتوجه إلى شعب الجبال التي لا تسلك .

ثم قدم قاصد نائب سيس ، الأمير طشيبنا المزمى ، وأخبر بوصول ابن رمضان إلى أطراف بلاد سيس ، فأدركوه طائفة من التركان (١٩٩ آ) من الترمانيين ، فقتلوا معه ، فكسروه ، فهرب منهم ، فسكوا أولاده وحريمه ، ونجا هو بنفسه ، واخفى عند التركان البيضاء ، وقد استجار بهم .

فلما بلغ ذلك إلى الأمير يلبننا الناصرى ، نائب حلب ، فاجتمع رأى النواب

والمسكر ، على أن يتوجهوا إليه حيث كان ويحاربوه ، ونخرجوا على حمية إلى أن أدركه عند البياضية ، فسكوه ، ومسكوا معه أخاه قرا محمد ، وأولاده وأمه وجماعته ؛ ثم إن المسكر رجع إلى سيس ، وقد غنموا من التركان خيولاً ، وسلاحاً ، وأثاثاً ، وغير ذلك ،

فأحضروا إبراهيم بن رمضان بين يدي نائب حلب ، ورسم بتوسيطه ، وأخاه قرا محمد . ثم إن نائب حلب ركب بمساكر حلب ، وسلك بهم جبلا يسمى صاروجا شام ، وهو مكان ضيق ، وخلفه جبال شوامخ ، وأودية كلها أوحال ، لا يكاد الراكب يسلكه بفرسه ، وفي هذه الأودية أشجار ومياه ، وبها تركان قاطنين ، فهجموا عليهم جماعة من المسكر وقائلوهم ، فقتل هناك من الفريقين ما لا يحصى عددهم ، وتاه الأمير يلبنغا الناصري ، نائب حلب ، في بعض الأودية التي هناك ، حتى أشيع فقده ، ثم ظهر بمد ذلك وأتى إلى المسكر ؛ ثم آل الأمر من بعد ذلك أن التركان انكسروا وهربوا ، بمد أن قاسى منهم المسكر بلاء عظيماً ، وشدة زائدة .

ثم إن المسكر رحل من هناك ، وتوجه إلى نحو قلعة إياس ، وكان الأمير يلبنغا الناصري ، نائب حلب ، قد جرح في وجهه جرحاً خفيفاً ، وحصل للمسكر هناك غلوة ، وعزّت الأقوات ، ومات عدة خيول من الجوع ، وقد أشرف المسكر على الهلاك . ثم قدم الخبر بوصول الأمير سودون الظفري ، حاجب الحجاب بحلب ، وقد حضر في عسكر من أهل حلب ، من شبان بانقوسا ، وقد بلنهم ما نزل بالمسكر من التركان ، فنودي بالنفير العام في حلب ، ونفج غالب أهل حلب وجماعة من الأكراد ؛ فهجموا على التركان الذين في باب الملك وملكوه منهم ، وقتلوا طائفة ممن كان به من التركان ، وهزمهم (١٩٩ ب) إلى نحو أدريندة ، ففرح المسكر الذي هناك بهذه الفصرة ؛ ثم إن المسكر توجه إلى أنطاكية ، ثم قدموا إلى حلب ، فكانت هذه السفرة شديدة المشقة ، كثيرة الخوف ، وكانت سلامتهم على غير القياس ، وقتل منهم جماعة كثيرة .

C. I-K. II, s. 351, y. 786h. / 1384-85.

وفي شهر رمضان ، قيه أخلع السلطان على تمر باى الحسى ، كاشف الأبلستين ؛
وأخلع على دسر داش التشتيمرى ، واستقرّ به نائب الكرك ؛ وأخلع على أيدير الشمسى
أبوزلطة ، واستقرّ به نائب الوجه القبلى ؛ وأخلع على محمد بن رمضان التركمانى ،
واستقرّ به نائب البيرة .

C. I-K. II, s. 520, y. 801h. / 1398-99.

وفيه كتب لنائب قلعة حلب ، بأن يحمل مائة قرقل ، وخمسين بركتوان ، من
خزانة السلاح بها ، إلى النائب بأدنة ، أحمد بن رمضان ، ويحمل له أيضا مبلغ ألفى دينار .

C. I-K. II, s. 542-543, y. 801h. / 1398-99.

وفي ذى القعدة ، فى ثانيه ، ركب طفيتمر ، مقدم البريدية ، البريد ، ومعه ماطقات
الأمراء الورسقى ، والأمراء الأوجقية ؛ ومطلق لنواب الملك والقلاع ؛ ومثال
لأحمد بن رمضان ، نائب أدنة ؛ ولأمراء التركمان ، ولنائب حلب ، ونائب سيس ؛
وصحبه أقبية مطرزة بفرو ، خمس عشرة قطعة ، وفوقانيات حرير بأطرزة زركش ،
أربع وعشرون قطعة ، وتشاريف عدة كثيرة .

C. I-K. II, s. 604-605, y. 803h. / 1400-01.

وفي جمادى الأولى ، أوله السبت ، فيه ، فى ثانيه (١٢٠ آ) ، قدم البريد من
السلطان ، بأنه قد ورد خمسة من أمراء طرابلس ، بكتاب أسندمر ، نائب النبية ،
يتضمن أن أحمد بن رمضان التركمانى ، وابن صاحب الباز ، وأولاد شمهرى ، ساروا
وأخذوا حلب ، وقتلوا من بها من أصحاب تمرلنك ، وهم زيادة على ثلاثة آلاف فارس .

C. I-K. II, s. 703, y. 807h. / 1404-05.

وفيه كثير فساد فارس بن صاحب الباز، من أمراء التركان ، واستولى على كثير من مملكة حلب ؛ فبعث إليه الأمير دمرداش ، نائب حلب ، بناصر الدين محمد بن شهري ، الحاجب ، وتغرى بردى بن أخى دمرداش ، إلى علاء الدين على بك بن ذلنادر ، وبمث ابن أخيه الآخر قرقاس ، إلى الأمير شهاب الدين أحمد بن رمضان ، ليحضرا بجائدهما من التراكمين البياضية ، والأيتادية .

وخرج من حلب في جمع موفور ، فنزل الممق ، وجمع بين ابن رمضان ، وابن ذلنادر ، وأصلح بينهما بعد المداوة الشديدة ، وأصلح أيضاً بين طائفتهما ، وها : الأجدية ، والبزقية ، وحلفهما للسلطان ، وبالغ في إكرامهم ، وألبس الأمير بن وخواصهما خلما سنية .

ثم مضى بهم على ابن صاحب الباز ، وقد انضم مع الأمير جكم ، وسودون الجلب ، وجمق ، وغيره من الخامرين على السلطان ، وقتلهم ، فانهزم ابن صاحب الباز ، وتمحصن هو وجكم بأنطاكية ، فنزل عليها دمرداش وحصرها .

فبينما هو في ذلك ، قدم طنيطمر ، مقدم البريدية ، وشاهين الآقجي ، وآقنا من إخوة جكم ، وعرف الدين موسى المذباني ، حاجب دمشق ، ومملوك الأمير شيخ ، نائب الشام ، والأمير علان الحافظي ، نائب حماة ، وعلى يدهم أمان السلطان ، وكتابه إلى الأمير جكم ، بتخيره بين الحضور إلى ديار مصر ، أو إقامته بالقدس ، أو طرابلس .

فتفرق الجمع عن دمرداش ، ورحل ابن رمضان ، وابن ذلنادر عائدين إلى بلادهما .

C. II, s. 249, y. 849h. / 1445-46.

وفي ربيع الأول ، قدم تغرى برمش الفقيه ، نائب القلمة ، وكان قد توجه إلى حلب لكشف الأخبار عن إبراهيم بن رمضان ، وكان قصد السلطان أن يقتله بحجة شرعية ؛ فلما كان يوم المولد وحضر القضاة الأربعة ، تغير السلطان على قاضي التضاة سعد الدين الديري ، بسبب إبراهيم بن رمضان ، وقد قيل عنه أنه وقع في كفر ثم لم يثبت عليه ، وكان السلطان قصده يمجّل عليه بالقتل ، فتوقف (٢٢٧ب) في قتله سعد الدين الديري ، ثم إن إبراهيم بن رمضان ضرب وسجن ، فأقام في السجن مدة ومات .

C. III, s. 41, y. 874h. / 1469-70.

وفيه جاءت الأخبار من حلب بأن ابن رمضان أمير التركان أخذ جماعة من التركان وكبس على أعوان سوار ، وأخذ منهم قلمة سيس ، فسُرَّ السلطان لهذا الخبر وأرسل إلى ابن رمضان خلمة سنية .

C. III, s. 51, y. 875h. / 1470-71.

وفي هذا الشهر جاءت الأخبار بأن شاه سوار تقاتل مع ابن رمضان أمير التركان ، فانكسر ابن رمضان وملك سوار قلمة إياس ، فانزعج السلطان لهذا الخبر، وأخذ في أسباب خروج تجريدة إلى سوار .

C. IV, s. 118, y. 913h. / 1507-08.

وفيه جاءت الأخبار من عند نائب حلب بأن إسماعيل شاه بن حيدر الصوفي المقدم ذكره قد تحرك على بلاد السلطان ووصل أوائل عسكره إلى ملطية ، وحكوا عنه أموراً شنيعة في أفعاله ، فلما بلغ السلطان ذلك تنكّد إلى الغاية وجمع الأمراء وضربوا مشورة في أمر الصوفي ، فأشار الأمراء على السلطان بأن يرسل إليه تجريدة فنادى للمسكر بالعرض ، فطلع المسكر قاطبة إلى القلعة فعرضهم ، وكان قاصد ابن عثمان حاضراً وخليل بيك بن رمضان أمير التركان .

C. IV, s. 191, y. 916h. / 1510-11.

وفيه جاءت الأخبار بوفاة خليل بيك بن رمضان أمير التركان ، وكان رئيساً حشماً لا بأس به .

C. IV, s. 193, y. 916h. / 1510-11.

وأخلع على شخص من أولاد ابن رمضان وأقرّه أميراً للتركمان عوضاً عن خليل بيك المقدم ذكر وفاته .

C. IV, s. 268, y. 918h. / 1512-13.

وفيه

في يوم الاثنين ثامن عشرينه حضر قاصد ابن رمضان أمير التركان وعلى يده
تقدمة حافلة للسلطان . - ومن العجائب أن في هذا الشهر اجتمع عند السلطان
نحو من أربعة عشر قاصدا

C. IV, s. 378, y. 920h. / 1514.

وفي يوم الاثنين

خامس عشرينه أخلع السلطان على شخص من أولاد ابن رمضان أمير التركان
يقال له سليم بيك ، فأخلع عليه وقرره في أمرة التركان عوضا عن ابن عمه محمود
بيك .

II. AKKOYUNLULAR İLE İLGİLİ METİNLER

C. I-K. II, s. 502, y. 800h. / 1397-98.

وفيه جاءت الأخبار بقتل سولى بن ذلنادر، أمير التركان ، وقد قتله بعض التراكمة بحيلة عملها . - وقتل أيضا صاحب سيواس ، وكان قتله على يد قرايلك .

C. I-K. II, s. 521-522, y. 801h. / 1398-99.

وفيه أرسل السلطان أمانا لقرايلك عثمان بن طور على ، وكتب لנائب حلب ، بأن يحمل إلى عثمان بن طور ، من مال الحاصل ، خمسين ألف درهم فضة ، مع الأمان المجهز له .

C. I-K. II, s. 606-607, y. 803h. / 1400-01.

وفيه ، فى خامس عشرينه ، قدم البريد من السلطان ، فاستدعى الأمير تمراز ، نائب النيبة ، شيخ الإسلام البلقينى ، وولده جلال الدين عبد الرحمن ، قاضى المسكر ، ومن تأخر بالقاهرة من الأعيان ، وقرئ عليهم كتاب السلطان ، بأنه قدم إلى دمشق فى سادسه ، وواقع طائفة من المسكر ، فى ثامنه ، أصحاب تمرلنك ؛ وأن مرزة شاه ابن تمرلنك ، وصهره نور الدين ، قتلا ، وقتل قرالك بن طرالى التركانى .

C. I-K. II, s. 712, y. 807h. / 1404-05.

وفيه ، فى حادى عشرينه ، نزل ابن الأمير طور على ، المعروف بقرايلك ، على البيرة ، ونهبها ، وسبى ، وأحرق .

C. I-K. II, s. 772-773, y. 809h. / 1406-07.

وفيه دقت البشائر بموت جكم ، وكان من خبره أنه لما تسلطن ، استمدت لأخذ بلاد الشمال ، وأعرض عن مصر ؛ ثم خرج من حلب يريد الأمير عثمان بن طور على ابن قرايلك ، وقد نزل بتركانه فى أراضى آمد ؛ فحصر جكم البيرة حتى أخذها ، وقتل نائبيها كزل ، ثم عدى الفرات من البيرة ، فألقته رُسُل قرايلك ، يرغب إليه فى رجوعه إلى حلب ، وأنه يحمل إليه من الجمال والأغنام عددا كثيرا ، فلم يقبل .
وسار حتى قرب من ماردين ، فنزل ، وأقام أياما ، حتى نزل إليه الملك الظاهر مجد الدين عيسى ، وحاجبه نياض ، من ماردين ، فسار به إلى قرايلك ، وحطم عليه ، فقاتله قتالا كبيرا أبل فيه جكم بنفسه بلاء عظيما ، وقتل بيده إبراهيم بن قرايلك .

فانهزم لقتله التركان إلى مدينة آمد ، وامتنعوا بها ، فاقتحم جكم ، في طائفة ، عليهم ، حتى توسط بين بساتين آمد ، فإذا هم قد أرسلوا المياه ، فوحت الأراضي ، بحيث يرتطم فيهم الفارص بفرسه ، فلا يقدر على الخلاص ؛ فأخذ جكم ، ومن معه ، الرجم من كل جهة ، وقد أحصر داء في مضيق بين الجبال ، لا يمكن فيه كراً ولا فرّاً . وصوب بعض التراكين على جكم ، ورواه بججر في مقلع ، أصاب جبهته ، فغتلد قليلا ، ومسح الدم عن وجهه ولحيته ، ثم اختلط وصقط عن فرسه ، فنكأ التركان على من معه وقتلوه ؛ فانهزم بقية السكر ، (١٩٩ ب) والتركان في أعقابهم تقتل وتأسر ، فلم ينج منهم إلا القليل .

وطلب جكم بين القتلى حتى عرفه ، فقطع رأسه ، وبعثها إلى مصر ؛ وقتل في هذه الواقعة : الأمير ناصر الدين محمد بن شمري ، حاجب حلب ، والأمير آقول ، نائب عينتاب ، والملك الظاهر عيسى ، صاحب ماردين ، وحاجبه فياض ؛ وفرّ الأمير كمشبنا الميساوي ، والأمير تمرّبنا المشطوب ، حتى لحقا بحلب .

وكانت هذه الواقعة في سابع عشرين ذى القعدة ، فدقت البشار بقلمة الجبل ثلاثة أيام ، فكان كما يقال في المعنى :

اجعل الصبر للنوائب عدة كم تراخي الزمان من بعد شدة

كن صبورا على النوائب راض كل صعب سينقضي بعد مدة

ولو كان جكم قنع بالنصرة التي حصلت له أولاً ، لكانت كفاية ، لأنه كسر

عسكر قراييك ، وقتل ابنه إبراهيم ، لكن إذا فرغ الأجل ، سبب الله تعالى له أسباباً .

C. I-K. II, s. 777, y. 810h. / 1407-08.

وفيه ، في يوم الجمعة ثامن عشره ، قدم حاجب الأمير نير ، ومعه رأس الأمير جكم ، ورأس ابن شمري ، فخلع عليه ، ودقت البشار لذلك ، وطيف بالراسين على قناتين ، ونودي عليهما في القاهرة ، ثم علقا على باب زويلة ؛ ونودي بالزينة ، فزيت القاهرة ، ومصر ، سبعة أيام ، والرأس معلقة ؛ وقيل ، إن قراييك قطع أعضاء جكم ، وأرسل كل عضو منها إلى مدينة من مدائن الشرق .

C. I-K. II, s. 793, y. 811h. / 1408-09.

وفيه جاءت الأخبار بأن قرابلك، ملكَ ماردین، من الملك الصالح أحمد بن إسكندر الأرتقي، وهو آخر ملوك بني الأرتق، فأعطاه قرابلك الموصل، وأخذ منه ماردین؛ فلم يقم الملك الصالح بالموصل سوى مدة يسيرة، ومات فجأة من قهره، وبه زالت دولة الأرتقية، وقد ملكوا ماردین، وغيرها، نحواً من ثلثماية سنة، وزالت دولتها كأنها لم تكن.

C. I-K. II, s. 813, y. 814h. / 1411-12.

وفي ربيع الآخر، جاءت الأخبار بوقوع فتنة، بين قرا يوسف، وقرابلك، وخرّب بسبب ذلك غالب بلاد الشرق.

C. II, s. 39, y. 821h. / 1418.

وفيه جاءت الأخبار بأن قرا يوسف زحف على قرابلك بن تمولنك، وقد وصل إلى آمد، ففر منه قرابلك وعدّى من الفرات إلى الممق، فأرسل نائب حلب يعرف السلطان بذلك، فلما وصل هذا الخبر اضطربت الأحوال، وكان السلطان عمل له برق عظيم على أنه يحجّ في تلك السنة، فلما جاءه هذا الخبر بطل أمر سفره إلى الحجاز، وأخذ في أسباب عرض العسكر إلى التجريدة.

C. II, s. 40, y. 821h. / 1418.

وفي رمضان، جاء هيجان وأخبر أن قرا يوسف يهتج جاليش عسكره إلى حلب، فخرج إليه نائب حلب، وتجارب معهم، فانكسر جاليش قرا يوسف، وقتل منه جماعة، وأن قرابلك رحل عن حلب؛ فلما بلغ قرا يوسف أن جاليشه انكسر، أرسل يقول لنائب حلب: « مالي عند بلاد السلطان شغل، وإنما شغلي عند قرابلك »، فلما جاءه هذا الخبر، سكن ما كان عند السلطان من الاضطراب قليلاً.

C. II, s. 55, y. 823h. / 1420.

وفي شعبان ، جاءت الأخبار بأن قرابك قبض على بير عمر ، صاحب أذربيجان ، وقطع رأسه ، وأرسلها إلى السلطان .

C. II, s. 69, y. 824h. / 1421.

وفيه قدم رسول شاه ريوخ بن تمرلك ، على نظام الملك ططر ؟ وقدم عليه أيضا رسول قرابك .

C. II, s. 111, y. 829h. / 1426.

وفيه حضر هاويل بن قرابك أسيرا إلى القاهرة ، وسجن بالبرج في القلعة ، حتى مات بالطاعون في سنة ثلاث وثلاثين [وثمانائة]

C. II, s. 123, y. 832h. / 1428-29.

وفيه عمين السلطان تجريدة ثقيلة إلى قرابك .

C. II, s. 125, y. 832h. / 1428-29.

وفيه جاءت الأخبار بأن المسكر ، الذي توجه من مصر ، لما وصل إلى الرها ملكها وأخرب المدينة ، وحصل بينهم وبين عسكر قرابك وقعة عظيمة ، فانكسر جاليس عسكر قرابك ، وقبض على ولده قاويل وتسعة من أمرائه ، وقتل من العسكر مالا يحصى ، وكانت هذه أول الفتن بين قرابك وبين السلطان ، وجرى بينهما فيها بعد أمور يأتي ذكرها .

C. II, s. 126, y. 833h. / 1429-30.

وفي ذي الحجة ، وصل ابن قرابك وهو في الحديد ، فسجن بالقلعة إلى أن يكون من أمره ما يكون .

C. II, s. 131, y. 833h. / 1429-30.

ومات هاويل بن قرابك ، وكان مسجوناً بالقلعة .

C. II, s. 136-137, y. 834h. / 1430-31.

وفيه جاءت الأخبار بحركة قرايلك ، وأنه وصل إلى ملطية ؛ فلما تحقق السلطان ذلك ، عيّن له تجريدة وبها من الأمراء : الأتابكي جار قطلوا ، وأينال الحكمي أمير سلاح ، وآقينا التمرآزي أمير مجلس ، وتمراز القرمشي رأس نوبة كبير ، ومراد خجا أحد المقدمين ، وعدة أمراء طبلخانات وعشروات ، وصحبهم خمسمائة مملوك ، فخرجوا على حمية قاصدين البلاد الشامية .

وفي صفر ، أرسل نائب الشام ونائب حلب للسلطان ، بأن لا حاجة بخروج تجريدة ، فإن قرايلك رجع إلى بلاده ، فرسم السلطان بعود الأمراء والعسكر ، فمادوا من قطيا ؛ فلما دخلوا إلى القاهرة ، (١٧٩ ب) رسم السلطان لهم بإعادة ما أخذوه من النفقة ، فحصل لهم بسبب ذلك غاية ما يكون من المشقة ، وتضررت النلمان من ذلك ، وقد تصرفوا في جوامعهم ، فقتل عليهم بذلك .

وفي ربيع الأول ، نزل السلطان ، وتوجه إلى الرماية نحو بركة الحاج . - وفيه عمل المولد الشريف على العادة . - وفيه أشيع سفر السلطان إلى محاربة قرايلك ، وكثرت الأقوال في ذلك .

C. II, s. 141, y. 835h. / 1431-32.

وفيه جاءت الأخبار بأن قرايلك يوسف ، قد استولى على ماردين ، وقتل متملكها ، وبمئذ مفاتيح قلعتها إلى السلطان ، فلما ثقل أمر قرايلك ، أخذ السلطان حذره منه ، وشرع في أمر السفر إليه .

C. II, s. 144, y. 836h. / 1432-33.

وفيه أخلع السلطان على حسن بك بن سالم التركماني ، ابن أخت قرايلك ، واستقرت كاشف البحيرة ، عوضا عن الأمير علي .

وفيه جاءت الأخبار بأن السلطان دخل إلى آمد ونزل عليها، فوقع بينه وبين قراييك وقعة عظيمة ، وقتل بها جماعة من المالك السلطانية ، وقتل بها شخص من الأمراء المشروبات ، يقال له تاني بك المصارع ، أحد رؤوس النوب ، وقتل الأمير سودون ميقي الظاهري أحد المقدمين ، وكان جرح في الوقعة فقمعد أياما ومات .

ثم بلغ السلطان أن قراييك أشغل المسكر بنهب بعض ضياع آمد ، وطلب التوجه إلى حلب ، سيطرقها على حين غفلة ، فجهّز له السلطان جماعة من المسكر ، فأدركوه بالقرب من الفرات ، فحصل بينهما وقعة على شاطئ الفرات ، فقتل من المسكر جماعة كثيرة ، وغرق في الفرات الأكثر ، فرجع قراييك .

ثم إن السلطان أخذ في حصار قلعة آمد ، ونصب عليها المناجيق ، فطال الحصار عليها حتى تقلق المسكر ، ووقع بسبب ذلك أمور يطول شرحها ، وتقلب المسكر على السلطان هناك ، وقصد الوثوب عليه ، فلما تحقق السلطان ذلك ، عزم على الرحيل من آمد والتوجه إلى حلب ، وكان وقع الغلاء بآمد حتى عزت الأقوات ، حتى علف البهائم والحيل ، فضج المسكر من ذلك ، فصنّفوا هناك غنوة ، وهم يقولون من أبيات :

في آمد رأينا العونة في كل خيمة مرجونة
الغلام نهاروا يطحن والجندی يجيب المونة

فأقاموا على آمد نحو من أربعين يوما ، وقراييك لم يحضر إلى آمد ، (١٨٤ ب) وإنما كان يقاتل [عنه] ولده مراد بك ، وصهره محمود ، مع نائب آمد ، فعملوا في عسكر مصر البطيط ، وقتل من الفريقين ما لا يحصى عددهم ؛ ثم بلغ السلطان بأن قراييك نازلا بالقرب من آمد ، فمّين له السلطان جارقطوا ، نائب الشام ، ومعه عسكر ، وجرت بينهما أمور يطول شرحها .

ثم إن قراييك بعث قاصدا للسلطان ، وهو أحمد بن عمه ، وبعث معه بشخص آخر قاضي من علمائه ، وعلى يدها مطالعة مضمونها ، أنه أرسل يسأل في الصلح ، فما صدق السلطان بذلك ، وكان في وجل بسبب تقلب المسكر عليه ، وقد اشتدّ الغلاء ، فأجاب إلى الصلح ، وبعث القاضي محب الدين بن الأشقر ، نائب كاتب السر ، فحلف قراييك بالدخول تحت طاعة السلطان ، وبعث إليه خلعة ، وفرسا بسرجه ذهب

وكتبوش، وسيف مسقط ذهب، وغير ذلك، ثم انعقد بينهما الصلح .
وفي أثناء الطريق حضر قاصد إسكندر بن قرا يوسف ، صاحب مدينة
آذربيجان، ، فأرسل يسأل السلطان في الحضور ، ليكون هو والسلطان عوناً على
قرايلك ، فشكره السلطان على ذلك وأثنى عليه ؛ ثم قدم على السلطان الملك الأصف
يحيى بن صاحب حصن كيفا [من عند أخيه الملك الكامل خليل ، وأرسل للسلطان
تقدمة حافلة ، وأرسل يسأله في الحضور ليكون عوناً للسلطان على قرايلك، فشكره
لذلك ، وأثنى عليه ، وأرسل إليه خلعة وتقليداً بولاية حصن كيفا] عوضاً عن أبيه ؛
وهذا ملخص ما وقع للسلطان بآمد في هذه التجريدة ، وذلك على سبيل الاختصار .
وفيه جاءت الأخبار بأن السلطان رحل من آمد.

C. II, s. 150, y. 836h. / 1432-33.

وفيه جاءت الأخبار بأن قرايلك ، لما رجع السلطان، عاد إلى أقاليم الشنمية ، من
نهب الضياع، وقطع الأشجار ، حتى أشيع أن السلطان يعود إلى آمد .

C. II, s. 152, y. 837h. / 1433-34.

فكانت مدة تلبية السلطان في هذه السفرة ستة أشهر ونصف ، وهو آخر
من جرد وخرج في التجريدة إلى البلاد الشامية من السلاطين ، وقيل إنه أصراف
على هذه التجريدة ما يزيد على خمسمائة ألف دينار ، ورجع من غير طائل ، ولم يبلغ
القصود ، ولو أقام بمصر وأرسل تجريدة ثقيلة من الأمد والمسكر ، لكان عين
الصواب ، ولكن رهج وظن أن الأمر سهل ، فتزايدت الفتن عما كانت أضعافاً ،
وتمرد قرايلك وغيره من التركان ، والله الأمر .

C. II, s. 158, y. 837h. / 1433-34.

وفيه قد وصل قاصد قرايلك بهديّة للسلطان ،

ومكاتبة من عند قرايلك .

C. II, s. 161, y. 838h. / 1434-35.

وفي جمادى الآخرة ، جاءت الأخبار بأن قرايلك جمع المساكر ، ونزل على الرّها ،

وقد وصل أوائل عسكره إلى ملطية ، فتنكّد السلطان لذلك .

C. II, s. 164, y. 839h. / 1435-36.

وفيه جاءت الأخبار بأن جاني بك الصوفي التفّ على قرايلك ، وقد أمده بمخيول

ورجال ، وصار يمطمط في البلاد وينهبها ، ويأخذ منها الأموال بقاءم سيفه ، فتنكّد

السلطان لذلك .

وفي صفر ، جاءت الأخبار بأن إسكندر بن قرا يوسف ، زحف على قرايلك في

الجمّ الخفير من المساكر ، ففرّ منه قرايلك ، فتبسه ، فأرمى نفسه قرايلك في تهر هناك ،

خوفاً أن يؤخذ باليد ، ففرق في النهر بنفسه ، فمات ، ودفنوه أولاده تحت الليل حتى

لا يشعر به أحد ، فلا زال (١٩١ آ) إسكندر بك يفحص عن قبره حتى أخرجه

بعد أيام ، وحزّ رأسه وبمّتها للسلطان في علبة ، وكفى الله الناس شرّه .

ثم في أثناء ذلك ، بعث شاه روخ ولده أحمد جوكي ، مع جماعة من المسكر ، نجدة

إلى قرايلك ، فوجده قد مات ، فتحارب مع إسكندر بن قرا يوسف ، فانكسر

إسكندر وولّى هاربا إلى بلاد الروم ، وملك أحمد بن شاه روخ بلاد الإسكندر بن

قرا يوسف ، وفرض على أهلها أموالا جزيلة ، وتزوّج بابنة قرايلك ، وجرى على

إسكندر هذا أمور يطول شرحها ، واستمرّ في هجاج هوشتات ، كما سيأتي ذكر ذلك .

C. II, s. 166, y. 839h. / 1435-36.

وفيه وصل رأس قرابلك ، وممها نحو من ثلاثين رأسا من أولاده وأمرائه ، فأعسروهم على رماح ، وزينت لهم القاهرة ، ثم علقت رأس قرابلك وأولاده على باب زويلة ثلاثة أيام ، ثم دفنت ، وفيه وصل (١٩٢ آ) قاصد من عند إسكندر بن قزا يوسف ، وعلى يده مكتوبة بأنه مع السلطان عونته على شاه روح بن تمرلنك ، فشكره على ذلك ، وجّه له هدية بنحو عشرة آلاف دينار ، وهو الذي كان سببا لقتل قرابلك كما تقدم .

C. II, s. 178, y. 841h. / 1437-38.

وفيه وصلت رأس جاني بك الصوفي إلى القاهرة ، وكان سبب قتله أنه توجه إلى محمد بك بن قرابلك ، ونزل عنده ، وكان جاني بك الصوفي فرّ من ذلتادر إلى بلاد ابن عثمان ، فصار تنرى برمش نائب حلب يستميل التركان ، وينعم عليهم بالأموال الجزيلة ، وأرسل إلى أولاد قرابلك خمسة آلاف دينار ليقبضوا على جاني بك الصوفي ؛ فلما بلغ جاني بك الصوفي ذلك ، بادر ليفرّ من عند أولاد قرابلك ، فخرج من عندهم لينجو بنفسه ، فأدركه جماعة من أولاد قرابلك ، فقتلوه وحزّوا رأسه وبشوا بها إلى نائب حلب ، فبشها نائب حلب إلى السلطان في عليه ، فطيف بها في القاهرة ، وعلقت على باب زويلة ثلاثة أيام ، ثم رميت في سراب جامع الحاكم .

C. II, s. 206, y. 842h. / 1438-39.

وفيه وصل على بك بن قرابلك إلى القاهرة ، وكان صحبته [ولده] حسن بك الطويل ، الذي تولّى ملك المراقين فيما بعد ، فأنزلهما السلطان ، ورتب لهما ما يكفيهما . -

C. II, s. 243, y. 848h. / 1444-45.

وفيه جاءت الأخبار ، بوفاة صاحب ديار بكر ابن قرابلك التركاني ، وكان قد ملك ديار بكر بعد أبيه ، وكان قبيح السيرة ؛ فملك بعده ابن أخيه جهان كير (٢٢٥ آ) ابن على أخو حسن الطويل ، ولا زالوا يرتقوا حتى صاروا ملوك الشرق .

C. II, s. 261, y. 852h. / 1448-49.

وفيه جاءت الأخبار بأن قرابلك وصل إلى البيرة ونهبها ، وأخرب ضياعها ، فخرج إليه نائب ملطية ، فأنصوه النوروزي ، وتقاتل منه ، فخرج فأنصوه ونهب عسكره .

C. II, s. 290, y. 855h. / 1451.

وفيه جاءت الأخبار، بأن جهان كير قد بمث أخاه حسن الطويل مع عسكر لقتال عمّه الشيخ حسن ، فلما التقى معه تقاتل وإياه ، فأل أمره إلى قتل عمّه الشيخ حسن ، وكان أول ظهور حسن الطويل ، وتأكدت من يومئذ المداوة بينه وبين جهان شاه ، ولا زال حتى قلمه من ملكه واستقل به .

C. II, s. 335-336, y. 860h. / 1455-56.

وفى ذى الحجة ، قدم قاصد جهان شاه ، وصحبه هديّة للسلطان ، وعلى يده مكاتبة تتضمن أنه بمث يشكو إلى السلطان من حسن بك الطويل ، بأنه جارّ عليه ، وقد زحف على بلاده ؟ فأرسل إليه السلطان الجواب عن ذلك .

C. II, s. 340, y. 861h. / 1456-57.

وفيه جاءت الأخبار بأن حسن بك الطويل ، صاحب ديار بكر ، تحارب مع ابن جهان شاه ، صاحب تبريز والمراقين ، فخرى بينهما من الحروب ما يطول شرحه ، وآل الأمر أنّ حسن الطويل قد انتصر على ابن جهان شاه؛ فلما جاءت الأخبار بذلك سرّ السلطان بنصرة حسن الطويل على [ابن] جهان شاه .

C. II, s. 388, y. 865h. / 1460-61.

وفيه جاءت الأخبار بوقوع فتنة كبيرة ، بين محمد بن عثمان ، ملك الروم ، وبين حسن بك الطويل ، صاحب ديار بكر .

C. II, s. 392, y. 866h. / 1461-62.

وفيه جاءت الأخبار ، بأن الملك خلف الأيوبي ، صاحب حصن كيفا ، قد قتله ولده ، فلما قتل ثار بنو عمه على ابن خلف المقتول ، فقتلوه وملكوا منه حصن كيفا ، فوقع بينهم خلف عظيم ؛ فلما بلغ حسن الطويل ذلك ، زحف عليهم ، وحاربهم فلما منهم حصن كيفا ، وكان هذا سببا لوزال دولة الأيوبية عن حصن كيفا ، بعد ما ملكوا حصن كيفا نحو من مائتي سنة وكسور ، فمن يومئذ استولى حسن الطويل على حصن كيفا ، وما حولها ؛ وكان الملك خلف ، الذي قتل ، حسن السيرة ، محببا للرعية ، كثير العدل فيهم ، وكان لا بأس به في ملوك الشرق .

وفيه قدم قاصد حسن الطويل ، وعلى يده مكاتبة ، تتضمن بأن جانم نائب الشام قد التجأ إليه مستشفعا به إلى السلطان ، وكان هذا من جانم عين الخداع ، إلى أن تقوى شوكته ، ويلتفت عليه التركان .

C. II, s. 426, y. 869h. / 1464-65.

وفيه جاءت مكاتبة حسن بك الطويل ، بأنه سار نجدة إلى ابن قزمان ، لما تحارب مع إخوته ، فكسروهم ، وفرّوا منه إلى بلاد ابن عثمان ، فأخذ منهم عدة قلاع ، فسر السلطان بهذا الخبر .

C. II, s. 427, y. 869h. / 1464-65.

وفيه أرسل السلطان

إلى ابن عثمان قاصدا ، وهو السيد الشريف نور الدين على الكردي ، وأرسل يسأل ابن عثمان بأن يصطليح معه على حسن الطويل ، وقد بلغ السلطان أن حسن الطويل استولى على قلعة كركر ، وأظهر المخالفة لسلطان مصر . - وفيه جاءت الأخبار بوفاة وفي جمادى الآخرة ، حضر قاصد حسن الطويل ، وعلى يده مفاتيح قلعة كركر ، ترضيا لخاطر السلطان ، وأرسل يطلب في نظير ذلك منه عشرة آلاف دينار .

C. II, s. 428, y. 869h. / 1464-65.

وفيه أخلع السلطان على قاصد حسن الطويل ، ورسم له بالسفر ، وأرسل صحبته هدية حافلة إلى (٧٣ آ) حسن الطويل ، طمعا في أن يسلم قلعة كركر ويرجع عنها ؛ وكان السلطان قصد أن يرسل إليه تجريدة ، وعين جماعة من الأمراء بأن يتوجهوا إلى حلب ويقيمون بها .

C. II, s. 430, y. 869h. / 1464-65.

وفي ذي القعدة ، جاءت الأخبار بأن أيتال الأشقر ، أتاك حلب ، خرج متوجها إلى آمد ، واجتمع بحسن الطويل ، بسبب تسليم قلعة كركر ، فلما اجتمع به سلمه مفاتيح قلعة كركر ، فتسلمها منه عثمان بن أغلبك ، ليكون نائبا بها عن السلطان . - وفيه جاءت الأخبار (٧٤ ب) بأن حسن الطويل نزل على جهات خرت برت ، وحاصر أهلها ، وأخذها من ملك أصلان ؛ وحصل ببلاد الشرق في أواخر هذه السنة غاية الاضطراب .

C. II, s. 433, y. 870h. / 1465-66.

وفيه جاءت الأخبار من حلب ، بأن حسن الطويل قد زحف على ملك أصلان ، ففر منه إلى الأبلستين ، فتبعه ودخل إلى الأبلستين ، فنهبا وأخرب غالبها ، ثم رجع وملك خرت برت ؛ فلما بلغ السلطان ذلك أنزعج لهذا الخبر ، وقد قويت شوكة حسن الطويل .

C. II, s. 437, y. 870h. / 1465-66.

وفي رجب ، جاءت الأخبار من حلب بأن أم حسن الطويل ، قد وصلت إلى حلب ، وعلى يدها مفاتيح قلعة خرت برت ، لتسلمها للسلطان وتسترضيه عن ولدها حسن الطويل ؛ فأذن لها السلطان بالسُخول إلى القاهرة ، فلما حضرت أكرمها السلطان غاية الإكرام ، وسلمته المفاتيح ، وأقامت بمصر مدة وسافرت ، فزودها السلطان بهديّة حافلة ، ورجعت إلى بلادها .

C. II, s. 450, y. 871h. / 1466-67.

وفيه جاءت الأخبار ، بوقوع فتنة كبيرة بين جهان شاه صاحب العراقين ، وبين حسن بك الطويل صاحب ديار بكر ، ودامت تلك الفتنة في اتّساع ، إلى أن قتل جهان شاه على يد حسن الطويل ، وتملك بلاده ، كما سيأتي ذكر ذلك في محله . -

C. II, s. 461, y. 872h. / 1467-68.

وفي أواخر هذا الشهر ، توفي قتيلًا ببلاد الشرق يشبك أوش قلق المؤيدي ، قتل بيد حسن الطويل ، صاحب ديار بكر ، وكان موصوفًا بالشجاعة جدًّا .

C. II, s. 463, y. 872h. / 1467-68.

وفيه جاءت الأخبار بوفاة جهان كبير أخي حسن الطويل ، وكان من محاسن بني قراييك ، وكان متوليًّا على ماردين ، وأنعم عليه الظاهر جقمق بتقدمة ألف بحلب ، وملك ديار بكر بعد عمه حمزه ؛ فلما مات استقلّ حسن الطويل بعده بملك ماردين وديار بكر جميعه ، واشتهر صايح حسن الطويل وذكره من يومئذ ، وعظم قدره جدًّا .

C. II, s. 471, y. 872h. / 1467-68.

وفيه وصلت رأس جهان شاه ، وقد قتله حسن الطويل ، وأرسل رأسه إلى بين يدي السلطان ، فرسم بأن تعلق على باب زويلة ثلاثة أيام ، فسُلقت ، وكان هذا أول بتع حسن الطويل في ملوك الشرق .

C. II, s. 472, y. 872h. / 1467-68.

وفيه جاءت الأخبار بأن حسن الطويل ، زحف على بلاد السلطان ، وقد قصد محاربة سوار ، وكان قصد حسن الطويل أن يشيل سوار من طريقه ، حتى يتمكن هو من الزحف على بلاد السلطان .

C. III, s. 19, y. 873h. / 1468-69.

وفيه حضر قاصد حسن الطويل ، وعلى يده مكاتبة بالتهنئة للسلطان بالملك ، وصحبتة هدّية حافلة .

C. III, s. 21, y. 873h. / 1468-69.

وفيه نزل السلطان من القلعة وتوجّه إلى خانقة سرياقوس ، ونصب هناك الخيام ، وأقام يومين ، وعمل أسمطة حافلة وحضر هناك مع السلطان قاصد حسن الطويل ، وقاصد ملك الهند ، فكانت تلك أياما مشهودة ، وانشرح السلطان ، ثم عاد إلى القلعة .

C. III, s. 24, y. 873h. / 1468-69.

وفيه جاءت الأخبار بأن حسن الطويل قد استولى على ممالك العراق وطرد من كان بها من الملوك ، وقد تزايدت عظمته جدا ، فخشي السلطان منه في الباطن وأخذ حذره ، ولكن أشغله عنه أمر سوار .

C. III, s. 27, y. 873h. / 1468-69.

وفيه وصل قاصد حسن الطويل وعلى يده هدّية للسلطان ، ومكاتبة تتضمن ما ملكه من ملك العراقين ، وعلى يده عدّة مفاتيح لعدة حصون وقلاع ، وأرسل (١١٣ آ) يتملق للسلطان بأن كل ما ملكه من البلاد هو زيادة في ممالك السلطان ، وأنه النائب عنه فيها ، فأكرم السلطان قاصده وأضافه ، وأخلع عليه كاملة حافلة ، وأرسل إلى حسن الطويل هدّية سنّية ، وأذن للقاصد بالسفر ؛ وكان هذا من حسن الطويل عين الخداع لما يأتي منه من بمد ذلك .

C. III, s. 32, y. 873h. / 1468-69.

وفيه جاءت الأخبار بقتل السلطان أبو سعيد بن أحمد بن سعدان شاه بن تمرلنك ، وكان ممتلكا سمرقند وبخارى ، قُتل على يد حسن الطويل ، وكان من أجل ملوك الشرق قدرا ، فلما قتل تولى من بعده ولده أحمد وهو باق على ملكه إلى يومنا هذا .

C. III, s. 34, y. 873h. / 1468-69.

واستمرّ في ذلك الموكب حتى طلع

إلى القلعة ، وهذا أول مواكب الحافلة .

وصادف أن قاصد حسن الطويل كان حاضرا ، فتعجب من حسن هذا الموكب ، وكان قد حضر وعلى يده رأس أبي سعيد ملك سمرقند ، وقد تقدّم أنه قُتل على يد حسن الطويل ؛ فلما صعد السلطان إلى القلعة وجلس على الدكة بالحوش ، حضر قاصد حسن الطويل ومعه رأس أبي سعيد في علبة ، وكان المسكر بالشاش والقماش وكان الموكب عاما .

C. III, s. 53, y. 875h. / 1470-71.

وفيه أخلع

السلطان على قاصد حسن الطويل وأذن له بالسفر، وجّهز معه هدية إلى حسن الطويل .

C. III, s. 70, y. 876h. / 1471-72.

وفيه قدم قاصد من عند حسن الطويل

وعلى يده هدية للسلطان ، ومكاتبة فيها أشياء سرّ ، فلم ينشرح السلطان لقدوم هذا القاصد ، ولم يُعلم ما في المكاتبة .

C. III, s. 72, y. 876h. / 1471-72.

وفي هذه السنة

كانت الفتن المهولات ببلاد فارس ، واستمرت الفتن عمالة حتى ملكها بنى وطاس ، وكانت الفتن عمالة ببلاد الشرق بين حسن الطويل وبين ملوك هراة وسمرقند . - وخرجت هذه السنة عن فتن وشورور في بلاد الشرق وغيرها من البلاد ، انتهى ذلك .

وفيه جاءت الأخبار من عند نائب حلب ، بأن حسن بك الطويل ملك المراقين قد جمع من المساكر ما لا يحصى ، وهو زاحف على بلاد السلطان ، وقد بعث ولده محمد مع عسكر ثقيل ، وقد وصلوا إلى الرُّها ، فكثرت القتال والقيل بين الناس بسبب ذلك ، فما صدق المسكر متى نحدث عنهم فتنة شاه سوار ، فانتشى لهم فتنة حسن الطويل ، وزاد الكلام بين الناس بأن هذا ما هو مثل شاهسوار ، وأن هذا ما يطاق جدا ، فقلق السلطان والمسكر لهذا الخبر ، فكان كما قيل في المعنى :

شكوتُ جالوس إنسان ثقيل فجاءنا آخر من ذاك أثقل

فكنت كمن شكى الطاعون يوما فجاء له على الطاعون دُمّل

وفي جمادى الآخرة عين السلطان تجريدة إلى حسن بك الطويل ، وعين بها من الأمراء المقدمين ثلاثة ، وهم : جاني بك قلقسيز أمير سلاح ، وسودون الأفوم ، وقرابا الطويل الأينالى ، وعدة من الأمراء الطبلخانات والمشرات ، ومن الجند نحواً من خمسمائة مملوك ؛ فلما عينهم نفق عليهم وأمرهم بالمسير إلى حلب سرعة من غير تأخير . - وفيه وقع تشاحن عظيم بين الأمير يشبك الدوادار وبين خاير بك من حديد ، وذلك بحضرة السلطان ، وكان سبب ذلك لأجل صحاح الكاشف ، فإنه وقع بينه وبين الأمير خاير بك بسبب بلاده التي في الفيوم ، فتمصّب الأمير يشبك لصحاح ، فوقع بينهما ما لا خير فيه .

وفيه أخرج السلطان مقدمة سودون الأفوم ، وقد استمعى من السفر إلى حسن الطويل ، فلما أخرج عنه التقدمة أنعم (١٤٤ آ) بها على قجماس الإسحاقى ، ورتّب لسودون الأفوم ما يكفيه ، وبقى طرخانا مقياً في داره . - وفيه شفع في جاني بك المشد الأشرفى برسباى ، وكان مقياً بالقدس بطالاً ، فحضر إلى القاهرة ورتّب له

ما يكفيه ، واستمر مقيا بداره مدة حتى مات .

وفيه جاءت الأخبار من حلب بأن عسكر حسن الطويل قد استولى على نكتنا وكركر ، وبث مكاتبة مكتوبة بباء الذهب إلى شاه بُضَاغ صاحب الأبلستين ، بأن يسلم إليه القلاع التي حوله ولا يخرج عن طاعته ، وأرسل له في المكاتبة ألفاظا مزججة بما معناه : وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ ، ثم هدته في مكاتبته بأن متى خالفه يحصل عليه منه ما هو كيت وكيت .

فأرسل بُضَاغ المكاتبة للسلطان ، فلما قرأها وعلم ما فيها انزعج لذلك وتأثر ، ثم عين الأمير يشبك الدوادار باش المسكر ، وعين تجريدة أعظم من الأولى التي هيئها قبل ذلك ، فمئن بها من الأمراء المقدمين : يشبك الدوادار ، وأينال الأشقر ، وبرسباى قرا ، ومن الأمراء الطيلخانات والمشرات عدة وافرة ، وكتب من الجند فوق الألفين مملوك ، ثم نفق عليهم وأخذوا في أسباب الخروج إلى السفر ؛ فخرجت التجريدة الأولى قبل ذلك ، وكان باش عسكرها جاني بك قُلُقْسِيز أمير سلاح ، ومن معه من الأمراء ، فلما رحل من الريدانية خرج الأمير يشبك ومن معه من الأمراء فرجت لهم القاهرة ، وكان يوما مشهودا .

وفي رجب ، لما صعد القضاة للتهنئة بالشهر ، صعد معهم الشيخ أمين الدين الأقصراى ، فأخذ السلطان يتكلم مع الشيخ أمين الدين بسبب حسن الطويل ، فتكلم الشيخ أمين الدين بكلام انزعج منه السلطان ، وقد تقدم له معه في واقعة سوار بما تكلمه في ذلك المجلس ، وقد تأثر منه (١٤٤ ب) السلطان في الباطن - وفيه أرسل نائب الشام مكاتبة حسن الطويل إلى السلطان ، وكان أرسل يهدده في هذه المكاتبة ويأمره بأشياء لا يمكن شرحها ، وكتب في صدر المكاتبة : يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنصُرُوا اللَّهَ يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ ، فترجع السلطان لهذه الأخبار . - وفيه جاءت الأخبار من حلب بأن ورد بش نائب البيرة قد قبض

على جماعة من عسكر حسن الطويل وكسر جاليشه ، فسُرَّ السلطان لهذا الخبر .
وفيه وصل إلى القاهرة من بلاد الجركس أخت السلطان ، واسمها جان نين ،
وممها ولد لها ، فصعدت إلى القلعة في محفة وحوّلها الخدام ، وحضر معها عدّة نساء
جراكسة . - وفيه رحل الأمير يشبك هو والعسكر من الريدانية ، وكان مصروف
السلطان على هذه التجربة فيما تفقه على العسكر الذي توجّه للسفر ، مبلغ أربعمائة ألف
دينار وعشرين ألف دينار ، خارجا عن أشياء كثيرة بعت بها إلى الأمراء ؛ فلما رحل
الأمير يشبك إلى الخانكاه ، نزل إليه السلطان ووادعه هناك واجتمع به في خلوة ،
وعرض عليه مكاتبة حسن الطويل التي بعت بها إلى نائب الشام .

وفي شعبان ثارت جماعة من المالك الجلبان على شرف الدين بن كاتب غريب ،
وكان متكلمًا في الوزر والأستادارية عن الأمير يشبك ، فتوجهوا إلى داره وكسروا
أبوابه ، فهرب واختفى ؛ وكانت هذه أول حوادث الجلبان في الفتك ، واستمرت
الحوادث منهم تزايد في كان منهم ما سنذكره في موضعه . - وفيه حضر قاصد
نائب حلب ، وأخبر أن نائب حلب قبض على عثمان بن أغلبك ، وشخص آخر كان
أستادارا على مقدمة حسن الطويل التي كانت بحلب ، وقبض على جماعة آخرين نحو
من أربعين نفرا ، وقد نُسبوا كلهم إلى المواطأة مع (١٤٥ آ) حسن الطويل ،
ويكاتبونه بأخبار الملكة ، فأمر نائب حلب بشنقهم أجمين ، فشنقوا بحلب .

C. III, s. 84, y. 877h. / 1472-73.

وفيه جاءت الأخبار من حلب بأن الأمير يشبك الدوادار دخل إلى
حلب ، وكان له يوم مشهود ، فلما استقرّ بحلب قدم عليه قاصد من عند حسن الطويل
وعلى يده مكاتبة ، شرحها أنه أرسل يطلب جماعته الذين أسروا وسُجنوا بحلب ،
وأنه إذا أطلقهم يطلق من عنده من الأسراء ، وكان عنده دولات باي النجمي الذي
كان نائب ملطية وجماعة آخرين ، فلم يلتفت الأمير يشبك إلى ذلك القاصد ،
ولا أجابه عن ذلك بشيء .

وفيه جاءت الأخبار من حلب بأن الأمير يشبك بمث جماعة من العسكر (١٤٧٠) إلى البيرة لقتال عسكر حسن الطويل ، وقد بلغه أن حاطم تلاشى إلى الفرات ، وأن حسن الطويل أرسل يكاتب الفرنج بأن يكونوا له عوناً على قتال عسكر مصر ، وهذا أول ابتداء عكسه كونه أرسل يستعين بالفرنج على قتال المسلمين . - وفيه جاءت الأخبار بأن ابن عثمان ملك الروم أرسل قاصده إلى الأمير يشبك ، بأن يكون عوناً للسلطان على قتال حسن الطويل ، فأكرم القاصد وعين صحبته القاضي شمس الدين بن أجا قاضي العسكر ، بأن يتوجه إلى ابن عثمان وعلى يده هدية حافلة ومكاتبة ، وأن ينشئ بينه وبين السلطان مودة بسبب أمر حسن الطويل .

وفي أواخر هذا الشهر وردت على السلطان مكاتبة من عند ابن الصوّا من حلب ، يخبر فيها بأن الأمير يشبك قد انتصر على عسكر حسن الطويل ورحلهم عن البيرة ، وأن ولد حسن الطويل قد جرح جراحات بالغة ، وآخر من أولاده أصيب في عينه ، ووقع بين الفريقين مقتلة مهولة ؛ وقتل في هذه المعركة شخص من الأمراء العشرات يقال له قرقاس الملاي المصارع ، أمير آخور رابع ، وهذا كان صهرنا ، وكان إنساناً حسناً ديناً خيراً موصوفاً بالفروسية والشجاعة ، علامة في الصراع ، أصيب بسهم في صدغه فمات لوقته ، ولم يقتل في هذه المعركة من العسكر سواه فقط ؛ ثم رحل عسكر حسن الطويل إلى البيرة ، وقد أخذهم الله تعالى بما عدوا من الفلاة وطرقوا من البلاد الحلبية أطرافها ، فردّم الله تعالى عن المسلمين ؛ وقد قالت الشعراء في هذه النصرة عدة مقاطيع .

وفيه قدم قاصد من عند ابن عثمان ملك الروم ، وقد أتى من جهة البحر الملح ، فأكرمه السلطان ، وأحضر صحبته مكاتبة حسن الطويل إلى بعض ملوك الفرنج ، بأن يعيشوا على ابن عثمان وسلطان مصر من البحر ، وهو يمشى عليهم من البر ، وقد ظفر هذا القاصد بقاصد حسن الطويل وهو قاصد نحو بلاد الفرنج ، فقبض عليه في أثناء الطريق ، وهو في مركب ، وأسره ؛ ثم إن القاصد أقام بمصر أياماً ، وأضافه السلطان ، وأذن له بالسفر ، وأخلع عليه ؛ ثم إن السلطان عين دولات باي حمام الأشرفي بأن يتوجه قاصداً من عند السلطان إلى ابن عثمان .

C. III, s. 88, y. 807h. / 1472-73.

وفيه وصل مبشر الحاج وأخبر بأن لما وصل المحمل العراق ، ودخل إلى المدينة الشريفة ، كان أمير ركبهم شخصا يقال له رستم ، وصحبته قاض يقال له أحمد بن دحية ، فضيقوا على قضاة المدينة وأمروهم بأن يخطبوا في المدينة باسم الملك العادل حسن الطويل خادم الحرمين الشريفين ، فلما خرجوا من المدينة وقصدوا التوجه إلى مكة ، فكاتبوا أهل المدينة أمير مكة بما وقع ، فخرج إليهم الشريف محمد بن بركات ولا قام من بطن مرو ، قبل أن يدخلوا إلى مكة ، وقبض على رستم أمير ركب المحمل العراق ، وقبض على القاضي الذي صحبته ، وعلى جماعة من أعيانهم ، وأودعهم في الحديد ليبحث بهم إلى السلطان ، ثم أطلق بقية من كان في ركبهم من الحجاج ولم يتعرض لهم .

C. III, s. 90, y. 878h. / 1473-74.

وفيه وصل الحاج وصحبته ابن أمير مكة ، والقاضي برهان الدين بن ظهيرة الشافعي ، وولده أبو السمود وأخوه ، وأحضروا صحبتهم رستم أمير الحاج العراق ، والقاضي ، الذي بعث بهما حسن الطويل ، وصحبتهما كسوة للكعبة ، وأمر أهل المدينة ومكة أن يخطبا فيهما باسم الملك العادل حسن الطويل ، وقد تقدم ذكر ذلك ، فرسم السلطان بسجن رستم والقاضي في البرج الذي بالقلمة ، فسُجنا ؛ وتأخر الحاج في هذه السنة عن مياعده ثلاثة أيام ، بسبب موت الجمال وقلة المياه ؛ ثم أرسل خاير بك الخشقدمي ، الذي يسمى سلطان ليلة ، يسأل فضل السلطان بأن ينقله من مكة إلى القدس ، ليقم به حتى ينتقضى أجله ويموت هناك ، فشفع فيه الأمير يشبك الجمالي ، فأجيب إلى ذلك ، ونقل فيما بعد من مكة إلى القدس ؛ وحضر صحبة الحاج الشيخ سنان الأذربيجاني الحنفي ، وهو شيخ تربة الأمير يشبك الدوادار الآن .

C. III, s. 91, y. 878h. / 1473-74.

وفيه جاءت الأخبار بأن ابن عثمان بعث عسكريا لمحاربة حسن الطويل ، فكسر عسكري حسن الطويل ، فسر السلطان لهذا الخبر .

وفي ربيع الآخر أطلق السلطان رُستم أمير حاج العراق ، وأطلق القاضي الذي صحبته ، وأخلع عليهما وبث بهما إلى بلاد حسن الطويل ترصيا لخاطره ، وقد أشار بذلك الأمير يشبك الدوادار .

C. III, s. 95-96, y. 879h. / 1474-75.

فيها في الحرم قدم قاصد حسن الطويل ، وعلى يده مكاتبة تتضمن الاعتذار عما كان منه ، وأن ذلك لم يكن باختياره ، فأكرم السلطان ذلك القاصد ، وأظهر العفو عما جرى منه ؛ وكان أشيع عن حسن الطويل أنه قُتل ، وأحضر بمض التركان قيصه وهو ملطخ بالدم ، ثم ظهر كذب هذه الإشاعة ، وقد ذكر موته غير مامرة ثم يظهر أنه كذب .

C. III, s. 108-109, y. 880h. / 1475-76.

وفيه جاءت الأخبار من حلب بأن محمد أغرلوا بن حسن الطويل قد وقع بينه وبين أبيه ، وقد بعث يستنجد بنائب حلب على أبيه ، فجهز نائب حلب معه جماعة من عساكر حلب ، وعليهم أيناال الحكيم أتايك حلب ، وجانم السيفي جاني بك نائب جدّة ، وكان يومئذ نائب البيرة ، وعين دولات باي المحوجب وآخرين من أمراء حلب ، فلما خرجوا إلى عسكر حسن الطويل تقاتلوا معهم ، فانكسر عسكر حلب ، وجرح محمد أغرلوا جرحا بالنا ، ورجع إلى حلب في خمسة أفتار ، وأن أيناال الحكيم قُتل في المعركة ، وأن دولات باي المحوجب أسر ، وقُتل (١٦٠ آ) من عسكر حلب جماعة كثيرة ؛ فلما بلغ السلطان هذا الخبر تشوّش له وعين جماعة من الأمراء ، منهم : الأتابكي أذربك ، ويشبك الدوادار وتمراز رأس نوبة النوب ، وأزدمر الطويل حاجب الحجاب ، وبرسباي قرا ، وخاير بك من حديد ، ووردبش ، وعين من الأمراء الطبلخانات والمشرات عدة وافرة ، وأمهم بأن يجهزوا يرقهم ويكونوا على يقظة حتى يرد عليه من أمر حسن الطويل ما يكون ، فاضطرب أحوال العسكر ؛ فبينما هم على ذلك إذ ورد كتاب من عند ابن الصّوا ، يخبر فيه بأن عسكر حسن عاد إلى بلاده ولم يحصل منهم ضرر ، فانشرح السلطان لهذا الخبر ، وبطل أمر التجريدة

التي تمينت إلى حسن الطويل ، فكان كما قيل في المعنى :
وكم هم نساء به صباحا فتأتيك السرّة بالعشى

C. III, s. 110, y. 880h. / 1475-76.

وفيه وصل القاضي شمس الدين بن أجا قاضي المسكر ،
وكان قد توجه رسولا إلى حسن الطويل ، فأخبر أن الطاعون قد هجم في بلاده ،
ومات من عسكره ما لا يحصى ، وقد تلاثى أمره فسّر السلطان لهذا الخبر . - وفيه
قدمت إلى القاهرة زوجة حسن الطويل ، أم ولده محمد أغرلوا ، تستجير لولدها محمد
بالسلطان بأن يشفع له عند أبيه ويصلح بينهما ، فلما قدمت أكرمها السلطان وأتزلها
بذور الحرم .

C. III, s. 111, y. 880h. / 1475-76.

وفيه جاءت الأخبار من بلاد الشرق بوقوع فتنة بين شاه بضاغ
ابن ذلغادر صاحب الأبلستين ، وبين ابن قرمان ، ووقع بينهما مقتلة عظيمة ؛ ووقع
أيضا بين حسن الطويل وبين أخيه أويس ، وبث إليه طائفة من عسكره بالرّما ،
فاربوا أويس فقتلوه أشرّ قتلة ، ومن (١٦١ ب) كان معه من عسكره .

C. III, s. 113, y. 880h. / 1475-76.

وفيه وصل دولات باي المحوجب ، وكان قد أسر عند حسن الطويل ،
فأطلقه وأخلع عليه .

C. III, s. 139, y. 882h. / 1477-78.

ولما وصل السلطان إلى الفراه قدم عليه هناك شخص من أولاد حسن الطويل ،
وهو ابن محمد أغرلوا بن حسن الطويل ، وكان شابا جميل الصورة له من العمر نحو
من ثمان عشرة سنة ، نخافت عليه أمه أن لا يقتلوه أعمامه ، فأتت به إلى السلطان ،
فحضر معه إلى القاهرة وحظى عنده ، وكان يشقّ من القاهرة وقدّامه الساعي ،
واستمرّ بمصر حتى مات كما سيأتي الكلام على ذلك في موضعه ، وكان اسمه حسين
بك ، وقيل مرزاه .

C. III, s. 148-149, y. 883h. / 1478-79.

وفيه جاءت الأخبار بموت حسن بك الطويل ملك العراقين ، وأن ولده خليل تولى على العراقين بعده . وقيل كان موته في رجب ، وكان ملكا جليلا عاقلا سيوسا ، كثير الحيل والحداع ، اقتلع ملك العراق من أخيه جهان كبير بحيل غريبة ، وقتل عمه الشيخ حسن ، وانقضت دولة بني أيوب على يده ، ثم قوى على جهان شاه وحاربه حتى أن قتله وشتت أولاده ، وملك تبريز والعراقين ، (١٨٤ آ) وبلغ مبلغنا لم يصل إليه أحد من أجداده ولا من أقاربه ، وقد تحرش بابن عثمان ملك الروم بأن يأخذ من ملكه شيئا فما قدر عليه ، ثم تحرش بسultan مصر وجرى له مع الأشرف

قايتباي أمور يطول شرحها ، وكان الأشرف قايتباي يخشى من سطوته ، فلما مات حُذِّ ذلك من جملة سعد الأشرف قايتباي ، وقد قيل في المعنى :

أيا ملكا صار من سعده بموت الأعدى حقيقا يفوزا
لقد أهلك الله عنك المداة وينصرك الله نصراً عزيزا

C. III, s. 161, y. 884h. / 1479-80.

وفيه جاءت الأخبار بوفاة خليل بك بن حسن الطويل ملك العراقين ، وكان أكبر أولاد حسن الطويل ، فنار عليه بعض أمرائه فقتله ، فلما مات ولى من بعده أخوه (١٩١ ب) يعقوب ، وكان من خيار ولد حسن الطويل . -

C. III, s. 166, y. 885h. / 1480-81.

وكان الأمير يشبك له غرض تام في سفره إلى ديار بكر ، وقد سأل السلطان في ذلك بنفسه ، والسبب في ذلك أن الأمير يشبك كان قد وقع بينه وبين جليان السلطان بسبب جانم الشريفي قريب السلطان ، وقد اتهم به أنه أشغله ، فصار مع الجليان في تهديد ، وقصدوا قتله غير ما مرّة ، فحسّن له بعض الأعاجم بأن مملكة حسن الطويل سايبية ، والمسكر مختلف على ابنه يعقوب ، ومتى حاربهم لا يقروا على محاربتك ويسلموك مملكة المراق قاطبة ؛ فانصاع الأمير يشبك إلى هذا الكلام ، وسأل السلطان في السفر بسبه ، حتى يجعل الله لكل شيء سبب (١٩٤ ب) لينفذ القضاء والقدر ، فكان كما قيل في المعنى :

أنطع من ليلي بوصل وإنما تقطع أعناق الرجال المطامع

فلما عين السلطان الأمراء عرض بعد ذلك الجند وكتب منهم نحواً من خمسمائة مملوك، وكان الأكثر منهم من طائفة الأينالية ، فلما عرضهم نفق عليهم وأمرهم بسرعة التجهيز والخروج صحبة الأمير يشبك ، فبلت النفقة عليهم في هذه الحركة زيادة على المائة ألف دينار .

C. III, s. 170-173, y. 885h. / 1480-81.

وفي شوال جاءت الأخبار من الرها بوقع كائنة عظيمة طامة ، قُتل فيها الأمير يشبك الدوادار ، وانكسر المسكر قاطبة ، وقُتل الأكثر منهم ، وكان سبب ذلك أن الأمير يشبك لما دخل إلى حلب ، كان صحبته نائب الشام ، ونائب حلب ، ونائب حماة ، ونائب طرابلس ، والمسكر المصري والشامي والحلي وغير ذلك من المساكر ، فلما استقرت بحلب بلغه أن سيف أمير آل فضل الذي خرج بسببه قد فرّ وتوجه إلى نحو الرها ، فقوى عزم الأمير يشبك بأن يمدى من الفراء ويتبع سيف في أي مكان كان فيه ، فكان كما قيل في المعنى :

وكم من طالب يسمى لشيء وفيه هلاكه لو كان يدري
فمدى من الفراء هو والمساكر ، فاجتمع معه فوق العشرة آلاف إنسان ، فلما عدى توجه إلى نحو الرها وكان التولى أمرها يومئذ شخصاً يقال له بايندر ، أحد نواب يعقوب بك بن حسن الطويل ، فحاصر الأمير يشبك (١٩٧ م) مدينة الرها أشد المحاصرة ، فلما أشرف على أخذها أرسل بايندر يتلطف بالأمير يشبك ، وقال له : ضمان مسك سيف على ، وأرسل يقول له : ارحل عن الرها وأنا أجمع لك من أهل المدينة مالا له صورة ، فأبى الأمير يشبك من ذلك لما رأى كثرة تلك المساكر التي معه ، فطمعت آماله في أخذ مدينة الرها ، ويزحف من بعد ذلك على ملك العراق كما قد حسنوا له ذلك ، فزعم النفير وركب المسكر قاطبة ، فبرز إليهم بايندر بمن معه من المساكر ، وتجارب معهم .

فلم يكن إلا ساعة يسيرة وقد كُسر عسكر مصر ، وبقيت المساكر قاطبة ، فأسر الأمير يشبك وهو راكب على ظهر فرسه ، فأتوا به إلى بايندر ، وأسر معه نائب الشام قانصوه اليحياوي ، ونائب حلب أزدمر ونائب حماة جانم الجداوي ، وقُتل بُرد بك قريب السلطان نائب طرابلس ، وأسر برسباي قرا حاجب الحجاب ، وتانى بك قرا أحد القدمين ؛ وقُتل من الأمراء المشرات ، ومن أمراء الشام وجلب ، ما لا يحصى ،

وقُتل من المساكر التي كانوا مع الأمير يشبك ما لا يحصى عددهم ، فكانت حوافر الخيول لا تطفأ إلا على جثث القتلاء من المسكر .

فكان ما قُتل من أعيان عسكر مصر ، وهم : بُرد بك قريب السلطان نائب طرابلس ، وهو بُرد بك الممار السيفي جرباش كُرد ، وجاني باي أخو سيباي أحد الأمراء المشرات ، وجاني باي أخو تاني بك قرار ، وسوزار الأشرفي ، وكان علامة في الرمي بالنشاب ، وطقطُمش الخشقدمي أحد الأمراء بحلب ، وسليمان بك من

(١٩٨ آ) أقارب سوار ، وقانصوه البواب الأيتالي أحد المشرات ورءوس النوب ، وقرقاس قرأقاش الحمدي الظاهري أحد المشرات ورءوس النوب ؛ وأما الذي قُتل من الخاصكية والماليك السلطانية فاضبط لكثرتة ، وقُتل من المساكر الشامية والحلبية وغير ذلك ما لا يحصى عددهم ، وكانت مصيبة عظيمة مهولة قلّ أن يقع مثلها لساكر مصر .

وأما ما كان من أمر يشبك الدوادار ، فإنه أقام عند بايندُر في الأسر ثلاثة أيام ، ثم في اليوم الرابع بعث إليه بعبد أسود من عبيد التركان ، قطع رأسه تحت الليل وأحضرها بين يدي بايندُر ، وقيل إنه حزّ رأسه بالسيف عدة مرار ، وهي لا تنقطع ، فقطعها بسكين صغيرة ، وعذّبه غاية التعذيب ، فلما طلع النهار وجدوا جثته بنير رأس ، وهي مرمية على قارعة الطريق ، وعورته مكشوفة ، حتى ستره بمض الفلمان بحشيش من الأرض ، فسبحان من يعزّ ويذلّ ، فكان كما قيل في المعنى :

ما أعجب الدهر في تقلّبه والدهر لا تنقضي عجائبه

وكم رأينا في الدهر من أسد بالتّ على رأسه ثماله

وقيل إن الأمير يشبك حلق رأسه قبل أن يُقتل بيوم ، ثم نظر وجهه في مرآة وقال : يا ترى يا رأس بقيت تدخلني إلى مصر ، أو تدخلني إلى ماردن ؛ ومن العجائب أن الأمير يشبك كان جماعة من النجمين يخبروه بأنه يُقتل على يد شخص يسمى أزدمر ، فظن أنه أزدمر الطويل فبادر إلى قتله ، فلما أحضر إليه بايندُر ذلك العبد الأسود ليقتله ، فقال له يشبك : ما اسمك ؟ قال : أزدمر ، فمئذ ذلك تيّمن بأنه هو الذي يقتله

بيده ، وراح أزدمر الطويل ظلما ، فكان هو ذلك العبد الأسود ، انتهى ذلك .
فلما قُطعت رأس الأمير يشبك ، بعث بها بايندُر إلى بلاد المعجم ، إلى عند يعقوب
ابن حسن الطويل ، فكان لها يوم مشهود بمدينة ماردين ، فطافوا بها بلاد المعجم وهي
على رمح ، وألبسوا رأس الأمير يشبك تخفيته الكبيرة لماطافوا بها ؛ وطافوا بالنواب
والأمراء الذين أسروا وهم في قيود وزناجير ، والمماليك الذين أسروا مشاة ، وأرسل
بايندُر إلى يعقوب بن حسن بجميع ما نُهب للمسكر ، من خيول ومال وسلاح وقماش
وبرك ، وغير ذلك أشياء كثيرة ما لا تحصى ، (١٩٨ ب) وكانت هذه الكسرة على
عسكر مصر من الوقائع الغريبة .

C. III, s. 174-175, y. 885h. / 1480-81.

فلما ورد هذا الخبر على السلطان اضطربت أحواله ، وماجت القاهرة عن آخرها ،
وكان يوما مهولا ؛ ثم أشيع بين الناس أن الأمير يشبك في قيد الحياة ، وهو في الأسر
عند بايندُر ، وقيل إنه فرّ بنفسه وهو مختفي عند بعض التراكمية ، واختلفت الأقوال
في أمره ، وصارت دكة النقباء على بابه بعد قتله مدة طويلة ، ونظامه باق على حاله ،
ووقع الشك في حقيقة قتله ؛ ثم أشيع بين الناس أن السلطان قصد السفر إلى حلب
بنفسه ، وقيم بها خوفا من عسكر يعقوب بن حسن أن لا يطرق حلب والشام ، فإن
النواب قاطبة كانوا في الأسر عند يعقوب بن حسن .

C. III, s. 175, y. 885h. / 1480-81.

ثم تحوّل أمر نيابة الشام إلى قجماس الإسحاق أمير آخور ، كبير
فأخلع عليه وقرّر في نيابة الشام ، عوضا عن قانصوه اليحياوى ، بحكم أسره عند
يعقوب بن حسن الطويل

C. III, s. 180-181, y. 886 h. / 1481-82.

وفيه جاءت الأخبار من حلب بأن الأتابكي أزيك ، لما وصل إلى حلب ، وجد
أمر الفتنة التي وقعت بين عسكر مصر وبين بايندُر قد سكن أمرها ، وأن يعقوب
ابن حسن الطويل شقّ عليه ما فعله بايندُر من سرعة قتله للأمر يشبك الدوادار
ولامه على ذلك ؛ ثم إن الأتابكي أزيك أرسل جاني بك حبيب قاصدا إلى عند يعقوب
ابن حسن ، فتلطف به في الكلام ، وكان الأمير جاني بك حبيب سيوسا دربا حلو
اللسان ، فأكرمه يعقوب وأجلّه ، ثم أطلق من كان عنده من الأسراء من النواب
والأمراء وغير ذلك ، فسلمهم للأمر جاني بك حبيب ، فأتى بهم إلى حلب محبته ،
فلما سمع السلطان بهذا الخبر سرّ به جدا .

C. III, s. 184, y. 886h. / 1481-82.

وفيه حضر برقوق الساق الأينالى أحد العشرات ، وكان ممن أسر عند بايندُر وحضر صحبته إياس مملوك الأتابكي أذربك ، وأخبر بأن النواب والأمراء الذين كانوا في الأسر عند بايندُر قد أطلقوا أجمعين ، ودخلوا إلى حلب صحبة جاني بك حبيب ، وقد أخلع عليهم يعقوب بن حسن الطويل ،

C. III, s. 189, y. 886h. / 1481-82.

وفي هذا الشهر وصل قاصد يعقوب بن حسن الطويل ، وعلى يده مكاتبة من عند يعقوب ، وهو يعتقد فيها مما وقع من بايندُر ، وأن ذلك لم يكن يعلمه ، فكتب السلطان القاصد بسبب ما وقع من بايندُر ، وسرعة قتله للأمير يشبك ، ثم أضاف القاصد ، وأخلع عليه ، وأذن له بالسفر .

C. III, s. 213, y. 889h. / 1484.

وفيه جمع السلطان الأمراء وضربوا مشورة في أمر ابن عثمان ، بسبب ما وقع منه في تمصيه لعل دولات ، فأشار الأتابكي أذربك وغيره من الأمراء بأن السلطان يرسل إليه بهدية على يد قاصد ، وتزول هذه الوحشة من بينهما ، فانصاع السلطان لهذا الكلام وعين في ذلك المجلس الأمير جاني بك حبيب أمير آخور ثاني ، وكان حلو اللسان سيوسا دربا ، وقد تقدم أنه توجه إلى يعقوب بن حسن الطويل وتلطف به في الكلام ، حتى أطلق من كان عنده في الأسر من النواب والأمراء والجنود كما تقدم .

C. III, s. 233, y. 891h. / 1486.

وفيه وصل قيت الساقى الخالصكى ، وهو قيت من آقباي ، وكان توجه قاصدا إلى يعقوب بن حسن الطويل ، فعاد معه مكاتبة بإظهار التودد وصدق المحبة للسلطان .-

C. III, s. 246, y. 893h. / 1487-88.

وفيه توفي جاني بك حبيب العلای الأیالی أحد الأمراء الطبلخانات وأمیر آخور
ثانی ، وكان رئیساً حشماً حلوا اللسان حسن العبارة ، سیوسا دربا عارفا ، فصیح
اللسان بالعریبة ، توجه قاصداً إلى یعقوب بن حسن الطویل ، ثم توجه قاصداً إلى
ابن عثمان ملك الروم .

C. III, s. 251, y. 893h. / 1487-88.

وفيه جاءت الأخبار بأن یعقوب بن حسن الطویل وقع بينه وبين صاحب هراة
من الفتن ما لا یمتبر عنه ، وآل الأمر إلى كسرة یعقوب وانهزامه ، وقتل من عسكره
ما لا یحصی ، فشق علی السلطان هذا الخبر .

C. III, s. 285, y. 896h. / 1490-91.

وفيه جاءت الأخبار من بلاد الشرق
بوقوع فتنة كبریة بین ملوك الشرق ، وأن یعقوب بن حسن الطویل قد قتل أخاه .

C. III, s. 286, y. 897h. / 1491-92.

وفيه جاءت الأخبار بأن مملكة حسن بك الطویل فی اضطراب ، وأن ابن عثمان
أشرف علی أخذ بلاد الطویل من يد أولاده ، فلما بلغ السلطان ذلك قصد أن یمخرج
تجريدة صحبة حسین بن أغرلو (٣٣٢ آ) بن حسن الطویل ، الذي كان مقیماً بالقاهرة ،
ثم آل الأمر إلى إهمال خروج التجريدة ، ومات حسین فیما بعد لما حجّ ، ودفن
بالمدينة الشریفة .

C. III, s. 325, y. 901h. / 1495-96.

تحرك علیة فی أيام سلطنته
شاه سوار ، وحسن الطویل ، وابن عثمان ، وغير ذلك من ملوك الشرق وغيرها ،
وجرد إليهم عدة تجارید .

C. III, s. 359, y. 902h. / 1496-97.

وفيه جاءت الأخبار بوفاة رستم صاحب المراقین وديار بكر ، وكان لا
بأس به .

C. III, s. 362, y. 902h. / 1496-97.

وفيه جاءت الأخبار من دمشق بوفاة قانصوه اليحياوى نائب الشام ،
وأُسر عند يعقوب بن حسن الطويل في كائنة يشبك : الدوادار مع بايندر .

C. III, s. 475, y. 906h. / 1501-02.

وفيه حضرت إلى القاهرة زليخا خاتون ابنة خليل بن حسن الطويل ملك المراقين ،
حضرت تروم الحج ، فأكرمها السلطان ورسم لها بمعمل يرق .

C. IV, s. 6-7, y. 906h. / 1500-01.

وفيه في ثامن عشره خرج الحاج من القاهرة وكان أمير زكب الحمل
سودون المسمى أحد المقدمين ، وبالركب الأول دولات باى قرموط ، وخرج
صحبه الأتابكى تانى بك الجبالى فرسم له بالإقامة في مكة فخرج وهو فى التوكيل به ،

ورسم السلطان لخاتون ابنة خليل بن حسن الطويل صاحب المراقين بمعمل يرق
وحجت في تلك السنة .

C. IV, s. 143-144, y. 914h. / 1508-09.

فلما كان يوم الخميس ثالث عشر رمضان أوكب السلطان بالحوش
بغير شاش ولا قماش ، واجتمع بالحوش سائر الأمراء ، ورسم بأن يزينوا باب
الزردخاناه الذى عند الجامع ، فزينوه باللبوس وآلة السلاح والصناجق السلطانية ،
ثم طلب السلطان القاصد فطلع صحبة المهمندار وقابل السلطان وقرأ كتابه الذى
حضر على يده ، وكان سبب حضور هذا القاصد أن متملك بغداد مراد خان
ابن يعقوب بن حسن الطويل كان متولياً على بغداد ، فزحف عليه شاه إسماعيل
ابن حيدر الصوفى فتغلب عليه عسكره ومال إلى الصوفى ، فلما رأى ذلك هرب ودخل
إلى بلاد السلطان وأرسل قاصده إلى السلطان بأن يمدّه بعسكر حتى تحارب الصوفى ،
فأكرم السلطان ذلك القاصد وأحسن إليه ، وهذه الواقعة تقرب بين واقعة القان أحمد
ابن أويس متملك بغداد وقد زحف عليه تمركك فهرب منه والتجأ إلى الملك
الظاهر برقوق ، وقد تقدم القول على ذلك في موضعه :

C. IV, s. 252, y. 917h. / 1511-12.

وفي يوم الخميس عشرينه حضر إلى الأبواب الشريفة
قاصد على دولات وصحبته مقدمة حافلة للسلطان ، فن جعلتها بماليك وخيل وجمال
بخاني ، ومن جملة ذلك خيمة كبيرة منقوشة بحرير ملون صفة أشجار مزهرة
وعليها أطيار ، ومن جملة المقدمة خركاه خشب مدهونة بماء ذهب ولازورد
والوان غريبة وهي منقوشة هيئة وحوش كاسر ومكسور ، ولهذه الخركاه غشى
جوخ أزرق مقصص ، ولها أطناب وعراوى حرير أحمر ولها باب خشب موشق
وعليه ضببة ، ولتلك الخركاه بساط ملون على قدرها منقوش صنعة غريبة لم يعمل
مثله ، وكانت هذه الخركاه من تحف حسن بيك الطويل فوصلت إلى اسمعيل
الصوفي والصوفي أرسلها إلى علي دولات وعلي دولات أرسلها إلى السلطان ،
فكانت هذه الخركاه والخيمة من جملة التحف الغريبة (١١٣ ب) فأمر السلطان
بنصبهما في الحوش للفرجة .

ÖZGEÇMİŞ

17 Ekim 1979 tarihinde Denizli’de doğdum. İlk öğrenimimi Denizli Merkez Efendi İlköğretim Okulu’nda, Orta öğrenimimi Pamukkake Orta Okulu’nda, Liseyi ise Denizli Lisesi’nde tamamladım. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden 2002 yılında mezun oldum.

Mezun olduğum 2002 yılının Eylül ayında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans eğitimime başladım.

Tülay KOYUNCUOĞLU

**YÜKSEKÖĞRENİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU**

YAZARIN

Soyadı: KOYUNCUOĞLU

Adı: Tülay

Merkezimizde Doldurulacaktır

Kayıt No:

TEZİN ADI

**Türkçe : İbn İyâs'ın "Bedâi' ez-Zuhûr fi Vekâi' ed-Duhûr" Adlı Eserindeki
Ramazanoğulları Beyliği ve Akkoyunlular İle İlgili Kayıtlar**

**Yabancı Dil : Records Ramadan-oghullari and Aq-qoyunlu That are Stated in Ibn İyâs'
Work Named Bada'ı' al-Zuhur fi Waqa'ı' al-Duhur**

TEZİN TÜRÜ : Yüksek Lisans

Doktora

Doçentlik

Tıpta Uzmanlık

**Sanatta
Yeterlilik**

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ :

Üniversite : EGE ÜNİVERSİTESİ

Fakülte :

Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar :

Tarih:

TEZ YAYINLANMIŞSA :

Yayınlayan :

Basım Yeri:

Basım Tarihi:

ISBN:

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : KANAT, Cüneyt

Ünvanı : Doç. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI : 102

TEZİN KONUSU (KONULARI) : İbn İyâs'ın "Bedâi' ez- Zuhûr fî Vekâi' ed- Duhûr" Adlı Eserindeki Ramazanoğulları Beyliği ve Akkoyunlular İle İlgili Kayıtlar

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

- 1- İbn İyâs
- 2- Bedâi' ez-Zuhûr
- 3- Ramazanoğulları
- 4- Akkoyunlular
- 5- Memlûkler

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:(Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstrakt ve thesaurus'ları kullanınız.)

- 1- İbn İyâs
- 2- Bada'i' al-Zuhur
- 3- Ramadan-oghullari
- 4- Aq-qoyunlu
- 5- Mamlûks

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

1-Tezimden Fotokopi Yapılmasına izin veriyorum

[]

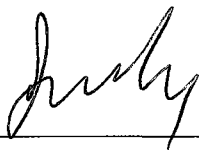
2-Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir

[x]

3-Kaynak göstermek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

[]

Yazarın İmzası

Tarih : 08-07-2004

ÖZET

XV. ve XVI. yüzyıllarda yaşayan Memlûk tarihçisi İbn İyâs, *Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr* adlı eserinde, başlangıçtan 1522 yılına kadar Mısır tarihini anlatmaktadır. Memlûk Devleti tarihinin temel kaynaklarından biri olan bu eser Mısır tarihinin yanı sıra Memlûkler ile sıkı münasebetleri olan diğer devletlerin de tarihini içermektedir. Bunlardan Ramazanoğulları ve Akkoyunlular ile ilgili anlatılanlar, dönemin ve bölgenin tarihini aydınlatması bakımından son derece önemlidir.

İbn İyâs'ın "*Bedâi' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Duhûr* adlı eserindeki Ramazanoğulları ve Akkoyunlular İle İlgili Kayıtlar" adlı tezimizde *Bedâi' ez-Zuhûr*'da, Ramazanoğulları ve Akkoyunlular ile ilgili kayıtlar Türkçe'ye çevrilerek değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

Ibn Iyās, a Mamlūk historian, living in XV. and XVI. centuries, in his work *Bada‘i‘ al-Zuhur fi Waqa‘i‘ al-Duhur*, has written about the history of Egypt from the early times until 1522. This work, as one of the main sources of Mamlūk State, includes Egypt history as well as other states having close relationship with the Mamlūks. From these states, records about Ramadan-oghullari and Aq-qoyunlu, in explaining history of the region and that period.

In my M.A. thesis called “Records Ramadan-oghullari and Aq-qoyunlu That are Stated in Ibn Iyās’ Work Named *Bada‘i‘ al-Zuhur fi Waqa‘i‘ al-Duhur*”, the records toward Ramadan-oghullari and Aq-qoyunlu in *Bada‘i‘ al-Zuhur* have been evaluated by means of translating them into Türkish.